

Uloga medijacije u procesu resocijalizacije djece i mladih s problemima u ponašanju

Šestanović, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:780826>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-19**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**ULOGA MEDIJACIJE U PROCESU RESOCIJALIZACIJE
DJECE I MLADIH S PROBLEMIMA U PONAŠANJU**

Diplomski rad

Ana Šestanović

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

**ULOGA MEDIJACIJE U PROCESU RESOCIJALIZACIJE DJECE I MLADIH
S PROBLEMIMA U PONAŠANJU**

Diplomski rad

Ana Šestanović

Mentor: dr.sc. Petar Smontara

Zagreb, 2023.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Problemi u ponašanju djece i mladih	5
2.1. <i>Višestrukost i multidimenzionalnost teorijskih određenja iz perspektive preventijske i pedagoških znanosti</i>	6
2.2. <i>Fenomenologija poremećaja u ponašanju</i>	10
2.2.1. <i>Eksternalizirani problemi u ponašanju</i>	11
2.2.2. <i>Internalizirani problemi u ponašanju</i>	12
2.3. <i>Multikauzalna etiologija poremećaja u ponašanju</i>	15
2.3.1. <i>Rizični čimbenici razvoja problema u ponašanju</i>	16
2.3.2. <i>Zaštitni čimbenici u razvoju problema u ponašanju</i>	18
3. Prevencija problema u ponašanju	21
3.1. <i>Teorijsko određenje preventijske znanosti</i>	22
3.2. <i>Razine prevencije i školski preventivni programi</i>	23
3.3. <i>Pedagoška prevencija – sastavnica humane funkcije škole</i>	27
4. Medijacija	30
4.1. <i>Medijacija i restitucija – alternativna vs. tradicionalnim odgojnim metodama</i> 32	
4.2. <i>Osnovne postavke i etape medijacijskog procesa</i>	35
4.3. <i>Vještine medijatora</i>	37
4.4. <i>Vršnjačka medijacija</i>	39
5. Pedagoška resocijalizacija	42
5.1. <i>Socijalna integracija djece i mladih s problemima u ponašanju</i>	43
6. Empirijsko istraživanje	45
6.1. <i>Cilj istraživanja</i>	45
6.2. <i>Istraživačka pitanja</i>	45
6.3. <i>Uzorak</i>	46
6.4. <i>Procedura provedbe istraživanja</i>	47
6.5. <i>Postupci i instrumenti</i>	48
6.6. <i>Obrada podataka</i>	49
6.7. <i>Analiza rezultata</i>	49
6.8. <i>Interpretacija rezultata</i>	50
6.8.1. <i>Poznavanje fenomena problema u ponašanju</i>	51
6.8.2. <i>Važnost provođenja preventivnih programa</i>	55

6.8.3.	<i>Odgovor na potrebe djece i mladih s problemima u ponašanju</i>	58
6.8.4.	<i>Učinkovitost medijacije</i>	60
6.8.5.	<i>Postojeća znanja, vještine i kompetencije</i>	64
6.8.6.	<i>Suradnja s drugim stručnjacima</i>	66
7.	Zaključak	68
8.	Literatura	70
9.	Prilozi	76

Uloga medijacije u procesu resocijalizacije djece i mladih s problemima u ponašanju

Sažetak

Iako je društvo sve osjetljivije na potrebe djece i mladih koji iskazuju probleme u ponašanju velik je broj stručnjaka i dalje zabrinut zbog nedovoljne osviještenosti javnosti na njihovu pojavnost. Zbog činjenice da se stručnjaci i praktičari svakodnevno suočavaju s izazovima koji proizlaze iz njihove prirode jasna je potreba za pravovremenom identifikacijom djece i mladih u riziku kako bi se adekvatnim preventivnim programima maksimalno spriječila ili barem ublažila pojavnost problema u ponašanju. Kao jedan od alternativnih modela preventivnog programa medijacija ima izniman pedagoški potencijal, a posebice kada je riječ o usvajanju interpersonalnih i intrapersonalnih vještina koje djeci i mladima s problemima u ponašanju omogućuju uspješnu integraciju u društvo. Cilj ovog rada bio je ispitati mišljenja, stavove i iskustva učitelja/nastavnika i stručnih suradnika koji se koriste metodom medijacije o njezinoj ulozi u procesu resocijalizacije djece i mladih s problemima u ponašanju. U istraživanju je sudjelovalo 5 stručnjaka koji su kroz dvije fokus grupe iznijeli svoja mišljenja o zadanoj temi i potkrijepili ih primjerima iz vlastite prakse. Deskriptivnom analizom sadržaja utvrđeno je da svi ispitanici preventivne programe smatraju iznimno važnima, ali ističu nezadovoljstvo načinom njihove provedbe. Medijaciju uglavnom koriste kao preventivni program čiji je potencijal vidljiv u smislu osnaživanja djece i mladih za što uspješnije nošenje s izazovima današnjice, ali problematičnim vide nedostatno stručno obrazovanje i međusektorsku suradnju koja sprječava progresivno djelovanje.

Ključne riječi: *problemi u ponašanju, medijacija, socijalna integracija, preventivni programi*

The role of mediation in the process of resocialization of children and young people with behavioural problems

Abstract

Albeit society's growing sensibility to the needs of children and youth with behavioural disorders, a large number of experts still show concern for public's insufficient awareness of those disorders. Due to the fact that the experts and practitioners are still facing challenges arising from the nature of those disorders daily, there is a clear need for early identification of children and youth at risk in order to maximally prevent or at least alleviate the appearance of behavioural disorders with adequate preventive programs. As one of the alternative models of mentioned preventive programs, mediation has exceptional pedagogical potential, especially in concerns of developing interpersonal and intrapersonal skills which help successfully integrate children and youth with behavioural disorders into society. The main goal of this work was to examine the opinions, attitudes and experiences of teachers and expert associates using the mediation method about its role in the process of resocialization of children and youth with behavioural disorders. In this research 5 experts in 2 focus groups introduced their opinions on the topic of mediation and supported them with examples from their practices. Descriptive analysis of the collected content revealed that all respondents consider preventive programs extremely important, but point out dissatisfaction with the methods of their implementation. They use the method of mediation mainly as a preventive program whose potential is visible in terms of empowering children and youth in their approach to today's challenges, but they also see insufficient professional education and intersectoral cooperation as problematic and as the main matters that prevent progressive action.

Key words: *behavioural disorders, mediation, social integration, preventive programs*

1. Uvod

Ljudsko je ponašanje vrlo kompleksna i često istraživana pojava u znanostima koje se bave čovjekom. Ponašanje se može shvatiti kao djelovanje pojedinca u odnosu sa samim sobom, ali i u odnosu s okolinom pa se može reći da je ono „individualan i socijalni oblik funkcioniranja u socijalnim situacijama" (Odobasić, 2007, 136). Budući da je čovjek u stalnom aktivnom odnosu s okolinom unutar koje se nalazi i djeluje, on stvara sliku o izvanjskom svijetu, ali isto tako kroz procese socijalne integracije oblikuje sliku o sebi i svojim mogućnostima. Čovjek djeluje na svoju okolinu, ali njegova okolina istovremeno djeluje i na njega. Autor teorije izbora William Glasser ponašanje definira kao „način na koji netko vlada sa sobom" (Glasser, 2000, 71) i sukladno tomu navodi četiri međusobno neodvojive komponente ponašanja: aktivnost, mišljenje, emocije i fiziologiju. Komponente djeluju istodobno i povezane su sa svim našim aktivnostima, mislima i osjećajima što znači da bi promjena u samo jednoj od tih komponenata automatski izazvala promjene u cjelokupnom ponašanju pojedinca.

Danas živimo u izrazito brzomijenjajućem društvu. Promjenama u društvu, ali i samog čovjeka, revidira se i definicija odnosno procjena njegovog ponašanja. Budući da svaka društvena zajednica funkcionira na svoj svojstveni način, jasno je da svaka od njih ima neke već određene norme ponašanja koje bi pojedinac trebao internalizirati kako bi se shvatio kao njezin pripadnik. Riječ je o društvenim normama koje se definiraju kao određeni oblici ponašanja, stavova i vrijednosti koje su specifične za određenu populaciju (Odobasić, 2007). Sukladno tomu socijalno ponašanje svakog čovjeka podložno je procjenjivanju s obzirom na ciljeve zajednice kojoj pripada. Ti ciljevi određuju kulturu nekog društva i u skladu s njom ponašanja se u dihotomnoj podjeli najčešće procjenjuju kao primjerena ili neprimjerena. Budući da svaka društvena zajednica postavlja svoje ciljeve i norme ponašanja, često nema jasnih pokazatelja i općeprihvaćenih kriterija o tome što je društveno prihvatljivo, odnosno neprihvatljivo ponašanje. Kod procjene ljudskog ponašanja prvenstveno govorimo o društvenom kriteriju pa je njegova kategorizacija zapravo relativna i promjenjiva (Koller-Trbović, 1998). Drugim riječima, kako će određeno ponašanje biti shvaćeno i vrednovano ovisi o društvenim normama. Međutim, ako ljudsko ponašanje procjenjujemo i sagledavamo isključivo s društvenog stajališta, možemo zapasti u zamku da ponašanje pojedinca svodimo isključivo na

njegovu adaptaciju društvenim normama. Osim procjene ponašanja s obzirom na mjeru u kojoj je usklađeno s društvenim normama, ljudsko ponašanje treba procjenjivati i s obzirom na mjeru u kojoj je usklađeno sa samom osobom koja ga manifestira (Lebedina Manzoni, 2007). Prema teoriji izbora ljudi biraju ponašanja kojima nastoje zadovoljiti svoje potrebe. Aktivnosti i misli, kao komponente ponašanja, su za Glassera one nad kojima imamo gotovo potpunu kontrolu i to ih čini najpodložnijima svjesnom djelovanju (Glasser, 2000). Međutim, prilikom zadovoljavanja vlastitih potreba, pojedinac može izabrati ono ponašanje koje nije u skladu s postavljenim društvenim normama. Svako takvo ponašanje se u zajednici shvaća kao društveno neprihvatljivo i nerijetko se izjednačava s problemima u ponašanju. Svako ponašanje koje nije usklađeno s postojećim vrijednosnim ni pravnim sustavom društva kojemu pojedinac pripada shvaća se kao rizično, odstupajuće i/ili devijantno ponašanje koje može poprimiti obilježja asocijalnih, antisocijalnih i delikventnih ponašanja (Lebedina Manzoni, 2007).

Razmatranje problema u ponašanju djece i mladih oslanja se na brojna biološka, psihološka, pedagoška i druga tumačenja sveukupnog ljudskog djelovanja i funkcioniranja u društvenim okolnostima. U socijalnoj se pedagogiji sve društvene zajednice promatraju i vrednuju s obzirom na odgojne potencijale koje imaju. Pri tome se njihovi kapaciteti nastoje razvijati na način da osiguraju kvalitetnu identifikaciju, prevenciju i intervenciju teškoća koje se mogu javiti prilikom socijalne integracije kod osoba s problemima u ponašanju (Bouillet i Uzelac, 2007). Budući da među stručnjacima ne postoji potpuno slaganje oko jedinstvenog teorijskog određenja socijalne pedagogije, tako ne postoje ni apsolutna slaganja oko jedinstvenog definiranja njezinih predmeta izučavanja. Ipak, kao temeljna zadaća socijalne pedagogije prepoznaje se proces socijalne integracije kojim se nastoji pomoći društveno isključenim pojedincima ili rizičnim skupinama kako bi razvili svoje pune potencijale. S tim na umu, jednu od mogućih definicija socijalne pedagogije ponudili su autori Bouillet i Uzelac koji ju shvaćaju kao „znanost, teoriju i praksu preveniranja i ublažavanja teškoća socijalne integracije osoba s poremećajima u ponašanju, poglavito pružanjem posebne pomoći u odgoju kako pojedincima, tako i specifičnim društvenim grupama" (Bouillet i Uzelac, 2007, 35). Prema tome socijalna je pedagogija usmjerena na odgojne potencijale društvenih grupa kojima pripada osoba s problemima u ponašanju i društvenih grupa koje potiču ili umanjuju vjerojatnost njihove pojavnosti.

Potreba ranog uočavanja problema u ponašanju djece i mladih te adekvatan odgovor na iste dobiva sve veći znanstveni i stručni dignitet budući da je od velikog značaja za njihov kasniji rast i razvoj. Pored ranog otkrivanja problema potrebno je planirati i realizirati različite oblike preventivnih programa kako do rizičnih ponašanja uopće ne bi došlo, odnosno kako bi se njihove nepoželjne posljedice značajno umanjile. Pod pedagoškom se prevencijom podrazumijevaju „svi oni odgojno – socijalni postupci, mjere i aktivnosti kojima se nastoji spriječiti nastavak i razvoj poremećaja u ponašanju. Pedagoška prevencija uključuje i rano otkrivanje poremećaja u ponašanju te pravodobno i adekvatno pružanje pomoći i zaštite" (Meščić-Blažević, 2007, 304). Prva procjena kvalitete programa prevencije problema u ponašanju djece i mladih u Hrvatskoj napravljena je 2002. godine što je rezultiralo publikacijom *Standardi programa prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih* (Žižak i Bouillet, 2003) u kojoj je prikazano 14 potencijalnih modela – programa koji su udovoljavali većini postavljenih standarda. Pet godina kasnije napravljena je ponovna procjena kojom se nastojao dobiti odgovor na pitanje kako su se programi dalje razvijali i jesu li se kroz vrijeme održali. Rezultati su pokazali da su u tom vremenskom periodu vidljivi pozitivni pomaci prema zadovoljavanju svih postavljenih standarda, ali da ipak niti jedan od modela – programa nije u potpunosti zadovoljio sve. Jedan od važnih ciljeva publikacija bio je i započeti aktivnu raspravu stručnjaka o standardima kvalitete preventivnih programa problema u ponašanju djece i mladih što nedvojbeno podrazumijeva nužnost komunikacije i suradnje među stručnjacima različitih profila.

Budući da djecu i mlade trebamo promatrati kao jedinice koje su svakodnevno u interakciji sa svojom okolinom, programi prevencije trebaju uključivati sve segmente zajednice i sve aktere koji unutar nje djeluju (Conroy i Brown, 2004; Cuellar, 2015; Maksimović i Mančić, 2013; Odošić, 2007). U školama je važno zauzeti proaktivni pristup kojim će se stvoriti podržavajuće okruženje koje uvažava potrebe djece i mladih te podupire njihov zdrav razvoj. Takav pristup potrebe djece i mladih zadovoljava njihovim prepoznavanjem i pružanjem potpore kako bi odgojno – obrazovne ustanove postigle uspjehe u radu s djecom i mladima visokog rizika (Kranželić Tavra, 2002). S druge strane, uloga lokalne zajednice je stvoriti prostor za njihovu uspješnu socijalizaciju. Zajednica čiji je primarni cilj pozitivan rast i razvoj svih njezinih pripadnika je ona koja potiče na maksimalno iskorištavanje potencijala, ulaže napore i vrijeme u odgoj i

obrazovanje, koju karakterizira zajedništvo među članovima i koja predstavlja snažan oslonac kako bi se djeca i mladi razvili u jake i zdrave osobe.

Svaka kriza koja se dogodi zahtijeva detaljnu analizu i pomno izabrane alate koji su primjereni za njezino učinkovito rješavanje. Kada je riječ o školskom sustavu nerijetko smo svjedoci vršnjačkih sukoba koji mogu dovesti do ozbiljnih štetnih posljedica, a zahtijevaju prikladne pravovremene reakcije i preventivne programe. Kao jedan od oblika preventivnih programa u ovom se radu ističe medijacija koja ima niz prednosti u rješavanju sukoba. Pedagoška se medijacija određuje kao način rješavanja sukoba i prevladavanja nesporazuma u kojem treća neutralna strana u ulozi posrednika između sukobljenih strana pomaže da zajedničkim trudom i ulaganjem postignu zajedničko rješenje koje je zadovoljavajuće za svih (Kahveci, 2018). Niz je prednosti u rješavanju sukoba primjenom metode medijacije poput razvoja komunikacijskih vještina, sposobnosti preuzimanja odgovornosti, racionalnog donošenja odluka, zauzimanja za vlastite potrebe i interese, a da se pri tome ne zanemaruju interesi drugog i slično. Budući da medijacija ima pozitivan utjecaj i na socijalnu integraciju te jačanje interpersonalnih i intrapersonalnih vještina, u ovom se radu ispituje njezin potencijal u radu s djecom i mladima s problemima u ponašanju. Ispituje se njezin pedagoški potencijal kao rane intervencije koja treba informirati, educirati i adekvatno tretirati sve dionike odgojno – obrazovnog sustava s ciljem poboljšanja brige za djecu i mlade (Koller-Trbović, 1998). Intervencije trebaju biti dugoročne pri čemu je iznimno važno da budu prihvaćene od strane svih korisnika, a posebice primjerene dobi i fazi razvoja samog djeteta prema kojemu je usmjerena. Da bi medijacijski proces bio uspješan potrebno je zadovoljiti uvjete poput spremnosti sukobljenih strana na suradnju, otvorenosti prema procesu, kompetentnosti medijatora, želje sudionika da se spriječi daljnji razvoj krize i uspostave ravnoteže moći između sukobljenih strana i medijatora (Beardsley i sur., 2006). Jednako kao i drugi preventivni programi medijacija se uklapa u obrazovni proces i školski sustav obzirom da djeca provode mnogo vremena u školama, a njezina evaluacija koja je nužna za poimanje učinkovitost i uspješnost, može stvoriti jače veze među stručnjacima i znanstvenicima (Cowen i Durlak, 2000).

2. Problemi u ponašanju djece i mladih

Mijenjanje društva kojega smo dio može uzrokovati određene poteškoće sa suočavanjem sa stvarnošću kod svih pojedinaca. Ipak, takvim su promjenama i izazovima uspješne prilagodbe najviše zahvaćena djeca i mladi koji još uvijek nisu u potpunosti oblikovali svoj identitet. Adolescencija je shvaćena kao burno razdoblje popraćeno raznim promjenama kako na biološkom tako i na emocionalnom i socijalnom planu (Klarin i sur., 2017, Macuka, 2016; Mešćić-Blažević, 2007). Adolescenciju prate „fiziološke promjene koje rezultiraju intelektualnom zrelošću i formiranjem identiteta" (Odošić, 2007, 127). Ona je također i razdoblje posebnog rizika kada je riječ o psihosocijalnoj prilagodbi. To je razdoblje u kojem mlada osoba treba ostvariti određene razvojne funkcije koje su, nesumnjivo, povezane s interpersonalnim odnosima. Drugim riječima, ostvarivanje razvojnih zadataka koje su pred mlade ljude postavljeni ukazuje na njihovu uspješnu psihosocijalnu prilagodbu. S jedne strane se nalaze očekivanja koja adolescenti imaju od sebe samih, a s druge strane postoje očekivanja društva koja treba zadovoljiti. Kada to dovedemo u odnos sa činjenicom da je riječ o mladim osobama koje još uvijek nisu u potpunosti oblikovale svoj osobni identitet jasno je da je pred mlade ljude postavljen poprilično stresan izazov (Klarin i sur., 2017).

U razdoblju adolescencije dolazi do sazrijevanja, stjecanja i oblikovanja osobnog identiteta, usvajanja društvenih i moralnih pravila ponašanja te preuzimanja vlastite odgovornosti za svoje djelovanje. Kroz proces socijalizacije mladi ljudi razvijaju određeno razumijevanje svoje zajednice i njezinih potreba, ali i načina na koje trebaju reagirati i djelovati u skladu s njima (Bickmore, 2001). Iako mnogi mladi kroz razdoblje adolescencije prolaze s malo ili gotovo uopće poteškoća, neki se ipak susreću sa značajnim problemima koji mogu negativno utjecati na njihov daljnji razvoj. Problemi u ponašanju djece i mladih pojava su koja se istražuje desetljećima unatrag, ali još uvijek predstavlja aktualan društveni problem. Obzirom na složenost izazova kojima su mladi izloženi za vrijeme adolescencije ne čudi ni činjenica da su problemi u ponašanju izuzetno kompleksna i promjenjiva pojava. Mnogo je znanstvenika i stručnjaka koji ju nastoje teorijski sveobuhvatno objasniti, ali bez obzira na to, u radovima su još uvijek vidljiva neka neslaganja. To i ne čudi obzirom na izučavanje iz različitih perspektiva i višestrukost njihovih znanstvenih pozadina. Iako proučavaju isti problem, stručnjaci imaju različite

odnose i poglede jer mu pristupaju iz različitih uloga i pozicija u društvu, odnosno dolaze iz različitih okruženja. O nekom je društvenom problemu uobičajeno govoriti iz teorijske perspektive, a problemi u ponašanju djece i mladih u tome nisu izuzetak. Ona je sama po sebi višeperspektivna jer o istom predmetu proučavanja postoji više teorija koje taj predmet objašnjavaju na različite načine. Posljedično tomu, što je više sudionika uključeno u proces terminološkog određenja neke pojave, u ovom slučaju problema u ponašanju djece i mladih, to će postojati više različitih razumijevanja, odnosno višestrukih perspektiva (Koller-Trbović i Žižak, 2012).

2.1. Višestrukost i multidimenzionalnost teorijskih određenja iz perspektive preventijske i pedagoških znanosti

Kako u svjetskoj tako i u domaćoj literaturi o problemima u ponašanju djece i mladih saznajemo uglavnom iz teorijske perspektive. Zbog njihove višestrukosti i kompleksnosti ne postoji jedinstveno teorijsko određenje, a jednako tako ne postoji ni jedinstveni pojam kojim bi se obuhvatilo sve ono što problemi u ponašanju djece i mladih jesu. Za identifikaciju djece i mladih koji imaju ponašajne probleme kroz povijest su se koristili različiti termini. Čak se i danas u literaturi i praksi možemo susresti s terminima poput poremećaja u ponašanju, smetnji ponašanja, društveno neprihvatljivog ponašanja, devijantnog i disocijalnog ponašanja, antisocijalnog ponašanja, kašnjenja u razvoju socijalnog ponašanja, odgojne zapuštenosti i slično (Conroy i Brown, 2004, Đorđić i sur., 2016; Meščić-Blažević, 2007). Termin problema u ponašanju shvaćen je kao skupni naziv za različite oblike neadekvatnog i društveno neprihvatljivog ponašanja djece i mladih (Koller-Trbović, 2004), a treba zahvatiti rizična ili preddelikventna ponašanja isto kao i antisocijalna, odnosno delikventna ponašanja (Odobashić, 2007).

Najčešće korištenu definiciju problema u ponašanju u hrvatskom kontekstu ponudio je Uzelac koji ih shvaća kao ponašanja koja se značajno razlikuju od svakodnevnih ponašanja mladih ljudi određene društvene skupine, a koja su opasna za pojedinca koji takvo ponašanje manifestira i okolinu u kojoj djeluje te kao takva zahtijevaju stručnu pomoć zbog uspješnije socijalizacije (Uzelac, 1995). U postojećoj domaćoj literaturi vidljivo je kako se znanstvenici koji izučavaju ovaj fenomen koriste i različitim pojmovnim određenjima. Jedni govore o *poremećajima u ponašanju* dok drugi koriste

pojam *problema u ponašanju*. Ipak, u Hrvatskoj je 2011. godine prihvaćen prijedlog termina *problemi u ponašanju djece i mladih* jer je manje stigmatizirajuć u odnosu na termin *poremećaja u ponašanju*¹. On predstavlja „skupni naziv za sva ona ponašanja biološke, psihološke, pedagoške ili socijalne geneze, kojima dijete/mlada osoba značajno odstupa od ponašanja primjerenog dobi, situaciji, kulturnim i etničkim normama, te štetno ili opasno utječe na sebe /ili druge pojedince ili društvene sustave" (Koller-Trbović i sur., 2011, 12). Podrazumijeva kontinuum rizika koji označava prijelaz od rizičnih ponašanja preko teškoća u ponašanju do poremećaja koji predstavljaju najvišu razinu štetnosti i opasnosti za pojedinca i okolinu u kojoj djeluje (Koller-Trbović i sur., 2011). Na tragu definicije koju je ponudio Uzelac autorice Žižak i Bouillet (2003) probleme u ponašanju djece i mladih shvaćaju kao ponašanja koja na neki način ometaju dijete ili mladog čovjeka u redovitom funkcioniranju te mogu biti štetna i opasna za tog pojedinca i njegovo okruženje. Takva ponašanja odstupaju od normi uobičajenih ponašanja za određenu dob, spol, situaciju i okruženje, a mogu postojati na osobnom i društvenom planu te zahtijevaju stručnu pomoć. Vrlo sličnu definiciju možemo pronaći i kod autorice Koller-Trbović koja dodaje još jednu važnu komponentu, a riječ je o tome da su problemi u ponašanju oni oblici ponašanja koji jasno upućuju na budući nepovoljni razvoj pojedinca ukoliko se na vrijeme ne intervenira (Koller-Trbović, 2004). Bez obzira promatramo li probleme u ponašanju iz teorijske perspektive ili klasifikacijskog sustava, riječ je o ponašanjima kojima djeca i mladi nanose određenu štetu ili uzrokuju probleme sebi, drugoj osobi u svojoj okolini ili društvenoj zajednici u cjelini (Livazović i Vranješ, 2012).

Ako probleme u ponašanju promatramo iz socijalnopedagoške perspektive, što je zapravo i područje interesa socijalne pedagogije, onda treba biti vrlo oprezan prilikom razgraničavanja onoga što je uobičajeno, „normalno" ponašanje. Pojam normalnosti ovisi o kulturi unutar koje se promatra i procjenjuje ponašanje pojedinca. To znači da određeno ponašanje koje se prakticira u različitim društvenim kontekstima u jednoj zajednici može biti u potpunosti prihvaćeno i poželjno dok u nekoj drugoj društvenoj zajednici može biti

¹ Zbog toga će se u ovom radu koristiti termin *problemi u ponašanju djece i mladih* iako će se, valja naglasiti, zbog još uvijek postojeće višestruke terminologije ponekad koristiti i pojam *poremećaji u ponašanju*.

u potpunosti neprimjereno pa čak i osuđeno. Osim o društvenom kontekstu u kojem pojedinac djeluje i obilježjima njegove razvojne dobi, procjena ponašanja pojedinca temelji se i na njegovim ukupnim biološko-psihosocijalnim osobinama i trenutnom stanju. Prema tome, problemi u ponašanju mogu se odrediti i kao izraz nedostatne psihosocijalne zrelosti osobe (Bouillet i Uzelac, 2007). Imajući na umu da ponašanje čovjeka treba promatrati i s individualne i s društvene razine te pri tome jasno razgraničiti prihvatljivo od neprihvatljivog ponašanja, probleme u ponašanju djece i mladih možemo shvatiti kao „grupni naziv za sva ona ponašanja koja izlaze iz okvira općeprihvaćenih normi ponašanja za određenu sredinu ili određeni uzrast i odnose se na nepoštovanje socijalnih normi i ugrožavanje prava drugih" (Đorđić i sur., 2016, 127). Takvo teorijsko objašnjenje gotovo u potpunosti prihvaća i autorica Bašić koja ih shvaća kao skupni naziv za „sva ona ponašanja koja predstavljaju odstupanja od uobičajenog i društveno prihvatljivog ponašanja određene sredine u odnosu na dob i spol djeteta te situacije, ta ponašanja su posredno ili neposredno ugrožavajuća, štetna te predstavljaju opasnu situaciju za pojedinca (to dijete ili mladog čovjeka) i/ili njegovu sredinu, ta ponašanja upozoravaju na nepovoljan razvoj i negativne ishode ako se pravodobno ne intervenira, odnosno ne pruži dodatna stručna ili šira društvena pomoć za prevladavanje manifestiranih poremećaja" (Bašić, 2009, 11).

Budući da postoje različiti stilovi ponašanja i različita uvjerenja o tome što jest a što nije prihvatljivo ponašanje, možemo zaključiti da su priroda, uzroci i tretmani problema u ponašanju vrlo kompleksni. Velik se broj autora slaže s tim da je društveni problem nešto što je nepoželjno, štetno i ugrožavajuće, ali da je istovremeno i podložno djelovanju društva pa samim time i savladivo (Koller-Trbović i Žižak, 2012). Za prepoznavanje problema u ponašanju djece i mladih od velike je važnosti poznavati tijekom razvoja djeteta te uvažavati različitosti u sazrijevanju svakog pojedinca. Važno je postići uspješan dijagnostički proces kojim se određuje postojanje određenog problema, a koji je neizostavan dio prakse obzirom na to da se pomoću njega određuje je li neko ponašanje „normalno" ili „poremećeno" (Essau i Conradt, 2006). Također, nužno je i postaviti jasnu definiciju samog termina koja će biti dovoljno osjetljiva za identifikaciju sve djece koja su u riziku od razvoja problema u ponašanju kako bi se njihovim potrebama odgovorilo pravovremeno i primjereno. Terminološka razlika između djece i mladih koji su u riziku te djece i mladih s problemima u ponašanju je ta što se kod prvih problemi još uvijek nisu

manifestirali, ali su vjerojatni i mogu se očekivati, a kod djece i mladih s problemima u ponašnju je već vidljiva manifestacija nekog rizičnog ponašanja (Bašić, 2009). Kao što je već ranije spomenuto adolescencija kao burno razdoblje svake mlade osobe uvelike utječe na formiranje osobnog identiteta. Taj dinamičan period zbog svih promjena i zahtjeva koje nalaže može rezultirati kriznim situacijama koje mogu imati negativne posljedice na daljnji cjelokupni razvoj mlade osobe (Klarin i sur., 2017).

Pojam koji opisuju mnogi autori, a usko je vezan za identifikaciju djece i mladih koji su u riziku ili već manifestiraju određene probleme u ponašanju, jest *kontinuum rizika*. Procesi koji vode do problema u ponašanju djece i mladih nisu u potpunosti predvidivi i mnogi od njih nisu povezani samo s jednim čimbenikom. Oni su često u kombinaciji s raznim karakteristikama i sposobnostima pojedinca, a njihovu (ne)mogućnost da adekvatno odgovore na postojeće izazove shvaćamo kao rizik (Bašić i sur., 2004). Pod tim se pojmom podrazumijeva prijelaz problema u ponašanju koji se najčešće postupno razvijaju od blagih prema težim oblicima. Kontinuum rizika predstavlja „kontinuum od minimalnog rizika do aktualne uključenosti i participiranja u aktivnostima jedne od rizičnih kategorija ponašanja (poznata rizična ponašanja)" (Bašić, 2009, 129). Odrastanje i prilagodba osobnih karakteristika zbog podložnosti vanjskim utjecajima mlade ljude mogu dovesti u situaciju pojačanog rizika za razvoj nekog od oblika problema u ponašanju. Ako se takva ponašanja i karakteristike ne modificiraju na vrijeme mogu se nastaviti razvijati u smjeru visokog rizika, a mlada se osoba može pronaći u stupnju neizbježnog rizika za višestruke probleme u ponašanju. Na kraju kontinuuma rizika nalaze se ona djeca i mladi koji imaju izražena te ozbiljno nepoželjna i negativna ponašanja koja se očituju kroz različite probleme u ponašanju (Koller-Trbović, 2004). Postoji nekoliko razina odnosno stupnjeva rizika, a riječ je o minimalnom riziku, udaljenom riziku, visokom i neizbježnom riziku te na poslijetku kategoriji rizičnih aktivnosti, odnosno populaciji djece i mladih koji iskazuju rizična ponašanja (Bašić, 2009). Prema tome, problemi u ponašanju se mogu podijeliti na tri razine pri čemu se određeno ponašanje može svesti na samo jednu od njih. Prva razina se odnosi na ponašanja koja nazivamo nediscipliniranim ponašanjima. Ona ne predstavljaju značajna odstupanja i kršenja društvenih normi i pravila, a njihovoj pojavnosti bi trebali moći adekvatno odgovoriti svi djelatnici odgojno – obrazovnih ustanova. Drugu razinu problema u ponašanju prepoznajemo u opetovanim i učestalim ponavljanjima određenog

oblika ponašanja što zahtijeva dodatnu pažnju stručnih djelatnika, a treća se razina odnosi na najteže oblike devijantnog ponašanja koja imaju obilježja antisocijalnog ponašanja (Uzelac, 1995).

2.2. Fenomenologija poremećaja u ponašanju

Budući da ljudsko ponašanje treba promatrati iz društvenog i individualnog konteksta, ni psihološko tumačenje razvoja problema u ponašanju ne može biti izostavljeno. Kada probleme u ponašanju izučavamo s psihološkog stajališta možemo govoriti o „poremećajima koji su nastali djelovanjem okoline i poremećajima koji su posljedica emocionalnog razvoja ličnosti" (Lebedina Manzoni, 2007, 14). S obzirom na kompleksnost i složenost problema u ponašanju djece i mladih, ne začuđuje ni činjenica da ne postoji jedinstveni klasifikacijski sustav kojeg slijede svi stručnjaci. Obzirom na svoju širinu, opsežnost i raznolikost, razvijeni su i različiti sustavi njihove klasifikacije. Tako, primjerice, psihijatrijske ustanove najčešće koriste klasifikaciju Dijagnostičkih statističkih priručnika za duševne poremećaje u kojima su određeni kriteriji za definiranje prisutnosti ili odsutnosti određenih problema u ponašanju. Osim tih kategorijalnih sustava danas su najpoznatiji i najšire upotrebljavani Achenbachovi empirijski podaci. Riječ je o klasifikaciji problema u ponašanju koja govori o dvijema kategorijama: eksternaliziranim i internaliziranim problemima (Klarin i sur., 2018). Achenbach je svojim radom uvelike pridonio razvoju i korištenju statističkog pristupa klasifikaciji problema u ponašanju, a cilj njegovih mjernih instrumenata za procjenu nije dijagnosticiranje problema već identifikacija djece i mladih koji imaju najveći rizik za razvoj nekog poremećaja na osnovi zastupljenosti određenih problema (Macuka, 2016). Ovakvu binarnu kategorizaciju koristi velik broj znanstvenika i stručnjaka koji se bave multikauzalnom problematikom poremećaja u ponašanju (Begić, 2021; Bouillet i Uzelac, 2007; Essau i Conradt, 2006; Klarin i sur., 2017; Lebedina Manzoni, 2007; Macuka, 2016; Mihić i Bašić, 2008; Novak i Bašić, 2008; Stojković i sur., 2013).

2.2.1. Eksternalizirani problemi u ponašanju

Eksternalizirani problemi u ponašanju shvaćeni su kao oni oblici ponašanja koji stvaraju određeni problem za okolinu u kojoj pojedinac djeluje. Oni su često izjednačeni s pojmom nedovoljno kontroliranog ponašanja koje je usmjereno prema drugima, a kojeg karakterizira „ponavljajuće ponašanje koje ozbiljno ugrožava bazične socijalne norme i prava drugih" (Lebedina Manzoni, 2007, 33). Djeca i mladi koji manifestiraju neki od oblika ovakvog ponašanja imaju malu ili gotovo nikakvu kontrolu nad onim oblicima ponašanja za koja se očekuje da se u određenoj dobi mogu kontrolirati. Budući da ne upravljaju adekvatno neugodnim emocijama, manifestiraju ponašanje koje nije društveno prihvatljivo (Mihčić i Bašić, 2008). Ova kategorija problema u ponašanju sadrži široku lepezu ponašanja koja imaju različita obilježja, različitog su trajanja, intenziteta, opasnosti i manifestacija (Koller-Trbović, 2004; Uzelac, 1995). Probleme eksternaliziranog tipa često određuje ljutnja, frustracija, neprijateljstvo i nepoštovanje društvenih vrijednosti koje se očituje u ponašanjima poput krađe, laganja, otimanja, bježanja od kuće i iz škole, uništavanja imovine, agresivnog ponašanja te antisocijalnog i delikventnog ponašanja (Macuka, 2016). Ovoj skupini pridodaju se još i promiskuitetna ponašanja, prkos, psovanje te konzumacija droga i alkohola (Klarin i sur., 2017), ali i hiperaktivnost, impulzivnost, nepažnja i neposlušnost (Koller-Trbović, 1998).

U širem smislu eksternalizirani problemi u ponašanju uključuju poremećaj ophođenja, antisocijalno ponašanje (Begić, 2021), poremećaj prkošenja i suprotstavljanja (Begovac, 2021). Agresivnost je oblik ponašanja koji se najčešće pojavljuje kod djece i mladih koji imaju probleme u ponašanju, a pojam je kojeg autori različito definiraju. Essau i Conradt smatraju da je to oblik ponašanja koji ima specifičnu tendenciju i namjeru nanošenja štete nekoj osobi ili predmetu. Nekoliko je čimbenika rizika za agresivno ponašanje djece i mladih, a riječ je o obiteljskim i genetskim čimbenicima, socioekonomskom statusu, interpersonalnim utjecajima, temperamentu, kulturnim čimbenicima i pripadnosti skupini vršnjaka koji iskazuju odstupajuća ponašanja (Essau i Conradt, 2006). Agresivno ponašanje sadrži neprijateljsku namjeru uzrokovanja štete, a cilj agresivnih postupaka može biti i tjelesno i duševno oštećivanje. Takvo ponašanje obuhvaća široki raspon specifičnih ponašanja pa se agresija najčešće dijeli na fizičku, psihološku i socijalnu. Riječ je o guranju i udaranju, odnosno verbalnim uvredama, ponižavanju i odbacivanju

te neposredno nanošenoj šteti koja ugrožava društvene odnose osobe koja tu štetu trpi (Bouillet i Uzelac, 2007). Agresivno je ponašanje povezano s postizanjem društvenih ciljeva, odnosno u skladu s ciljem koji se takvim ponašanjem želi postići. Djeca svoju agresiju i ljutnju očituju kroz različite načine što je vidljivo prilikom usporedbe ponašanja djevojčica i dječaka. Prema teoriji socijalnog učenja agresivnost se može naučiti i održavati kroz proces opažanja i klasičnog i/ili operantnog uvjetovanja (Essau i Conradt, 2006). Agresivna ponašanja djeca uglavnom usvajaju putem opažanja i oponašanja modela koje pronalaze u svojoj okolini pa se može zaključiti da vjerojatnost pojave agresivnog ponašanja u najvećoj mjeri ovisi o odgojnim okolnostima kojima su djeca izložena. Promatranjem okoline i drugih ljudi u svojoj blizini djeca i mladi uče donositi odluke vezane za svoje ponašanje, ali i načine ophođenja prema drugima (Bickmore, 2001). Već u ranoj dobi djeca razvijaju i uče strategije pomoću kojih se mogu izboriti za svoja prava i rješavati društvene konflikte. Budući da je u nekim istraživanjima utvrđena povezanost između ranog iskazivanja eksternaliziranih problema u ponašanju s kasnijim iskazivanjima asocijalnih ponašanja (Hofstra i sur., 2002; Koller-Trbović, 1998; Masten i sur., 2005; Mihić i Bašić, 2008), od velike je važnosti u tretmanima djece koja iskazuju agresivno ponašanje pružanje pomoći u vidu mijenjanja neprijateljskog i nepoželjnog ponašanja, ali i osobnog stava o vlastitom okruženju kako bi se u budućnosti nepoželjne posljedice za njihov razvoj potpuno uklonile ili barem uvelike ublažile. Zaključak da agresivno ponašanje, kao i ona ponašanja kojima se krše određena društvena pravila, utječe na razvoj osobe u budućnosti pokazuju i rezultati istraživanja koje su proveli Hofstra i suradnici. Autori pri tome podupiru važnost rane intervencije i prevencije problema u ponašanju kod djece i mladih kako bi se osigurao njihov zdrav razvoj u budućnosti (Hofstra i sur., 2002).

2.2.2. Internalizirani problemi u ponašanju

Internalizirani problemi u ponašanju su, za razliku od eksternaliziranih, puno specifičniji i teži za uočiti budući da su usmjereni prema „unutra“. Riječ je o pretjerano kontroliranim oblicima ponašanja koja narušavaju emocionalni razvoj, odnosno konativnu sferu (Begić, 2021; Essau i Conradt, 2006; Klarin i sur., 2017; Koller-Trbović, 1998; Lebedina Manzoni, 2007) koja u pravilu više problema stvara samom djetetu nego

osobama koje ga okružuju. Internalizirani problemi osim pretjerano kontroliranog ponašanja obuhvaćaju i emocionalne teškoće koje se ogledaju u depresivnosti, anksioznosti, socijalnom povlačenju, psihosomatskim tegobama i niskom samopoštovanju (Koller-Trbović, 1998; Macuka, 2016; Novak i Bašić, 2008). Djeca i mladi s internaliziranim problemima u ponašanju često ostanu neprimjećena ili kasno identificirana posljedice čega su vidljive u kasnijim nepovoljnijim uvjetima na raznim aspektima njihovog života i mentalnog zdravlja općenito (Macuka, 2016; Novak i Bašić, 2008; Stojković i sur., 2013).

Jedan od najčešćih takvih problema je socijalna povučенost djece i mladih. Međutim, valja napomenuti da, prilikom kategoriziranja ovakvog ponašanja kao kliničkog problema treba biti vrlo oprezan. Jedan izolirani događaj, npr. izostanak interakcije s okolinom, ne mora odmah biti doveden u vezu s poremećajem u ponašanju. Ipak, ako ne dođe do razvojne kanalizacije interpersonalnih vještina u socijalno prihvatljivom obliku, tada se može govoriti o poremećaju (Begovac, 2021). Socijalna se povučенost nerijetko javlja zbog nedostatnog povjerenja i velike nesigurnost u odnosima s drugima. Manjak zadovoljavajućih socijalnih odnosa koji djeca imaju rezultira neugodnim emocionalnim stanjem, odnosno usamljenošću koja je najčešće posljedica nezadovoljenih potreba za pripadanjem i ljubavlju (Bouillet i Uzelac, 2007). Socijalna se povučенost stoga najčešće objašnjava kao nedostatak socijalnih vještina djece, a postavlja se i opravdano pitanje jesu li internalizirani problemi ometajući faktori socijalnim interakcijama ili socijalno povučena djeca ne posjeduju potrebne socijalne vještine koje bi im tu interakciju omogućile (Lebedina Manzoni, 2007). Sposobnost prihvaćanja i održavanja bliskih odnosa s drugima ima velike implikacije za pozitivnu prilagodbu djeteta ili mlade osobe u budućnosti (Burt i sur., 2008). Stoga je u tretmanu djece i mladih koji iskazuju socijalnu povučенost važno postepeno ih uvoditi u društvo vršnjaka i oprezno izlagati onim situacijama u kojima njihova povučенost najviše dolazi do izražaja. Gotovo je neizbježno da socijalna povučенost utječe i na vršnjake pojedinca koji takvo ponašanje iskazuje, a nerijetko može kulminirati i u nasilničko ponašanje. Interpersonalni odnosi s vršnjačkom skupinom na pojedinca mogu dvosmjerno djelovati. Zbog svog ponašanja s jedne strane može biti odbačeno dok istovremeno može biti i prihvaćeno od neke druge društvene skupine koja to ponašanje odobrava (Essau i Conradt, 2006). Oba aspekta mogu biti rizična za pojavnost i razvoj internaliziranih problema u ponašanju jer mogu rezultirati

narušavanjem pozitivne slike o sebi i samopoštovanja čije posljedice djeca i mladi mogu osjećati i kroz odraslu dob (Bouillet i Uzelac, 2007). U istraživanju odnosa socijalnih veza i pojavnosti problema u ponašanju pokazalo se da slaba socijalna kompetencija i nekvalitetni socijalni odnosi u djetinjstvu utječu na pojavnost internaliziranih problema u adolescenciji (Lebedina Manzoni, 2007) iako nisu pronađene longitudinalne veze s eksternalizacijom (Burt i sur., 2008). Stoga je u tretmanu djece s internaliziranim problemima u ponašanju izrazito važno raditi i na razvoju pozitivne slike o sebi te podizanju samopoštovanja i samopouzdanja. Osim toga, za poželjne socijalne ishode potrebna su socijalna znanja i socijalno razumijevanje, odnosno umijeća koja se uče neposrednim iskustvom u interakciji s vršnjacima. Izolirana djeca gube izvor socijalnog učenja i s vremenom stječu oznaku neprilagođenog djeteta pa se u radu s njima treba usmjeriti i na razvoj novih interpersonalnih vještina (Buljubašić-Kuzmanović, 2010).

Istraživanja o korelaciji eksternaliziranih i internaliziranih problema u ponašanju ukazala su na značajne pozitivne odnose između dvije promatrane skupine problema (Burt i sur., 2008; Macuka, 2016; Mastern i sur., 2005). Unatoč međusobnoj povezanosti unutar određenog vremenskog razdoblja ipak imaju različite odnose tijekom vremena. Ističe se da je vremenska stabilnost internaliziranih problema manja nego stabilnost eksternaliziranih problema (Macuka, 2016). Također, bez obzira što je riječ o različitim oblicima ponašanja, oni ipak imaju složene longitudinalne odnose. Mnogi se zapaženi problemi u ponašanju djece i mladih ne odnose samo na jedan čimbenik već su povezani s mnoštvom drugih kojima su djeca izložena. Iz kratkog se teorijskog određenja eksternaliziranih i internaliziranih problema u ponašanju mogu izvesti glavne razlikovne značajke. Eksternalizirani problemi se odnose na subskale delikventnog ponašanja i agresivnosti dok internalizirane probleme čine subskale povlačenja, somatskih poteškoća i anksioznosti/depresije. Unatoč toj naizled velikoj razlici, problemi u ponašanju nisu međusobno isključivi (Macuka, 2016; Novak i Bašić, 2008) već su, naprotiv, vrlo često i povezani (Begić, 2021; Klarin i sur., 2017; Mastern i sur., 2005). Komorbiditet eksternaliziranih i internaliziranih problema u ponašanju djece i mladih je zapravo vrlo česta pojava jer je „internalizacija - eksternalizacija dimenzija ponašanja, a ne tipologija" (Macuka, 2016). Kod djeteta ili mlade osobe može doći do kombinacije, odnosno ono može pokazivati veći broj različitih smetnji i teškoća. Takve situacije mogu predstavljati izazov i moguće prepreke prilikom poduzimanja adekvatnih intervencija (Koller-Trbović,

1998; Macuka, 2016). Kada je riječ o učestalosti i pojavnosti problema u ponašanju, znanstvenici tog područja u svojim su istraživanjima došli do istih zaključaka – zastupljenost eksternaliziranih problema u ponašanju veća je kod dječaka nego kod djevojčica (Essau i Conradt, 2006; Macuka, 2016; Mihić i Bašić, 2008; Novak i Bašić, 2008).

2.3. Multikauzalna etiologija poremećaja u ponašanju

Razlozi i izvori poremećaja u ponašanju mnogobrojni su, a kao dominantni izdvajaju se oni koji proizlaze iz čovjekove prirode i socijalnog okruženja u kojem živi i djeluje ne isključujući pri tome i iznimno važne obiteljske i školske prilike u kojima djeca i mladi odrastaju. Ipak, mnogi simptomi poremećaja u ponašanju poput laganja, manje krađe ili pojedinog agresivnog ponašanja predstavljaju tek razvojne osobnosti djeteta i ne moraju biti znak patologije (Begovac, 2021). Moguće je da s vremenom djeca koja iskazuju takve simptome uspijevaju postići kontrolu nad svojim ponašanjem što je onda posljedica socijalizacijskog, interpersonalnog i intrapersonalnog razvoja. O poremećajima u ponašanju govorimo kada je riječ o vremenski trajnoj nesposobnosti pojedinca da svoje vlastito ponašanje kontrolira unutar društvenih normi i pravila. U tom slučaju opisano ponašanje treba trajati minimalno šest mjeseci i ometati djetetovu svakodnevnicu u smislu npr. smanjenja socijalizacije ili prorade razvojnih zadaća (Begovac, 2021).

Kada je riječ o razdoblju djetinjstva, emocionalno gledano, dijete je sklono afektima poput bijesa, ljutnje i iritabilnosti što onda pojedini autori nazivaju fazom prkosa (Begovac, 2021b). Tu fazu karakterizira suprotstavljajuće ponašanje koje se odnosi na ponavljano neposlušno i neprijateljsko ponašanje prema osobama s autoritetom, a budući da je riječ o razdoblju do 5. godine života, najčešće je usmjereno prema roditeljima. Dijete se brzo razbjesni, prkosno je i odbija slijediti upute. Kada suprotstavljajuće ponašanje postane poremećaj u njegovu su etiologiju uključeni mnogobrojni obiteljski čimbenici među kojima se ističu kontrolirajući stil roditeljstva, nekonzistentno roditeljstvo, neadekvatna interakcija između roditelja i djeteta (Begovac, 2021b) kao i teški temperament djeteta, kritiziranje, zanemarivanje i odbacivanje, teški i učestali obiteljski konflikti i narušena obiteljska dinamika. Obitelj predstavlja djetetov primarni i glavni zaštitni faktor čija je zadaća kompenzirati, uklanjati i suzbijati rizične faktore koji bi

mogli imati negativne posljedice za dijete u bilo kojem aspektu njegovog života i djelovanja. Za razvoj takvih zaštitnih čimbenika izrazito je važna topla i pozitivna veza između djeteta i obitelji u samom djetinjstvu jer djeci takvi odnosi omogućuju suosjećanje i s drugima što predstavlja osnovni preduvjet prosocijalnog ponašanja (Bašić, 2009).

Kako djeca odrastaju i postupno prelaze iz razdoblja djetinjstva u period adolescencije tako dolaze u doticaj sa sve više različitih okruženja. Za vrijeme adolescencije mladi ljudi stvaraju sve više socijalnih odnosa i sve više društvenih grupa s kojima su interakciji. To je period u kojem dolazi do jačanja utjecaja od strane vršnjaka dok se utjecaj roditelja postupno smanjuje (Essau i Conradt, 2006). Doticaj s višestrukim okruženjima rezultira time da sama etiologija problema u ponašanju djece i mladih postaje sve zamršenija. Različiti uvjeti i okolnosti u kojima se nalaze mogu na različite načine djelovati na njihov zdrav razvoj, bilo povoljno ili nepovoljno, a kakvi će oni uistinu biti uvelike ovisi o vrsti, količini i kvaliteti procesa koji im se događaju u životu. Osim rizičnih obiteljskih čimbenika okolinski čimbenici koji nepovoljno djeluju na zdrav razvoj djeteta odnose se na školsko i vršnjačko okruženje. Rizični školski čimbenici se očituju kroz akademski neuspjeh djeteta dok se rizičnom društvenom skupinom s kojom je dijete u interakciji smatra onom skupinom vršnjaka koji su skloni devijantnim ponašanjima. Dosadašnje spoznaje o rizičnim i zaštitnim faktorima ukazuju na to da isti čimbenik može biti povezan s više problema u ponašanju (Kranželić Tavra, 2002). U tabličnim prikazima u nastavku ovog poglavlja istaknuti su neki konkretni čimbenici koji mogu pozitivno ili negativno djelovati na zdrav razvoj djece i mladih, a čija se širina i kompleksnost ogleđa u nekoliko razina – individualnoj, obiteljskoj i okolinskoj.

2.3.1. Rizični čimbenici razvoja problema u ponašanju

Rizični su čimbenici najjednostavnije rečeno oni koji pogoduju nastanku i razvoju problema u ponašanju djece i mladih (Essau i Conradt, 2006; Koller-Trbović, 1998; Mihić i Bašić, 2008). Mogu se definirati kao „svi utjecaji i karakteristike osobe i okruženja koji pozitivne ishode čine manje vjerojatnim ili povećavaju vjerojatnost pojave smetnji u razvoju, ponajprije u obliku poremećaja u ponašanju" (Kranželić Tavra, 2002, 2). Rizični se čimbenici ne pojavljuju iz ničega, a posebice ne samo iz prirode postojanja

djeteta. Osim što su posljedica neke individualne karakteristike koju dijete ima istovremeno su rezultat i njegove okoline. Njih pronalazimo u višestrukim sredinama u kojima se dijete razvija i društvenim skupinama s kojima dolazi u interakciju. Prvenstveno je riječ o obiteljskom kontekstu koji predstavlja prvu i najznačajniju zajednicu s kojom dijete dolazi u doticaj, zatim društvo i vršnjačke skupine, ali i odgojno – obrazovne ustanove unutar kojih provodi većinu svoga vremena. U svim tim sredinama moguće je ustanoviti nekoliko rizičnih čimbenika koji mogu nepovoljno utjecati na zdrav razvoj djece i mladih, a samo neki su prikazani u Tablici 1.

Tablica 1

Rizični čimbenici kao prediktor razvoja problema u ponašanju (prilagođeno prema Koller-Trbović, 1998; Kranželić Tavra, 2002; Mihić i Bašić, 2008; Stojković i sur., 2013)

INDIVIDUALNI ČIMBENICI	OBITELJSKI ČIMBENICI	ČIMBENICI U OKRUŽENJU	ŠKOLSKI ČIMBENICI
Slaba kontrola ponašanja	Nasilje i/ili konflikti roditelja	Nasilničko ponašanje u okruženju	Školski neuspjeh
Impulzivnost	Socijalnopatološka ponašanja roditelja	Odbacivanje od strane vršnjaka	Nejasni disciplinski standardi škole
Nedovoljna razvijenost interpersonalnih vještina i socijalno-kognitivnog procesiranja	Odbacivanje, zlostavljanje i zanemarivanje od strane roditelja	Iskazivanje moći od strane drugih osoba u okruženju	Nedostatna povezanost sa školom
Nedostatak pažnje i empatije	Stresni događaji u obitelji	Pritisak od strane vršnjaka	Slaba potpora učitelja i nastavnika

Pod interpersonalnim odnosima podrazumijevaju se utjecaji koji dolaze iz različitih socijalnih okruženja kojima su djeca i mladi izloženi. Oni su važni za početak, trajanje i/ili kraj problema u ponašanju (Essau i Conradt, 2006). Rizični se čimbenici shvaćaju i kao vjerojatnost ili gotovo sigurnost za razvoj budućih problema što je i dokazano u provedenom longitudinalnom istraživanju čiji su rezultati pokazali povećanje učestalosti pojave problema u ponašanju s porastom dobi (Stojković i sur., 2013). Identificirana su tri različita tipa rizičnih čimbenika: poveznici, prediktivni rizični čimbenici i kauzalni čimbenici (Bašić, 2009). Poveznici su oni koji su usko vezani za pojavu problema u ponašanju i koji mogu u nekom trenutku rezultirati njihovom manifestacijom. Prediktivni rizični čimbenici su oni koji prethode problematičnom ponašanju, a kauzalni su oni čija se prisutnost može dokazati kroz intervencije. Identifikacija rizičnih čimbenika pomaže u prepoznavanju djece i mladih koji su u riziku da razviju probleme u ponašanju prije nego što se oni uopće pojave (Essau i Conradt, 2006), a zbog svoje višestrukosti i složenosti predstavljaju izazove stručnjacima u pronalaženju strategija za prevenciju problema u ponašanju. Kranželić Tavra (2002) smatra da uporište preventivnih programa trebaju biti individualni čimbenici jer se jačanjem individualnih kompetencija povećava i vjerojatnost zdravog i pozitivnog razvoja.

2.3.2. Zaštitni čimbenici u razvoju problema u ponašanju

S druge strane nalaze se zaštitni čimbenici koji predstavljaju potpunu suprotnost rizičnima. Njih također pronalazimo i u individualnom i okolinskom kontekstu bilo da je riječ o obiteljskoj i vršnjačkoj zajednici ili školskom okruženju. Različiti autori koji izučavaju etiologiju poremećaja u ponašanju u ovu skupinu ubrajaju različite faktore koji utječu na razvoj djece i mladih. Ipak, većina ih se slaže da je riječ o ključnim elementima koji utječu na podupiranje njihovog pozitivnog i zdravog razvoja. Zaštitne čimbenike stoga možemo definirati kao one „koji utječu na razvoj djece i mladih, a koji povećavaju vjerojatnost pozitivnih razvojnih ishoda" (Kranželić Tavra, 2002, 2). Pod tim pojmom podrazumijevamo sve one čimbenike koji mogu u potpunosti spriječiti ili barem umanjiti nepovoljno djelovanje rizičnih čimbenika. Oni smanjuju vjerojatnost da će dijete u budućnosti razviti probleme u ponašanju (Bašić, 2009), stoga je važno kontinuirano raditi

na njihovom jačanju. Jačanje otpornosti djece i mladih u riziku da adekvatno odgovore na izazove s kojima se susreću tijekom svog odrastanja svoje bi polazište trebalo pronaći u već do sada identificiranim zaštitnim čimbenicima (vidi Tablicu 2).

Tablica 2

Zaštitni čimbenici kao prediktori prevencije problema u ponašanju (prilagođeno prema Bašić, 2009; Koller-Trbović, 1998; Kranželić Tavra, 2002; Meščić-Blažević, 2007)

INDIVIDUALNI ČIMBENICI	OBITELJSKI ČIMBENICI	ČIMBENICI U OKRUŽENJU	ŠKOLSKI ČIMBENICI
Sposobnost ostvarivanja i održavanja socijalnih odnosa	Skladni odnosi	Prihvatanje od strane vršnjačke grupe	Snažno pozitivno vođenje škole
Pozitivna slika o sebi, samostalnost i samopouzdanje	Odgovorno roditeljstvo	Skladni odnosi s vršnjačkom skupinom	Praćenje napretka učenika
Prosocijalna ponašanja	Konzistentnost u odgoju	Uključenost u pozitivne aktivnosti	Sigurno fizičko okruženje

Individualni zaštitni čimbenici su oni koji su u osobi sadržani u obliku karakteristika, znanja i vještina, a koji djeluju na način da podupiru ili otežavaju djetetov razvoj. Iako mnoga djeca i mladi u sebi nose čimbenike koji potenciraju njihovu slabost, isto tako nose i one zaštitne čimbenike koji povećavaju mogućnost da će se uspješno nositi s problemima i životnim izazovima. Kako je za pojavu i razvoj problema u ponašanju od velikog značaja prisutnost nepovoljnih okolnosti, odnosno rizičnih čimbenika, tako je i za njihov zdrav razvoj nužno jačanje zaštitnih čimbenika i njihovo održavanje u budućnosti (Koller-Trbović, 1998).

Bez obzira na društvene promjene i okolinske čimbenike koji poželjno utječu na razvoj djece i mladih, obitelj još uvijek ima najznačajniju ulogu u odgoju djece, zadovoljavanja njegovih potreba, pružanju emocionalne podrške, socijalizaciji djeteta te razvoju odgovornosti (Ferić, 2002). Obzirom na svoju iznimnu ulogu i značaj, obitelj može imati dvojaku funkciju. S jedne strane ima funkciju rizičnog faktora, a s druge funkciju zaštitnog. Odgovor na pitanje koju ulogu roditeljsko ponašanje ima u razvoju djeteta možemo pronaći u dvije najčešće promatrane dimenzije, a riječ je o emocionalnosti i kontroli (Klarin i Đerđa, 2014). Emocionalnost je dimenzija roditeljskog ponašanja koja s jedne strane svog kontinuuma uključuje ljubav, sigurnu privrženost, brigu i zainteresiranost koju roditelj pokazuje djetetu, a s druge strane odbacivanje, emocionalnu hladnoću i nezainteresiranost. Kada se privrženost promatra u odnosu na pojavnost problema u ponašanju valja istaknuti da postoji visoka korelacija s eksternaliziranim problemima u ponašanju. Drugim riječima, djeca čiji roditelji ne pokazuju poželjne emocije i pozitivnu privrženost češće manifestiraju agresivno i delikventno ponašanje. Jednako tako svi oblici roditeljskog ponašanja značajno su povezani s internaliziranim problemima u ponašanju pri čemu djeca koja u svom odnosu s roditeljima doživljavaju više prihvaćanja i manje odbacivanja manifestiraju manje internaliziranih problema (Klarin i Đerđa, 2014). Pri tome valja istaknuti i roditeljske stilove koje bismo mogli opisati navedenim značajkama. Mnogi autori ističu kako je najpovoljniji odnos roditelj – dijete onaj koji je izrazito topao, ali istovremeno uključuje nadzor i postavljanje jasnih pravila i zahtjeva prema djetetu (Bašić, 2009; Begovac, 2021b; Klarin i Đerđa, 2014; Lebedina Manzoni, 2007). U tom slučaju govorimo o autoritativnom roditeljskom stilu koji podrazumijeva i dobro uspostavljeni emocionalni odnos zbog kojeg dijete razvija sigurnost za stvaranje dobrih odnosa i sa svojom okolinom. Roditelji koji njeguju autoritativni odgojni stil adekvatno odgovaraju na djetetove potrebe te mu pružaju osjećaje sigurnosti i topline.

3. Prevencija problema u ponašanju

Da bismo uspješno reagirali na probleme u ponašanju potrebno je pravovremeno prepoznati simptome koji na njih upućuju, a onda i poduzeti korake kako bi se oni otklonili. Svi bi se programi prevencije problema u ponašanju trebali temeljiti na postavkama da zajedinca treba prevladati rizične čimbenike i time postati protektivnom sredinom koja će svim svojim članovima, a posebice djeci i mladima, omogućiti uspješan i zdrav rast i razvoj (Odobašić, 2007). Rizični čimbenici mogu biti vrlo korisni za utvrđivanje rizičnog statusa djeteta ili mlade osobe, iako, s druge strane oni daju malo informacija o tome zašto je neko dijete ili neka mlada osoba u riziku. Zbog toga se ističe sve veća potreba za prevencijskim istraživanjima koji će objasniti procese djelovanja rizičnih čimbenika i procjenu njihovih utjecaja na nepovoljne ishode u razvoju djece i mladih. Da bi se moglo pravovremeno i svrsishodno reagirati po pitanju problema u ponašanju vrlo je važno shvatiti uzroke zbog kojih je došlo do određenog ponašanja koje se smatra rizičnim za razvoj problema u ponašanju.

Unatoč brojnim i sveprisutnim rizičnim čimbenicima koje pronalazimo u djetetovim individualnim karakteristikama i njegovom okruženju, preventivne strategije mogu imati snažan utjecaj i na pozitivne razvojne ishode djece i mladih (Kranželić Tavra, 2002). One bi istovremeno trebale omogućiti jačanje zaštitnih čimbenika te pružiti podršku otpornosti djece i mladih u riziku. Učenje i uvježbavanje raznih psihosocijalnih i interpersonalnih vještina djeci i mladima pomaže da se razviju u odgovornu i samostalnu osobu koja će se uspješno nositi s izazovima i stresnim situacijama. Različitim preventivnim programima treba promicati i razvijati prosocijalno ponašanje, usvajati socijalne vještine i vještine komuniciranja, razvijati sposobnost donošenja odluka i konstruktivnog rješavanja sukoba te usvajati vještine prepoznavanja i kontrole emocija (Meščić-Blažević, 2007). Da bi preventivni programi i programi intervencije za djecu i mlade s problemima u ponašanju bili učinkoviti i imali dugoročne pozitivne učinke na njihov zdrav razvoj potrebno je uključiti sve važne aktere djetetovog života. Osim toga, za njihovu je učinkovitost ključna i znanstvena utemeljenost programa (Mihčić i Bašić, 2008). Kada je riječ o znanstveno utemeljenim i validiranim preventivnim programima unutar hrvatskog konteksta možemo govoriti o postojanju primjera dobre prakse u nastojanjima prevencije problema u ponašanju djece i mladih. Aktivnosti unutar PATHS programa usmjerene su na područja

samokontrole, razumijevanja emocija, samopoštovanja, interpersonalnih odnosa i rješavanja problema, a program je namijenjen učenicima nižih razreda osnovne škole. Neki od programa koji su usmjereni na prevenciju ovisnosti su „Imam stav“, „Tko zapravo pobjeđuje“, „Life Skills Training“ i „Nothland Project“. Osim što navedeni programi sadrže edukacije o štetnosti konzumacije alkohola, psihoaktivnih tvari i kockanja, oni također razvijaju i socijalne vještine poput boljih vršnjačkih odnosa, izgradnje povjerenja u odnosima s vršnjacima i nastavnicima te razvijanje vještina samoregulacije.

3.1. Teorijsko određenje prevencijske znanosti

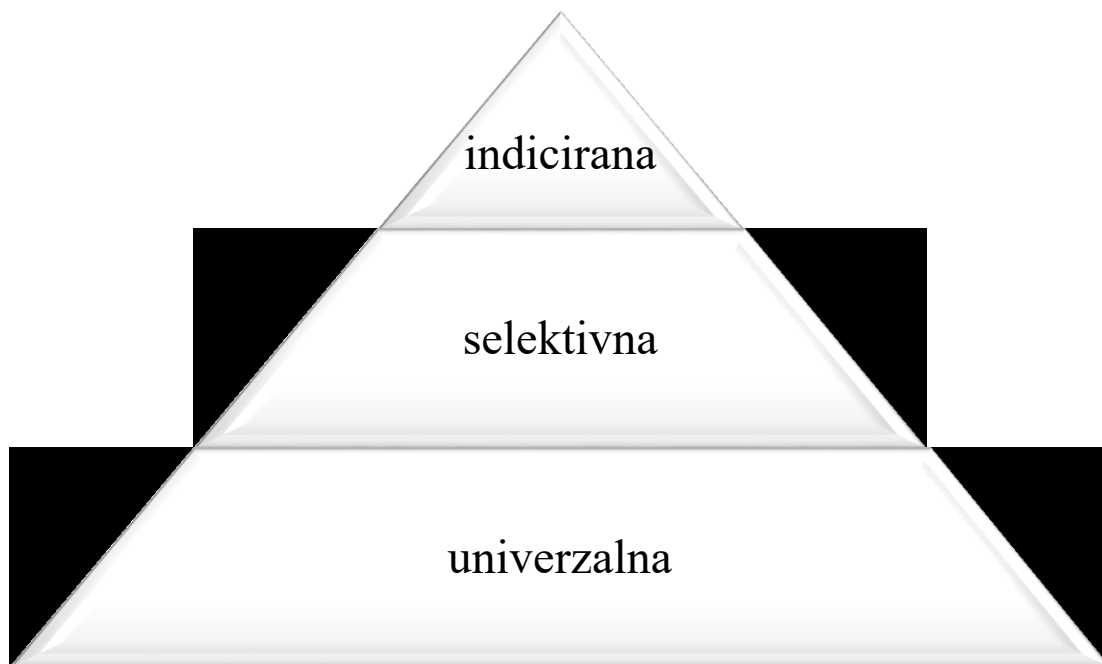
Iako se čini da su intervencijski programi prije bili u većem fokusu znanstvenika i stručnjaka, u zadnje vrijeme prevencija dobiva sve više na važnosti (Essau i Conradt, 2006). Važan trenutak za razvoj prevencijske znanosti bila je promjena paradigme kažnjavanja. Ideja da se nepoželjno ponašanje može izbjeći i korištenjem drugih metoda poput odgoja i promjene društvenih okolnosti predstavlja podlogu iz koje se razvila prevencijska znanost kakvu danas poznajemo (Bašić, 2009). Svoj je procvat počela doživljavati 60.-ih godina prošlog stoljeća kada se uvidjela velika potreba za učinkovitim programima koji su usmjereni na sprječavanje pojavnosti problema u ponašanju. Jedan od prvih radova na hrvatskom govornom području koji govori o prevenciji problema u ponašanju je knjiga autorice Bašić koja prevenciju shvaća kao „proces kojim se želi smanjiti incidencija i prevalencija poremećaja u ponašanju te rizičnih ponašanja djece i mladih“ (Bašić, 2009, 65). To je proaktivan proces kojim se pojedince osnažuje kako bi uspješno odgovorili na izazove s kojima se susreću. Ako je promatramo iz teorijske perspektive prevencija obuhvaća intervencije, postupke te sustavno i kontinuirano djelovanje kojim se nastoji otkloniti, poništiti ili kompenzirati djelovanje rizičnih čimbenika te implementirati i ojačati zaštitne čimbenike (Bašić, 2009). Prema tome, temeljni ciljevi prevencijske znanosti su identifikacija rizičnih čimbenika koji povećavaju vjerojatnost pojavljivanja problema u ponašanju i zaštitnih čimbenika koji jačaju socijalne veze te štite djecu i mlade od mogućih rizičnih ponašanja kao i razvoj i primjena uspješnih strategija za nošenje s problemima u ponašanju. Preventivnim se programima

djecu i mlade nastoji osnažiti i stvoriti uvjete u kojima će razviti zdrave životne navike, a samim time si omogućiti i zdrav rast i razvoj.

„Prevenција i tretman poremećaja u ponašanju djece i mladih pretpostavljaju jasno definiranje, klasifikaciju, kontinuirano evidentiranje i praćenje te trajno dokumentiranje ključnih obilježja toga fenomena" (Livazović i Vranješ, 2012, 56). Kako bi se ukazalo na nužnost i važnost prevencije, posebice u radu s djecom i mladima s problemima u ponašanju, potrebno je kontinuirano raditi na stvaranju dubljeg i jasnijeg teorijskog znanja. Osim toga, programi koji pokazuju značajne rezultate u prevenciji problema u ponašanju trebaju biti podvrgnuti strogim evaluacijskim postupcima kako bi se mogli klasificirati i odrediti kao programi koji su uistinu zasnovani na dokazima (Đorđić i sur., 2016).

3.2. Razine prevencije i školski preventivni programi

Pregledom određenih recentnih i relevantnih znanstvenih radova utvrđena je velika uloga preventivnih programa u smanjivanju rizičnih čimbenika, osnaživanju te prikladnim načinima suočavanja sa stresom, socioemocionalom funkcioniranju, rezoniranju i ponašanju (Bašić, 2009; Essau i Conradt, 2006; Koller-Trbović, 1998; Kranželić Tavra, 2002; Lebedina Manzoni, 2007; Meščić-Blažević, 2007; Odošić, 2007). Kada je riječ o vrstama preventivnih programa treba napomenuti kako postoji nekoliko razina na kojima se mogu ostvariti. Uvelike poznata podjela na primarnu, sekundarnu i tercijalnu prevenciju sada je već zastarjela pa je danas u znanstvenim krugovima primjerenije koristiti terminologiju univerzalna, selektivna i indicirana prevencija (Mihić i Bašić, 2008) koje se zbog lakšeg razlikovanja i razumijevanja mogu shematski prikazati.

Slika 1. Razine preventivnih programa (Mihić i Bašić, 2008)

Najjednostavnije rečeno, univerzalna prevencija je usmjerena prema sprječavanju nastanka razvoja problema u ponašanju djece i mladih. Stoga je u fokusu njezinog djelovanja cjelokupna populacija, a njezin je cilj podupirati pozitivan razvoj svih i utjecati na smanjenje negativnih ishoda rizičnih čimbenika (Bašić i sur., 2004). Autori koji proučavaju društvene politike koje bi se trebale brinuti za promociju i prevenciju mentalnog zdravlja zalažu se za one koje mogu postići hvalevrijedne ciljeve poboljšanja dobrobiti ljudi i prevencije problema. U tom slučaju govorimo o dva aspekta univerzalne prevencije problema u ponašanju, a riječ je o sprječavanju negativnih ishoda i izgradnji cjelokupne dobrobiti od samog početka kako do negativnih ishoda uopće ne bi došlo (Cowen i Durlak, 2000). Budući da ovakva vrsta prevencije namijenjena cjelokupnoj populaciji, njezini ključni ciljevi moraju uključivati proaktivne obiteljske situacije, zdravu privrženost roditelja i djeteta te okruženje zajednice koja pomaže u njihovom pozitivnom rastu i razvoju. Prema tome, opća populacija podrazumijeva djecu kao najranjiviju društvenu skupinu, njihove roditelje i obiteljski kontekst u cijelosti (Žižak i

Bouillet, 2003) te stručnjake i/ili institucije kojima je njihova dobrobit središnji interes, a sve s ciljem smanjenja pojavnosti problema u ponašanju.

Selektivne preventivne intervencije primjenjuju se kod populacije koje imaju „povišeni rizik ili visoki neposredni rizik za posljedične probleme" (Begovac, 2021b, 259). Programi i aktivnosti koji su obuhvaćeni ovom prevencijskom razinom usmjereni su na smanjenje stope utvrđenih slučajeva djece i mladih s problemima u ponašanju. Kod takvih se prevencija ulažu napori u izgradnju i implementaciju specifičnih programa koji su usmjereni prema smanjenju djelovanja rizičnih čimbenika kod djece i mladih u riziku (Bašić, 2009). Selektivne preventivne strategije namijenjene su djeci i mladima koji su prepoznati kao rizična skupina, ali još djeluju u redovnim uvjetima te njihovim roditeljima i stručnjacima. Drugim riječima, usmjerene su na djecu i mlade koji već pokazuju blage naznake disfunkcije i neke rane oblike rizičnog ponašanja zbog kojih se nalaze u riziku od razvijanja problema u ponašanju (Essau i Conradt, 2006). Svrha ovakvih programa je prepoznavanje takve djece i mladih, a krajnji im je cilj minimalizirati vjerojatnost pojave problema u ponašanju (Bašić i sur., 2004; Žižak i Bouillet, 2003). Kada govorimo o djeci treba imati na umu da ona često ne znaju kako verbalizirati svoj problem već se on najčešće manifestira kroz njihova ponašanja. Stoga ne čudi da u velikom broju slučajeva u sustav intervencija dolaze zato što roditelji, nastavnici ili neka druga odrasla osoba odluči da im treba pomoć. Međutim, prilikom uključivanja u programe prevencije s uma se ne smije smetnuti da one trebaju biti usmjerene i prema samoj djeci (Cuellar, 2015).

Posljednju fazu kontinuuma pristupa djeci i mladima s problemima u ponašanju predstavljaju indicirani preventivni programi koji su usmjereni i osmišljeni za onu populaciju djece i mladih koji već manifestiraju probleme u ponašanju (Bašić, 2009). Riječ je o djeci i mladima koji se nalaze u posljednjoj fazi kontinuuma rizika, odnosno onima koji iskazuju ponašanja najviše razine štetnosti za njih same, ali i okolinu u kojoj djeluju. Najteži oblici devijantnog ponašanja koja imaju obilježja antisocijalnog ponašanja trebaju potporu različitih sustava poput ustanova psihosocijalne skrbi i posebne odgojne postupke jer takvo ponašanje osim što ograničava pojedince koji ga manifestiraju ugrožava i njihove odnose s drugima, ali i društvo u cijelosti (Essau i Conradt, 2006). Indicirana prevencija podrazumijeva određene aktivnosti i postupke koje poduzimaju obučeni i specijalizirani stručnjaci s ciljem postizanja pozitivnih te osobno i društveno

poželjnih promjena kod djece i mladih s problemima u ponašanju (Bašić i sur., 2004). Ovdje se mogu primijeniti intervencije s obzirom na teški temperament, dezorganiziranu privrženost ili kod anksioznih poremećaja (Begovac, 2021b). Ipak, programi koji djeluju s ciljem smanjenja simptoma problema u ponašanju ne moraju nužno dovesti do dugoročnih pozitivnih efekata. Stoga se u takvim tretmanima i programima ne treba fokusirati samo na kontrolu simptoma koji su trenutno aktivni i vidljivi već i na dugoročne prilike djece i mladih (Cuellar, 2015).

Iako postoji mnoštvo različitih preventivnih programa svi oni imaju jedan zajednički cilj, a to je izgraditi socijalnu kompetentnost i otpornost djece i mladih (Essau i Conradt, 2006). No, da bismo mogli govoriti o važnosti preventivnih programa, potrebno je prvo ustanoviti kolika potreba za intervencijom postoji (Hofstra i sur., 2002). U jednom provedenom istraživanju koje je za cilj imalo spoznati višestruke perspektive o problemima u ponašanju, njihovoj kompleksnosti i kvaliteti preventivnih programa, stručnjaci koji rade s djecom i mladima iskazali su veliku zabrinutost o društvenoj osjetljivosti i pravovremenom reagiranju. Složili su se da su pravovremene reakcije i odgovori na rizična ponašanja često izostavljeni, odnosno da su univerzalne intervencije u praksi vrlo rijetke, a selektivne često kasne (Koller-Trbović i Žižak, 2012). Prilikom implementacije preventivnih programa potrebno je biti svjestan toga jesu li usmjereni na otkrivanje i liječenje djece i mladih s problemima u ponašanju ili na širu javnost s ciljem sprječavanja njihove pojavnosti (Cuellar, 2015). Čak i među onim znanstvenicima i stručnjacima koji pokazuju nepokolebljivu predanost optimiziranju ishoda mentalnog zdravlja jedni se zalažu za usmjeravanje prema djeci, a drugi prema adolescentima i odraslim ili starijim osobama. Pri tome bi jedni istaknuli prevenciju, a drugi terapiju što može imati svoje prednosti i biti u potpunosti ispravno za određenu situaciju (Cowen i Durlak, 2000). Pri izboru treba imati na umu raspoložive resurse, no, jednom kada su preventivni programi dio odgojno – obrazovne prakse potrebno je raditi na podizanju njihove kvalitete i po potrebi adaptaciji. Da bi se osiguralo njihovo održavanje potrebno je i standardizirati postupke njihove pripreme i provedbe, a to podrazumijeva predlaganje i usvajanje djelotvornih načina zaštite, socijalizacije i tretmana djece i mladih koji iskazuju probleme u ponašanju (Žižak i Bouillet, 2003).

3.3. *Pedagoška prevencija – sastavnica humane funkcije škole*

Ako o školskom okruženju govorimo kao o jednom od primarnih mjesta na kojem djeca doživljavaju niz iskustava različitih odnosa i uspostavljaju značajne socijalne veze, pozornost treba obratiti i na karakteristike škole koje povoljno ili nepovoljno mogu utjecati na razvoj djece. Škola nakon obitelji predstavlja glavni socijalizacijski kontekst u kojem se jača utjecaj vršnjačkih grupa, a unutar kojega se i oblikuje osobnost djece i mladih (Kranželić Tavra, 2002; Meščić-Blažević, 2007). Činjenica da se u školama nalaze sva djeca i da velik dio svoga vremena provode upravo tu otvara veliki prostor i mogućnost univerzalnim preventivnim programima u smislu osnaživanja i pripremanja djece i mladih za izazove s kojima će se tijekom odrastanja susretati. Obzirom na osjetljivo razdoblje adolescencije i povećani broj socijalnih veza, povećava se i mogućnost ulaska u rizične odnose. Zbog toga ne čudi zabrinutost se mladim ljudima pod takvim okolnostima može značajno narušiti psihosocijalni razvoj. Kako bi se takvi ishodi spriječili nužno je što ranije započeti s preventivnim djelovanjima kako bi ih se usmjerilo u smjeru pozitivnih društvenih vrijednosti. Kao glavne odrednice uspješne prevencije navode se komunikacija i edukacija (Maksimović i Mančić, 2013). Da bi se to moglo ostvariti potrebno je sve stručnjake koji djeluju u odgojno – obrazovnom sustavu, bilo da je riječ o učiteljima, nastavnicima ili stručnim suradnicima, educirati o učinkovitim preventivnim strategijama (Conroy i Brown, 2004). Međutim, nije dovoljna samo edukacija već je nužno i znanje o tome kako adekvatno određeni program implementirati, smisleno voditi i primjeniti u radu s djecom i mladima koji su u riziku obzirom na kontekst u kojem se nalaze. Osim toga, dobrobit djece i mladih treba biti posao svih koji utječu na njihov rast i razvoj, a odgovornost za isto treba biti podijeljena među zdravstvenim sustavom, školstvom, socijalnom skrbi i drugim ključnim dimenzijama društva (Novak i Bašić, 2008). To nužno podrazumijeva i suradnju stručnjaka različitih profila kako bi se holističkim pristupom i aktivnim djelovanjem svih moglo adekvatno pristupiti problemima u ponašanju djece i mladih.

Osim što preventivne strategije i programi trebaju biti u fokusu interesa svih važnih aktera u životima djece i mladih, one same trebaju biti usmjerene prvenstveno na djecu. To znači da je u programima potrebno raditi na usvajanju socioemocionalnih vještina i jačanju socijalnih kompetencija (Koller-Trbović, 1998). Socioemocionalna kompetencija

se može definirati kao „sposobnost prepoznavanja i ovladavanja emocijama, uspješnog rješavanja problema i uspostavljanja dobrih odnosa s drugima" (Munivrana sur., 2017, 11). Socijalna se kompetencija u stručnoj literaturi veže uz različite teorijske pristupe koji se isprepliću s holističkom, humanističkom i pedagoškom paradigmom razvoja. Humanistička paradigma, a posljedično tomu i humanistički kurikulum, u središte zbivanja stavlja učenika čiji se unutarjni i socijalni procesi kontinuirano potiču, prate i vrednuju (Buljubašić-Kuzmanović, 2010). Škola koja svoje djelovanje temelji na humanističkom kurikulumu postaje odgojno – socijalna zajednica koja ide ususret učeničkim mogućnostima kako bi postigao svoj maksimalni potencijal. Sloboda i samostalnost, osobnost i kreativnost te humanost s obzirom na socijalne okolnosti predstavljaju humanu funkciju škole kojom se postiže vrhovno načelo suvremene pedagogije, a to je rast i razvoj pojedinca u punini njegovog osobnog potencijala kao individualnog i socijalnog bića (Previšić, 2005).

Prema teoriji izbora koncept kvalitetne škole pojedinca shvaća kao slobodno i odgovorno biće (Glasser, 2000). Stoga bi se u školama trebao razvijati osjećaj povjerenja čime će se djecu i mlade ohrabriti za preuzimanje rizika i time ih osnažiti da postanu kreatori svog ponašanja za koje trebaju preuzeti odgovornost. Nažalost, u školama se puno više inzistira na stjecanju kognitivnog znanja dok se odgojna i socijalna komponenta često prepuštaju slučaju. Cilj odgoja bi se trebao postaviti tako da proizlazi iz određenja čovjeka kao „slobodnog bića kojega dalje odgojem treba formirati kao samostalnog i prosocijalnog građanina" (Previšić, 2005, 170). Škola je ključan faktor odgoja i svoje djelovanje usklađuje s obiteljskim odgojem pri čemu jača i pomaže obiteljima da što uspješnije ostvare složenu odgojnu funkciju (Livazović i Vranješ, 2012). Pod odgojnim se djelovanjem škole ne podrazumijeva samo stjecanje kognitivnog znanja već i usvajanje i razvijanje socijalnih kompetencija u smislu sposobnosti djece da ostvare i održavaju dobre odnose s drugima. Škola treba biti institucija koja podupire osobni, kognitivni, socijalni i emocionalni razvoj i nijedna od njezinih uloga, bilo da je riječ o obrazovnoj ili odgojnoj, ne bi trebala biti u dominantnom položaju nad drugom. Čak štoviše, obje bi njezine zadaće i funkcije trebale djelovati istovremeno i jednakim intezitetom. To implicira da škola ima veliku pedagošku i socijalnu zadaću za humanijim promjenama. U tom je kontekstu škola humana i društvena zajednica koja među djecom i mladima potiče i razvija međusobnu suradnju i otvorenost, odnosno prosocijalna zajednica koja se

temelji na stvaralačkoj suradnji, humanoj interakciji, komunikaciji i dijalogu (Buljubašić-Kuzmanović, 2010).

Da bi učenici razvili sve svoje potencijale i izrasli u zdrave jedinke učitelji i nastavnici trebaju biti u ulozi pozitivnog modela koji će podupirati njihov zdrav razvoj (Kranželić Tavra, 2002). Oni ne bi trebali biti samo posrednici između učenika i nastavnog gradiva već i osobe u koje je moguće imati povjerenje i koji će djeci predstavljati model za pozitivnu osobnu identifikaciju. Jedno od najznačajnijih područja istraživanja adolescencije je i tema osobne dobrobiti i njezinog utjecaja na probleme u ponašanju. Pokazalo se da oni adolescenti koji su zadovoljni svojim životom iskazuju manje eksternaliziranih i internaliziranih problema u ponašanju te da je doživljaj samoga sebe značajan resurs u suočavanju sa stresnim situacijama (Klarin i sur., 2017). U provedenom istraživanju pokazalo se da pozitivna slika o životu pozitivno utječe na ponašanje i kvalitetu života pojedinaca, a da je samopoštovanje značajan prediktor mentalnog zdravlja, zrelosti i prilagodbe pojedinaca na životne uvjete u kojima se nalaze. Doživljaj uspjeha u školi jedan je od bitnijih zaštitnih čimbenika u univerzalnoj prevenciji problema u ponašanju. Da bi učenici bili uspješni i zadovoljni sobom i svojim postignućima nastavne metode i oblici rada im trebaju omogućiti aktivan odnos prema nastavnim sadržajima. Na taj način se svakom pojedincu pruža prilika da razvije svoje potencijale, izrazi kreativnost, razvija kritičko mišljenje i na poslijetku doživi uspjeh (Meščić-Blažević, 2007). Osim školskog neuspjeha i nezadovoljstva čimbenici rizika u školskom okruženju mogu biti i agresivna ponašanja, socijalna izolacija od strane vršnjaka, slaba ili nikakva potpora učitelja i nastavnika i slično. Stoga je važno pokrenuti nove protektivne mehanizme koji su usmjereni prema osnaživanju djece i mladih, ali i njihove okoline, kako bi se negativni ishodi za njihovo psihosocijalno zdravlje izbjegli. Drugim riječima, praksa bi se iz reaktivnog načina identifikacije djece i mladih koja su izložena višestrukim rizičnim čimbenicima ili već pokazuju problematične obrasce ponašanja u ranoj dobi trebala promijeniti u proaktivni (Conroy i Brown, 2004). U ovom kontekstu neki autori ističu i važnost bavljenja dječjim emocijama jer njihovu odsutnost i nemogućnost empatije i usvajanja moralnih normi vide kao put prema permanentom neprihvatljivom ponašanju (Essau i Conradt, 2006; Lebedina Manzoni, 2007). Empatija se nerijetko shvaća kao bitna osnova za stjecanje prosocijalnih sposobnosti, a istovremeno i značajnim protivnikom asocijalnog ponašanja. Stoga se dječjim emocijama treba

ozbiljno baviti bilo da je riječ o prevenciji problema u ponašanju ili samom tretmanu djece koja već manifestiraju takvo ponašanje. Da bi takve programe bilo moguće osmisliti i adekvatno implementirati potrebno je i poznavati sliku koju sama djeca i mladi imaju o sebi. To je od velike važnosti kako bi se njihovo određeno ponašanje uopće moglo razumijeti i kako bi se sukladno tomu poduzele mjere koje vode do bolje resocijalizacije i njihovog subjektivnog osjećaja zadovoljstva (Lebedina Manzoni, 2007).

4. Medijacija

Metoda posredovanja u situacijama sukoba i konflikata vuče korijene iz daleke povijesti. Njome su se ljudi koristili puno prije nego što je termin medijacije uveden u znanost i mnogo prije nego što se počela izučavati kao alternativna metoda rada prilikom rješavanja sukoba. Medijacija se za razliku od drugih metoda, onih autoritativnih, bazira na dijalogu, a ne na dokazivanju. Osim medijacije kao alternativna metoda se koristi i metoda mirenja čiji se termin u hrvatskom kontekstu izjednačio s terminom medijacije (Munivrana i sur., 2017). Ipak, među terminima postoje i neke razlike, a glavna je ta da je proces mirenja usmjeren na konačno pomirenje sukobljenih strana dok s druge strane konačni cilj medijacije podrazumijeva i puno dublje razumijevanje odnosa. Ne samo da je jedan od najstarijih oblika rješavanja sukoba već se koristi i diljem svijeta u raznim segmentima ljudskog života. Kao specifična profesionalna vještina počela se razvijati prije 50 godina, a praktično se počela upotrebljavati u području prava kao alternativni način rješavanja sudskih sporova (Sladović Franz, 2005). Svoj je procvat doživjela krajem prošlog stoljeća kada je postala predmet izučavanja mnogih znanstvenika koji su uvidjeli njezinu važnost i djelotvornost u interpersonalnim konfliktima (Beardsley i sur., 2006).

Budući da danas postoje različite vrste medijacije, a samim time i različite tehnike i strukture medijacijskog procesa, ne čudi da postoje različite definicije koje nude znanstvenici. Primjerice, Sladović Franz izučava obiteljsku medijaciju koja ima svoje specifičnosti i zakonitosti, no, definicija koju nudi može se primijeniti i na općenito određene medijacije. Prema njezinom shvaćanju medijacija podrazumijeva proces rješavanja problema putem pregovaranja i olakšavanja komunikacije među sukobljenim

stranama u kojem im treća osoba pomaže u „identificiranju potreba, briga i strahova te osmišljavanju izvedivih i prihvatljivih rješenja sukoba kako bi se postigao zajednički sporazum" (Sladović Franz, 2005, 2). Neki autori idu korak dalje i medijaciju shvaćaju kao strukturirani proces mirnog rješavanja problema između sukobljenih strana (Ajduković i sur., 2017) posredstvom treće strane koja ne nameće ishod i/ili rješenje samog sukoba (Sever, 2023; Wall i sur., 2001). Ona se može shvatiti i kao „intervencija u pregovaranju ili rješavanju sukoba od strane treće, nepristrane osobe, odnosno medijatora koji pomaže stranama u sukobu u postizanju obostrano zadovoljavajućeg rješenja" (Munivrana i sur., 2017, 90). Gotovo se u svim definicijama medijacije koje su stručnjaci ponudili pojavljuju pojmovi poput zajedničkog ishoda ili sporazuma, treće neutralne osobe i prihvatljivih rješenja za sve sukobljene strane. Unatoč raznolikosti postojećih definicija među stručnjacima se donekle uspostavio konsenzus prilikom teorijskog određenja medijacijskog procesa u kojem se većina njih slaže da medijacija ima tri definirajuća elementa, a to su pomoć ili neki oblik interakcije od strane treće osobe koja treba biti neutralna (Wall i sur., 2001)

Razlog zbog kojeg se medijacija smatra alternativnom metodom rješavanja sukoba je ta što sukobljenim stranama omogućuje postizanje sporazuma koji je zadovoljavajuć za obje strane, a da pri tome istovremeno zadovolje i svoje individualne potrebe (Ajduković i sur., 2017). Medijacija je u prvom redu način olakšavanja procesa pregovaranja stoga se često koristi u slučajevima kada dvije strane koje su već u konfliktu nisu više u stanju problem riješiti bez pomoći treće osobe. Primarni cilj medijacije je osnažiti sukobljene strane da samostalno dođu do prihvatljivog rješenja postojećeg sukoba. Ona funkcionira po principu da sudionike stavlja u primarni fokus procesa, dopušta im slobodno iznošenje mišljenja i vlastito viđenje situacije te ostavlja slobodan prostor za predlaganje rješenja koja su za njih zadovoljavajuća (Murphy i Rubinson, 2005). Ipak, ishodi medijacije ovise o nekim faktorima, a riječ je o cjelokupnoj kvaliteti medijacijskog procesa i pojedinačnim tehnikama kojima se sam medijator u procesu koristi. Osim toga, medijacija za cilj ima i pronalaženje kreativnih rješenja nekih spornih situacija ili problema, a sve u svrhu postizanja zajedničkog sporazuma (Ajduković i sur., 2017). Da bi medijacijski proces bio učinkovit potrebno ga je shvatiti u svoj njegovoj kompleksnosti i biti. To znači da je važno vrlo dobro razumijeti sam postupak, poznavati tehnike koje se unutar njega koriste, biti

upoznat s ulogom medijatora koji je neizostavan subjekt medijacijskog procesa i poznavati moguće ishode do kojih medijacija može dovesti (Dabo i Lovrić, 2020).

4.1. Medijacija i restitucija – alternativna vs. tradicionalnim odgojnim metodama

Zbog svih svojih prednosti i pozitivnih utjecaja koje može imati na korisnike i sudionike medijacija je poželjna metoda i u savjetodavnom radu, a posebice u radu s djecom i mladima s problemima u ponašanju (Dabo i Lovrić, 2020). Kao i kod ostalih preventivnih programa za maksimalnu iskoristivost benefita ove metode rada nužna je spremnost svih stručnjaka na edukaciju iz tog područja, ali i otvorenost prema ideji osnaživanja sudionika za preuzimanje osobne odgovornosti. S tim na umu valja istaknuti provedeno akcijsko istraživanje koje je za cilj imalo potaknuti nastavnike na stručno usavršavanje i korištenje različitih modela prevencije vršnjačkog nasilja. Autori su došli do uvida da i sami nastavnici smatraju potrebnim uvoditi inovacije u odgojno – obrazovni sustav (Maksimović i Mančić, 2013) što podrazumijeva njihovo usavršavanje i suradnju sa stručnim suradnicima i stručnjacima izvan njihove matične škole. Zaključili su da je neophodno stvaranje i primjena različitih modela prevencije nasilja među učenicima jednako kao i sudjelovanje nastavnika u edukaciji iz tog područja. Budući da medijacija utječe na smanjenje trajanja sukoba i povećava održivost sporazuma, jasna je i njezina preventivna uloga u odgojno – obrazovnom procesu (Sladović Franz, 2005). U istraživanju kako različiti stilovi medijacijskog procesa utječu na trajno smanjenje sukoba pokazalo se da krizne situacije češće završe sa zadovoljavajućim ishodom kada su strane koje se u njoj nalaze prošle kroz medijacijski proces nego kada nisu (Beardsley i sur., 2006). Ukoliko govorimo o školskom okruženju, pedagoška medijacija predstavlja relativno nov i učinkovit model rješavanja sukoba koji se u odgojno – obrazovnom procesu primjenjuje u posljednjih nekoliko desetljeća. Djeci i mladima omogućuje samostalno razvijanje vlastitih potencijala, ostvarivanje interesa i potreba koje imaju, uči ih međusobnoj komunikaciji, potiče nove načine razmišljanja i razumijevanja, a time pridonosi i izgradnji pozitivnih interpersonalnih odnosa te poboljšanju odgojno – obrazovnog procesa u cijelosti (Kahveci, 2018).

Obrazovni sustav predstavlja temelj svakog društva jer ima veliku ulogu u odgajanju budućih generacija. Jedan od najvažnijih segmenata za ostvarivanje zdravog i cjelovitog odgojno – obrazovnog procesa je i smanjenje konflikata unutar školskog sustava razvijanjem tolerantnijih odnosa, rješavanjem problema, izražavanjem mišljenja i prihvaćanja odgovornosti (Kahveci, 2018). Iako stručnjaci nemaju jedinstven odgovor na to kako reagirati u slučaju nasilja i agresivnog ponašanja kod djece i mladih, većina ih se ipak slaže da ono predstavlja veliki izazov za medijacijski proces (Murphy i Rubinson, 2005). Budući da se medijacija smatra jednim od učinkovitih komunikacijskih alata kojim se svi njezini korisnici i subjekti uče nenasilnoj komunikaciji, kao takva može stvoriti prostor za „razumijevanje i približavanje, ali i usvajanje korisnih socijalnih vještina poput tolerancije, uvažavanja i empatiziranja" (Dabo i Lovrić, 2020, 8). Komunikacija je regulator nastavnog procesa koji se u školama odvija i stoga važan čimbenik za osobni razvoj djece i mladih. Ona stvara uvjete za socijalizaciju svih učenika dok istovremeno osigurava i individualizaciju svakog pojedinca. Budući da škole imaju dužnost djeci i mladima prenijeti norme ponašanja i kulturne vrijednosti, jasno je da je njezina uloga u socijalizaciji djece i mladih uistinu velika i značajna. Za onu djecu i mlade kojima potrebe za ljubavlju i pripadanjem nažalost nisu zadovoljene u obiteljskoj zajednici škola predstavlja ključno mjesto za razvoj socioemocionalnih vještina koje im nedostaju (Theberge i Karan, 2004). S druge strane, komunikacijski proces djeci i mladima osigurava i individualizaciju što znači da otvara prostor i daje priliku za izražavanje vlastitih stavova, vrijednosti i uvjerenja (Kahveci, 2018). Kod socijalno povučene djece koja su izdvojena iz svojih vršnjačkih skupina važno je jačati vještine poput samopoštovanja, samoodređenja i samoregulacije. U medijaciji je proces dolaženja do konačnog rješenja sukoba iznimno važan, a djeci i mladima se iskazivanjem povjerenja da sami mogu pronaći adekvatno rješenje pomaže u izgradnji njihove ličnosti. Stoga je medijacija proces koji istovremeno doprinosi razvoju samopoštovanja i samovrednovanja (Munivrana i sur., 2017). Prednosti medijacije su vidljive i prisutne čak i u onim situacijama u kojima ne dođe do konačnog sporazuma ili dogovora o zadovoljavajućem rješenju. Usprkos konačnom ishodu ona poboljšava samopouzdanje i potiče bolje odnose s vršnjacima i drugim osobama iz neposredne okoline učenika (Wall i sur., 2001), a dopuštanjem djeci i mladima da samostalno donose odluke koje su vezane za njihov život uvelike se jača i vještina samoregulacije (Lane i McWhirter, 1992).

Konfliktne situacije i sukobi dio su svakodnevnog života pojedinca koji se mogu javiti u različitim kontekstnim situacijama. Njih je gotovo nemoguće izbjeći, a usprkos tome što se najčešće shvaćaju kao nešto izrazito nepoželjno i neugodno, sami po sebi nisu niti pozitivni niti negativni već predstavljaju životnu ili društvenu činjenicu. S jedne strane mogu biti izvor straha, stresa i nasilja, ali isto tako mogu biti izvor učenja, osnaživanja, konstruktivnih promjena i razvoja (Munivrana i sur., 2017). Moguće ih je shvatiti i kao potrebu društva jer predstavljaju oblik socijalizacije koji doprinosi njegovom strukturiranju (Sever, 2023). Konflikti prema tome predstavljaju nužan uvjet za razvoj pojedinca i zajednice jer otvaraju prostor za učenje i razvijanje komunikacijskih vještina. Promatranjem svoje okoline i drugih ljudi koji se u njoj nalaze i djeluju djeca i mladi uče kako rješavati sukobe, donositi odluke i kako se odnositi prema drugim ljudima. Prema tome, učenje o konstruktivnom rješavanju sukoba s jedne strane razvija vještine koje su potrebne za građansku ulogu i aktivnost, a istovremeno prenosi i vrijednosti u smislu preuzimanja odgovornosti za vlastito ponašanje i djelovanje (Bickmore, 2001). Ako se uspostave modeli za otkrivanje, prepoznavanje i rješavanje konflikata u školskom okruženju moguće ih je riješiti na miran način uz istodobno razvijanje empatije prema drugima. Stoga je najveća prednost medijacije podsjećanje na to kako se odnositi prema drugima što je, između ostalnog, i njezin osnovni cilj. Putem medijacije djecu i mlade se uči kako aktivno slušati druge, kako uvažavati povjerljivost informacija, poštovati dogovore, preuzimati odgovornost za vlastite postupke, samostalno rješavati sukobe i prihvaćati različitosti (Sever, 2023). Unutar školskog konteksta vrlo je važno usmjeriti se na komunikaciju koja svim sudionicima omogućuje međusobno razumijevanje i razmjenu informacija. To podrazumijeva nenasilnu komunikaciju čija je svrha s jedne strane potaknuti i naučiti sudionike kako poslati ispravnu i potpunu poruku drugima, a s druge strane ojačati ih da prilikom prenošenja informacija ne zanemare svoje interese i potrebe (Kahveci, 2018). Tim se oblikom komunikacije djecu i mlade uči povezati s vlastitim emocijama i potrebama dok istovremeno zadržavaju i osjećaj empatije prema drugima. Zaključno, kako bi se ostvarile bitne i potrebne promjene u školskom okruženju nije dovoljno samo potaknuti procese koji mijenjaju određene aspekte školskog sustava već i stvarati podlogu za temeljitu promjenu u načinu mišljenja i djelovanja (Maksimović i Mančić, 2013).

4.2. Osnovne postavke i etape medijacijskog procesa

Značajan utjecaj na medijaciju imala je sistemska teorija koja naglašava povezanost sustava unutar kojeg je sukob nastao, a sukobljene se strane u tom smislu usmjeravaju kroz proces i sadržaj (Sladović Franz, 2005). Budući da medijaciju promatramo kao oblik intervencije problema u ponašanju, potrebno ju je razlikovati od terapije. Iako se u nekim segmentima ta dva pojma preklapaju opravdano je pitanje njihovih sličnosti i razlika. Glavne su razlike u ciljevima i načinu provedbe tih dviju intervencija. Medijacija je usmjerena na rješavanje konkretnog praktičnog sukoba, visoko je strukturirana i kratkotrajna. S druge strane, terapija je usmjerena prema promjeni odnosa među sukobljenim stranama i karakterizira ju dugotrajnost. Prema tome, u fokusu je medijacije osmišljavanje rješenja određenog problema i usmjeravanja prema pozitivnim budućim ponašanjima, a može služiti i kao dodatak samoj terapiji kako bi se razriješila neka posebna pitanja (Sladović Franz, 2005).

Jedan od uvjeta koji treba biti zadovoljen kako bi medijacija bila uspješna je prisutstvo treće neutralne strane koja nema nikakav interes u konfliktu i prilikom njegovog rješavanja ne nameće svoj autoritet. Temeljne postavke medijacije su „motivirano i ravnopravno sudjelovanje uz jednak odnos snaga i moći uključenih sudionika, kao i njihovo dobro rasuđivanje koje omogućava da svatko od njih donosi samostalnu odluku za koju smatra da je za nju/njega najbolja" (Ajduković i sur., 2017, 383). Različiti stilovi i oblici medijacije prate određene postavke i prema tome svaki od njih nosi svoje zasebne značajke i prednosti. Svaki stil medijacije može doprinijeti poželjnom ishodu sukoba za što je potrebno izabrati adekvatan stil koji odgovara cilju koji se želi postići (Beardsley i sur., 2006). Pri tome sami medijatori trebaju balansirati strategije kojima se koriste kako bi maksimalizirali učinkovitost medijacijskog procesa. U većini slučajeva medijacija će se provoditi na način da su za vrijeme njezinog trajanja istovremeno prisutne obje sukobljene strane. Ipak, postoji jedna nešto drugačija vrsta medijacije, tzv. „izmjenična" medijacija (*engl. shuttle mediation*) u kojoj treća neutralna strana nazmjenično radi sa sukobljenim stranama koje su fizički odvojene i pri tome pregovara u njihovo ime (Sladović Franz, 2005). Svrha ovakvog oblika medijacije je izbjegavanje direktne konfrontacije kada sukobljene strane medijatoru otkrivaju povjerljive i osjetljive informacije koje ne žele otkriti drugoj strani. Međutim, ova vrsta medijacije ima određene

nedostatke jer u procesu sukobljene strane medijatoru mogu zamjerati njegovu pristranost obzirom da je u poziciji pregovarača. Njegova moć može biti povećana što može dovesti do manipulacije informacijama, ali i nesporazuma i nerazumijevanja. S druge strane, negativan aspekt koji dodatno pogađa sukobljene strane je taj što izostaje učenje i razvijanje vještina pregovaranja i suradnje.

Tri glavna cilja medijacije odnose se na osobni rast i razvoj, razrješavanje problema te poticanje ravnopravnosti i poštivanja pravde (Munivrana i sur., 2017) pri čemu kao strukturani proces ima svoje korake, pravila i etičke standarde koji ju određuju. Da bi do medijacijskog procesa uopće moglo doći potrebno je imati minimalno dvije sukobljene strane koje se dobrovoljno uključuju u proces i treću osobu medijatora koja pristaje voditi medijacijski proces. Medijator izabire jedan od pristupa kojima će se u svom radu voditi, a on ovisi o nekoliko čimbenika. Riječ je o okruženju, stručnosti samog medijatora, karakteristikama sukobljenih strana i prirodi njihovog sukoba (Wall i sur., 2001). Jednako tako, medijator prilikom odabira pristupa treba obratiti pozornost na faktore koji utječu na uspješnost medijacijskog procesa, odnosno na izvedivnost, troškove, strategije i ciljeve koji se žele postići. Bickmore kao prvi korak medijacije vidi pristanak sukobljenih strana i jamčenje povjerljivosti procesa. Zatim slijedi iznošenje vlastitog viđenja situacije obje sukobljene strane te na poslijetku uključivanje medijatora koji im pomaže u komunikaciji kako bi došli do zadovoljavajućeg rješenja problema za obje (Bickmore, 2001). Neki autori idu i korak dalje pa govore o šest koraka medijacije koji se jedan na drugoga nadovezuju što znači da se na sljedeći korak ne može prijeći ako prehodni nije ostvaren. Riječ je o uvodnom dijelu u kojem se postavljaju pravila i ukazuje na principe medijacije. Zatim pričanje priče od strane sukobljenih strana prilikom čega medijator sve izrečeno parafrazira kako bi potvrdio da je dobro razumio. U trećem se koraku određuju pozicije, interesi i potrebe sudionika što je ujedno i najvažniji korak medijacije jer utječe na njezin konačni ishod. U nastavku se određuju moguća rješenja, o njima se raspravlja i na poslijetku dolazi do sporazuma između sukobljenih strana (Munivrana i sur., 2017).

Razgovor između sukobljenih strana i medijatora treba provoditi na nekom privatnom i sigurnom mjestu za sve sudionike kako bi se osigurao prostor za povjerljivost procesa (Murphy i Rubinson, 2005). Hoće li medijacija na poslijetku biti uspješna ili ne ovisi o nekoliko faktora. U svom su radu Wall i suradnici identificirali osam takvih faktora, a riječ je o razini, vrsti i stadiju sukoba, raspodjeli moći sukobljenih strana, resursima

kojima medijator raspolaže, predanosti sudionika medijaciji, razini stručnosti medijatora i sposobnosti za provođenje medijacije. Pri tome zadnja četiri navedena faktora uvelike povećavaju vjerojatnost učinkovite medijacije (Wall i sur., 2001). Prema tim se čimbenicima mogu definirati i osnovni etički principi kojima se medijacija vodi. Riječ je o dobrovoljnom sudjelovanju, nepristranosti medijatora, povjerljivosti, stručnosti, sprječavanju štete te istinitom informiranju o medijaciji pri čemu se stranama jasno objašnjava da je riječ o metodi rješavanja sukoba, ali da njezin ishod ovisi o samim sudionicima procesa (Munivrana i sur., 2017). Stoga se medijacija zasniva na pretpostavci da se sukob može riješiti samo ako se sudionici sami odluče za njegovo rješavanje, a uspješna će biti ako u potpunosti vjeruju procesu i samom medijatoru (Sever, 2023).

4.3. Vještine medijatora

Edukacija nastavnika i stručnih suradnika koji unutar školskog sustava djeluju vrlo je važna i neophodna za općenito osiguravanje mira i sigurnosti unutar školske ustanove (Kahveci, 2018). Krizne situacije uvijek predstavljaju izazov, a jedna od njih je svakako i upravljanje konfliktima. Budući da su nastavnici nerijetko uključeni u konfliktne situacije unutar školskog sustava njihova je edukacija o konstruktivnom načinu rješavanja sukoba od velikog značaja. Vrlo je važno da su medijatori, bilo da je riječ o nastavnicima ili stručnim suradnicima, teorijski i praktično potkovani za vođenje medijacijskog procesa kako se ne bi doveli u situaciju u kojoj nameću svoju poziciju i moć u odnosu na sukobljene strane (Murphy i Rubinson, 2005). Zbog toga medijatori trebaju dobro poznavati tehnike uravnoteživanja moći, odnosno biti jako svjesni pozicije i moći koju imaju, ali istovremeno ne dovoditi u pitanje svoju neutralnost za vrijeme medijacijskog procesa. Tehnike uravnoteživanja moći koriste se kako bi odnos moći između medijatora i korisnika medijacije bio u ravnoteži. Prema tome, uloga medijatora nije da sukobljenim stranama predlaže rješenja ili ih savjetuje kako da razriješe postojeći konflikt. Čak naprotiv, od medijatora se ne očekuje da sudi i nameće svoje ideje već je posrednik koji je u prvom redu odgovoran za vođenje procesa (Bickmore, 2001) u kojemu će sukobljene strane u konačnici samostalno doći do zadovoljavajućeg rješenja sukoba. Prilikom vođenja procesa njegova je uloga pomagati u komunikaciji među stranama, poticati razmijevanje koje trebaju imati jedni za druge i usmjeravati ih prema njihovim

zajedničkim, ali i zasebnim interesima. On zajedno sa sukobljenim stranama radi na istraživanju opcija i mogućih rješenja, na donošenju odluka i postizanju njihovih krajnjih ciljeva. U tom slučaju govorimo o medijatoru facilitatoru (Beardsley i sur., 2006). Prema tome, možemo zaključiti da ključne standarde ponašanja medijatora predstavljaju načela samoodređenja, povjerljivosti i neutralnosti (Ajduković i sur., 2017). Koncept samoodređenja temelji se na pretpostavci da sukobljene strane imaju adekvatan prostor i uvjete za sigurnu komunikaciju te da na ni na koji način nisu onesposobljene za medijacijski proces. U slučaju da medijator ima razlog vjerovati da bilo koji sudionik nije u stanju zagovarati vlastite interese ili da u procesu ne sudjeluje dobrovoljno dužan je prekinuti medijaciju. Osim u ulozi facilitatora, medijator može biti u ulozi komunikatora koji djeluje na način da osmišljava i predlaže moguća rješenja sukoba (Beardsley i sur., 2006). Iako takav oblik medijacije u nekim situacijama može biti koristan njezin je veliki ograničavajući faktor taj što sukobljene strane zapravo samo izabiru ponuđenu alternativu i pri tome se ne uče vještinama dvosmjerne komunikacije i razumijevanja.

U medijacijskom procesu komunikacija i komunikacijske vještine medijatora predstavljaju središnje mjesto (Dabo i Lovrić, 2020). Kako bi medijator uspješno potaknuo sukobljene strane da čuju jedna drugu i kako bi ih sam mogao aktivno slušati, u svom se radu koristi različitim komunikacijskim vještinama. Ključne komunikacijske vještine koje su potrebne za kvalitetne interpersonalne odnose pa tako i odnose svih sudionika u medijacijskom procesu su asertivnost, autentičnost, jezik prihvaćanja, preuzimanje odgovornosti, vještine nenasilne komunikacije i davanje povratnih informacija (Munivrana i sur., 2017). Asertivna komunikacija za medijatore predstavlja idealan obrazac komunikacije kojim se sukobljene strane osnažuju da izaze sebe i čuju druge. Koncept autentičnosti je važan jer kroz proces medijacije medijatori mogu „poticati strane koje možda upotrebljavaju neke od izbjegavajućih komunikacijskih obrazaca da dođu u kontakt sa svojim potrebama i osjećajima, da konstruktivno izraze ono što im je važno i potrebno te se na taj način otvore prema drugoj strani" (Munivrana i sur., 2017, 69). Koncept jezika prihvaćanja je važan jer strane u sukobu često optužuju i kritiziraju jedna drugu pa je zadaća medijatora pomoći im da povratne informacije koje prenose preoblikuju u jezik prihvaćanja što će im u konačnici omogućiti da uistinu čuju jedni druge. Povratna se informacija smatra vrlo važnom za osobni rast i razvoj jer potiče razvoj dodatnih znanja i vještina. Pomoću nje medijator sukobljene strane na nježan način

upućuje na ona područja koja mogu popraviti i time omogućava da i u budućnosti razvijaju svoje kompetencije.

Osim osnovnih komunikacijskih vještina koje su ključne za medijaciju značajne su i vještine „neutralnog govora, upotrebe metafora, postavljanja pitanja, reflektiranja, preoblikovanja, normaliziranja, preusmjeravanja s pozicija na pregovaranje o interesima, poticanja uzajamnosti i zajedničke veze među stranama, usmjeravanja na budućnost i usmjeravanja na zadatak" (Sladović Franz, 2005, 14). Jedan od najvažnijih alata u procesu medijacije je aktivno slušanje čija je svrha uistinu i u potpunosti razumijeti što druga osoba želi reći. Vještine aktivnog slušanja za medijatora predstavljaju postavljanje pitanja, parafraziranje, reflektiranje i sažimanje (Munivrana i sur., 2017). Aktivno je slušanje obostrani proces što znači da je s jedne strane potrebno razumijeti što druga osoba želi reći, ali i postići to da ona sama ima osjećaj da ju je sugovornik uistinu razumio. Korištenjem ovih vještina medijator ostvaruje aktivno slušanje među sukobljenim stranama, a postavljanjem pitanja otvara im mogućnost donošenja odluke, odnosno rješenja sukoba koje je zadovoljavajuće za svih (Sever, 2023). U tako vođenom procesu medijator nastoji fokus sukobljenih strana sa njihovih stavova preusmjeriti na njihove interese jer tek tada mogu objektivno razmišljati o mogućim rješenjima sukoba.

4.4. Vršnjačka medijacija

Već je ranije spomenuto kako postoji nekoliko oblika medijacijskog procesa koji se međusobno razlikuju ovisno o području svog djelovanja i određenjima samog sukoba. Za potrebe ovoga rada raspravljamo o dvije vrste medijacije. S jedne strane je riječ o školskoj medijaciji koju unutar školskog sustava provode odgojno – obrazovni stručnjaci dok druga u poziciju medijatora stavlja same učenike pa u tom slučaju govorimo o vršnjačkoj medijaciji. Vršnjačka je medijacija svoj početak doživjela 80.-ih godina prošlog stoljeća kada su u SAD-u brojni društveni problemi počeli stvarati probleme i u školskom sustavu. Bez obzira što danas u Hrvatskoj ona ima bogatu tradiciju još uvijek nije standard u većini škola kao ni dio redovitog visokog obrazovanja nastavnika (Munivrana i sur., 2017). Ipak, treba imati na umu da je riječ o obliku rada koje škole mogu primijeniti za poticanje i razvijanje tolerantnog i konstruktivnog rješavanja sukoba (Sever, 2023).

Najjednostavnije rečeno vršnjačka je medijacija način rješavanja sukoba između dva ili više učenika. To je proces u kojem učenici korak po korak pomažu drugima, odnosno svojim vršnjacima da mirno pregovaraju o rješenjima postojećeg sukoba (Theberge i Karan, 2004). Nastala je iz potrebe da se djeci i mladima u što većoj mjeri približe vještine nenasilne komunikacije i konstruktivnog rješavanja sukoba (Munivrana i sur., 2017). Da bi vršnjačka medijacija na poslijetku ostvarila zadovoljavajuće ishode važno je da su sukobljene strane zainteresirane, otvorene i spremne za zajedničko rješenje. Ipak, u istraživanju koji je za cilj imao razumijeti čimbenike koji sprječavaju ili ohrabruju učenike za uključivanje u vršnjačku medijaciju, identificirano je nekoliko čimbenika koji ograničavaju takav oblik medijacijskog procesa. Riječ je o metodama koje učenici koriste za rješavanje sukoba, njihovim stavovima prema medijaciji, općenitom ponašanju unutar škole, školskoj klimi i strukturi medijacijskog programa (Theberge i Karan, 2004). Pokazalo se i da učenici često samostalno rješavaju sukobe jer drugima ne žele pokazati svoju ranjivost, odnosno ne žele im dati do znanja da imaju problem koji ne mogu sami riješiti. Autori smatraju da je razlog tomu još uvijek neoblikovan identitet i želja učenika za njegovim traženjem i konačnim formiranjem. Slične rezultate pokazalo je i istraživanje usmjereno na razloge zbog kojih se učenici za pomoć obraćaju stručnim suradnicima u kojem je utvrđeno da se takvo što događa vrlo rijetko što govori o tome „da postoji značajan prostor za informiranje učenika o korisnosti i učinkovitosti medijacije kao tehnike u rješavanju sukoba" (Dabo i Lovrić, 2020, 18), a posebice u slučaju vršnjačkih konflikata.

Shvaćena kao strukturirani oblik rješavanja sukoba na području škole uključivanje učenika u vršnjačku medijaciju razvija njihovo kritičko mišljenje, vještine rješavanja sukoba, samodisciplinu i samoregulaciju koja se opisuje kao sposobnost generiranja društveno prihvatljivog ponašanja (Lane i McWhirter, 1992). Program vršnjačke medijacije djeci i mladima pruža priliku da izvan okvira školske ustanove promijene svoje društvene uloge od relativno pasivnih do relativno aktivnih, odnosno onih koji rješavaju probleme s kojima se susreću. Metodom vršnjačke medijacije kod učenika se razvija osjećaj brige za druge, a pruža im se i mogućnost da se uključe u zajedničko planiranje i razmišljanje o rješenjima sukoba (Bickmore, 2001). Pri tome njezin cilj nije samo naučiti i razviti određenu vještinu kod učenika već ih staviti i u aktivnu ulogu u kojoj će preuzeti odgovornost za rješavanje konflikata. Preuzimanje odgovornosti za vođenje

medijacijskog procesa od strane učenika pridonosi i tome da ih njihovi vršnjaci vide kao uzore koji pokazuju prosocijalne vještine, ukazuju na društveno neprihvatljiva ponašanja i promiču alternativne metode i načine rješavanja sukoba (Lane i McWhirter, 1992). U program vršnjačke medijacije važno je uključivati učenike raznih skupina pa tako i one s problemima u ponašanju kako bi i oni sami razvili samopoštovanje i samopouzdanje te svijest da mogu pridonijeti boljem radu škole i stvaranju kvalitetnije školske klime. Ovakav je oblik medijacije vrlo važno implementirati u odgojno – obrazovni proces jer osigurava nenasilno rješavanje sukoba i nenasilnu komunikaciju koja je važna za sigurno školsko okruženje (Kahveci, 2018). Pozitivne se strane i prednosti vršnjačke medijacije mogu sumirati na činjenicu da njezinim provođenjem učenici postaju aktivni u rješavanju problema, uče se pozitivnim načinima rješavanja sukoba, spremnije preuzimaju odgovornost za iste te u konačnici podižu kvalitetu odnosa koje razvijaju u interakciji s drugima (Munivrana i sur., 2017). Uključivanje djece i mladih u proces medijacije doprinosi razvijanju interpersonalnih komunikacijskih vještina, a vještina konstruktivnog rješavanja sukoba može izazvati pozitivan stav prema konfrontaciji strahova što uvelike može pridonijeti kvaliteti njihovog života u bilo kojem okruženju i kontekstu u budućnosti (Dabo i Lovrić, 2020). Kada je riječ o hrvatskom kontekstu i programima koji su posvećeni medijaciji, a posebice vršnjačkoj, valja istaknuti projekt „Miroљubivo rješavanje problema u školi" koji se od 1995. godine provodi u osnovnim školama diljem Hrvatske (Uzelac, 2008). Aktivnosti koje su obuhvaćene ovim projektom temelje se na priručniku „Za Damire i Nemire: vrata prema nenasilju" od istoimene autorice, a za cilj imaju usvajanje vještina poput boljeg suočavanja s problemskim situacijama i situacijama sukoba, razvoja svijesti o predrasudama te svojim pravima i pravima drugih. Na temelju navedenog priručnika osmišljen je i program „Za Svemire" u kojem središnje mjesto zauzima medijacija čije su prednosti i pedagoški potencijal u priručniku istaknuti kroz konkretna iskustva praktičara koji su proces provodili u svojoj odgojno – obrazovnoj praksi.

5. Pedagoška resocijalizacija

Da bismo mogli govoriti o resocijalizaciji djece i mladih s problemima u ponašanju potrebno je prvo obratiti pažnju na proces socijalizacije. Ona se određuje kao „proces socijalnog učenja kojim pojedinac usvaja i internalizira norme ponašanja i formira se kao osobnost" (Lebedina Manzoni, 2007, 159). Budući da dijete nije pasivni primatelj i da socijalizacija pretpostavlja dvostruki odnos, ona predstavlja kompleksnu interakciju između djeteta i drugih ljudi iz njegove društvene okoline. To je proces u kojem sam pojedinac uči uspostavljati odnose s drugima, uči postati član društva kojega je dio i regulirati svoja ponašanja u odnosu na društvene norme i standarde (Bašić, 2009). Najjednostavnije rečeno socijalizacija je proces u kojem pojedinac uči kulturu svoga društva. Ona se odvija tijekom cijelog života iako je u razdoblju djetinjstva i adolescencije najintenzivnija. Socijalizacija tijekom djetinjstva predstavlja osnovu za kasniji moralni razvoj i interakcije s vršnjacima i drugih društvenim skupinama s kojima djeca dolaze u doticaj, a temelj je i za uspješno i adekvatno zadovoljavanje potreba svakog pojedinca (Lebedina Manzoni, 2007). Za pravilan razvoj djeteta potreban je harmoničan odnos između bioloških faktora i utjecaja uže i šire okoline u kojoj živi i djeluje. Škola je sa svim svojim odgojnim i obrazovnim utjecajima neizostavan čimbenik za uspješan razvoj, ali i za proces socijalizacije djece i mladih. Ona je jedno od prvih mjesta na kojima se stvaraju i razvijaju međuljudski odnosi, na kojem se modificiraju, potkrepljuju i razvijaju, odnosno mjesto na kojem se djeca i mladi uče i nekim sasvim novim oblicima ponašanja (Kranežlić Tavra, 2002).

Kada uspješna socijalizacija u razvoju djece i mladih izostane, a što se može dogoditi zbog nepovoljnog odnosa prema okolini, može doći do pojave asocijalnog ili antisocijalnog ponašanja. U tom slučaju govorimo o djeci i mladima s problemima u ponašanju i ističemo potrebu za njihovom resocijalizacijom. To je pojam koji podrazumijeva proces mijenjanja već oblikovanog modela ponašanja, a sadržava namjeru za „preusmjeravanjem poremećaja u ponašanju osobe koja se resocijalizira" (Bouillet i Uzelac, 2007, 46). Za potrebe ovog rada resocijalizacija se shvaća kao skup planiranih postupaka i procesa koji ponašanje usvojeno socijalizacijom mijenjanju iz antisocijalnog u društveno poželjno ponašanje. Takvi postupci za cilj imaju postizanje pozitivnih promjena kod ponašanja djece i mladih koje im omogućuju uključivanje u socijalnu

sredinu i uspješno funkcioniranje u društvu. Jednako kao što je u procesu socijalizacije odgoj neizostavna komponenta tako je i preodgoj važan dio resocijalizacije. Budući da se preodgoj definira kao organizirani proces nužne ponovne socijalizacije (Bouillet i Uzelac, 2007) neki autori taj pojam izjednačavaju s procesom resocijalizacije. Ona predstavlja socijalnopedagošku transformaciju pojedinca čije je glavno sredstvo stručno vođeni proces odgoja.

5.1. Socijalna integracija djece i mladih s problemima u ponašanju

Osnovni cilj odgoja u socijalnopedagoškoj znanosti je izgradnja karaktera odgajnika koji mu omogućuje da unatoč postojećim preprekama i izazovima djeluje relativno dosljedno u odnosu na društvene norme. Razdoblje asolescencije je iznimno važno za razvoj prosocijalnog ponašanja jer iskustva koja mladi stječu nakon razdoblja djetinjstva djeluju na njihovo ponašanje u odrasloj dobi (Lebedina Manzoni, 2007). Da bi socijalni razvoj djeteta ili mlade osobe bio povoljan treba postići uspješnu integraciju njegovih dviju značajnih funkcija. Riječ je o već spomenutoj socijalizaciji s jedne strane i individualizaciji s druge (Bašić, 2009). Individualizacija je proces definiranja sebe, razumijevanja osobnih karakteristika i sposobnost pronalaska socijalne okoline koja pojedinca podupire i prihvaća. Obje su funkcije podjednako važne, stoga ako dođe do neuspjeha u njihovoj integraciji možemo govoriti o opasnosti od socijalne izolacije.

Temeljni dio socijalnopedagoške znanosti je omogućavanje socijalne integracije djece i mladih s problemima u ponašanju. Ona podrazumijeva „ponovni proces sastavljanja i ujedinjavanja dijelova u kvalitetnu novu cjelinu, a kojemu je svrha preusmjeravanje nepovoljnih ishoda procesa socijalne integracije neke osobe" (Bouillet i Uzelac, 2007, 44). Time se nastoji izbjeći njihova marginalizacija, odnosno isključivanje iz društva bilo da je ono posljedica djelovanja društvenih skupina ili rezultat nedovoljno razvijenih socijalnih kompetencija samog pojedinca. Socijalna integracija djece i mladih s problemima u ponašanju uključuje brojne pedagoške, socijalne, psihološke i tretmanske procese, stoga je jasno da sustav njihove zaštite zahtijeva suradnju brojnih društvenih institucija (Bašić, 2009; Conroy i Brown, 2004; Cowen i Durlak, 2000; Kranželić Tavra, 2002; Koller-Trbović i Žižak, 2012). Jasno je da izučavanje problema u ponašanju ne

pridonosi samo razumijevanju njihove etiologije i posljedica koje mogu imati na mentalno zdravlje djece i mladih već pridonose i intervencijskim programima u smjeru promicanja njihove kompetentnosti (Burt i sur., 2008) zbog sprječavanja ili ublažavanja simptoma nepoželjnih ponašanja. Poznato je da danas postoji mnoštvo takvih programa i aktivnosti koji učinkovito djeluju na smanjenje problema, a nedvojbeno je da škola ima veliku mogućnost za njihovu primjenu i provedbu (Meščić-Blažević, 2007). Jedan od oblika je svakako i program učenja socijalnih kompetencija koji je od velikog značaja jer sadrži postupke u čijem su središtu djeca. Takvi programi za cilj imaju razvoj njihovih socioemocionalnih sposobnosti, a usmjereni su na poticanje prosocijalnog ponašanja i poboljšanje regulacije emocija i samokontrole (Essau i Conradt, 2006).

Kada je pojava problema u ponašanju kod djece i mladih već uznapredovala vrlo često je potreban preodgoj odnosno „intenzivno, pojačano odgojno djelovanje kojim se kompenzira dotadašnji nedostatan ili neadekvatan odgoj, a kojemu je cilj uklanjanje, reorganizacija i supstitucija negativnih motiva ponašanja, nepravilno usmjerenih navika, interesa i stavova odganika" (Bouillet i Uzelac, 2007, 45). Kako u preventivnim programima i programima rane intervencije za djecu i mlade s problemima u ponašanju tako je i u procesima preodgoja i resocijalizacije pažnju potrebno usmjeriti na emocije djece. Obzirom da je proces razvoja slike o sebi u interakciji s brojnim okolinskim faktorima, pojavila se ideja da su za izgradnju samopoimanja značajni odnosi pojedinca s drugim ljudima iz njegove okoline (Lebedina Manzoni, 2007). „Umijeće dobrih odnosa sastoji se od suradnje bez poništavanja integriteta, odnosno od uvažavanja tuđih potreba bez poništavanja svojih potreba" (Munivrana i sur., 2017, 74). U mlađoj dobi slika o sebi se uglavnom formira po modelu, a u adolescenciji se više odvija kroz uzajamno uviđanje i refleksiju. Da bi pojedinac mogao razviti pozitivnu sliku o sebi i time ojačati svoje samopouzdanje i postati zadovoljniji svojim životom u tome mu je potrebna i podrška zajednice. Socijalna je podrška važan čimbenik koji utječe na njegovo emocionalno stanje i osjećaj pripadnosti (Klarin i sur., 2018), a ima snažan utjecaj na razvoj djece i mladih.

6. Empirijsko istraživanje

6.1. Cilj istraživanja

Cilj je istraživanja ispitati mišljenja, stavove i iskustva učitelja/nastavnika i stručnih suradnika koji se u svom radu koriste metodom medijacije o njezinoj ulozi prilikom unapređenja socijalnog razvoja djece i mladih s problemima u ponašanju.

Osim općeg doprinosa na području istraživanja o pedagoškom potencijalu medijacije, svrha ovog istraživanja je dati doprinos i u pogledu istraživanja alternativnih metoda prevencije problema u ponašanju kod djece i mladih. Smatra se da medijacija može biti vrlo učinkovit alat u savjetodavnom radu s djecom i mladima s problemima u ponašanju (Dabo i Lovrić, 2020) pa se o njezinoj snazi u ovom radu nastoji ispitati motivirane odgojno – obrazovne stručnjake koji nastoje pomoći djeci i mladima s problemima u ponašanju prilikom inkluzije u vršnjačke skupine i društvo općenito. Budući da škole predstavljaju vrlo značajan socijalizacijski kontekst za djecu i mlade, predmet ovog istraživanja je uloga medijacije u procesu resocijalizacije djece i mladih s problemima u ponašanju.

6.2. Istraživačka pitanja

Ovim se kvalitativnim istraživanjem nastoje dobiti odgovori na određena istraživačka pitanja koja se temelje na pregledu relevantne literature i provedenih istraživanja. Određivanje istraživačkih pitanja iznimno je važan korak u kvalitativnom istraživanju jer takva pitanja sužavaju cilj i svrhu istraživanja na ona specifična pitanja na koja istraživač želi dobiti odgovore pa prema tome odražavaju problem koji se istraživanjem želi istražiti (Onwuegbuzie i Leech, 2006). Kvalitativna pitanja otvorenog su tipa, razvijaju se i nisu usmjerena. Drugim riječima, ona teže otkrivanju, traženju, istraživanju procesa ili opisivanju iskustava. Fokus grupama možemo razumijeti stavove i mišljenja ispitanika prema zadanoj temi ili problemu koji se istražuje, no dobivene rezultate ne možemo generalizirati na opću populaciju. Stoga provedbom fokus grupa dobivamo odgovor na pitanje zašto, a ne koliko (Skoko i Benković, 2009). U ovom su istraživanju postavljena sljedeća istraživačka pitanja.

IP1 Proizlazi li poznavanje fenomena poremećaj u ponašanju iz permanentnog stručnog usavršavanja?

IP2 Koliku važnost pridajete i koliko važnima smatrate preventivne programe koji su usmjereni na probleme u ponašanju djece i mladih?

IP3 Koliko je medijacija učinkovita kao pomoć u odnosnim problemima i oblik prevencije različitih odstupanja u ponašanju?

IP4 Koliko ste zadovoljni sa stečenim znanjima o fenomenu poremećaja u ponašanju stečenim tijekom formalnog obrazovanja (studija) i u kojoj mjeri procjenjujete dobrobit suradnje s drugim stručnjacima?

6.3. Uzorak

U istraživanju sam koristila neprobabilističku strategiju uzorkovanja, odnosno namjerni uzorak što znači da je precizno odabran radi postizanja cilja koji je postavljen za ovo istraživanje. Budući da je jedno od ključnih pravila u odabiru sudionika za metodu fokus grupe princip homogenosti (Skoko i Benković, 2009), prema predmetu ovog istraživanja uzorak se odnosio na odgojno – obrazovne djelatnike koji su upoznati s metodom medijacije, završili su osnovni i/ili napredni seminari iz medijacije te tu metodu koriste u svom radu s djecom i mladima, a posebno s onima koji manifestiraju neke oblike problema u ponašanju. Kada je riječ o veličini ispitivane skupine istraživači nisu suglasni oko broja sudionika koji bi trebali biti obuhvaćeni fokus grupom. Prema tome jedni smatraju da je idealan broj sudionika između 6 i 12 (Skoko i Benković, 2009), neki upućuju na skupinu od 4 do 8 osoba (Halmi, 1996), dok neki ne postavljaju čvrste granice. Budući da je vrijeme provođenja fokus grupa u ovom istraživanju bilo poprilično nezahvalno, dio sudionika koji su prethodno potvrdili svoje sudjelovanje ipak nisu prisustvovali grupnom intervjuu. Zbog spriječenosti pojedinih sudionika i vremenskih okolnosti s obzirom na kraj školske godine i na opseg posla s kojima su se svi u to vrijeme susretali, ovo se istraživanje temelji na uzorku od pet ispitanika. Pri tome je prvom intervjuu pristupilo troje, a drugom dvoje ispitanika. Sudionici koji su istraživanjem obuhvaćeni imaju sljedeće stručne pozadine.

- I1 profesor u klasičnoj gimnaziji
- I2 stručni suradnik pedagog u osnovnoj školi
- I3 stručni suradnik pedagog u srednjoj strukovnoj školi
- I4 odgajatelj u učeničkom domu sportske gimnazije
- I5 stručni suradnik pedagog iz nevladine organizacije koja se bavi djecom i mladeži s problemima u ponašanju

Kontaktiranje stručnjaka različitih stručnih pozadina za cilj je imalo dobiti širu sliku i perspektivu o tome kako se metoda medijacije koristi u odgojno – obrazovnom procesu, a posebice kod djece i mladih s problemima u ponašanju. Stoga strukturu ispitivane skupine nisam formirala u odnosu na sociodemografska obilježja već prema cilju istraživanja.

6.4. *Procedura provedbe istraživanja*

Nakon teorijskog određenja problema u ponašanju i pedagoškog potencijala medijacije koja svojim pozitivnim aspektima može usmjeriti zdrav razvoj djece i mladih što je od posebnog značaja kada govorimo o populaciji koja iskazuje neke od oblika problema u ponašanju, zbog postizanja cilja i svrhe istraživanja okupljenim sudionicima sam za vrijeme fokus grupa postavljala pomno odabrana pitanja. Za vrijeme trajanja fokus grupa pomoću unaprijed pripremljenog podsjetnika s pitanjima vodila sam sudionike u raspravi kako bih potaknula dubinsku diskusiju kojom sam mogla istražiti njihove stavove i mišljenja o predmetu koji ovim istraživanjem želim istražiti. Slobodan tijek razgovora koji je bio prisutan u fokus grupama omogućio je međusobno nadopunjavanje i poticanje na dublja promišljanja o zadanoj temi svih sudionika. Nakon provedenih intervjua pomoću audiozapisa transkribirala sam dobivene podatke, grupirala ih i sažela na temelju čega sam provela njihovu analizu i interpretaciju.

6.5. *Postupci i instrumenti*

U istraživačkom dijelu rada provela sam dva grupna intervjua kako bih sakupila dovoljan broj ispitanika čija se mišljenja i stavovi mogu dovesti u odnos s postojećim rezultatima i istraživanjima o proučavanoj problematici. Uz pomoć stručnjaka iz hrvatske udruge Forum za slobodu odgoja kontaktirala sam sudionike koji su odgovarali traženom uzorku. U poslanom pozivu za sudjelovanje svakom je sudioniku detaljno opisana svrha i cilj istraživanja, razjašnjen postupak kojim će se istraživanje provesti, naznačeno trajanje grupnog intervjua, informacije o dobrovoljnosti sudjelovanja, načinu pohranjivanja, čuvanja i obrade dobivenih podataka te načinu očuvanja njihovog identiteta. Nakon što su ispitanici potvrdili svoje sudjelovanje primili su obrazac suglasnosti (Prilog 1) u kojem su svojim potpisom potvrdili da su upoznati sa svim gore navedenim informacijama i da dobrovoljno odlučuju sudjelovati u istraživanju. Obzirom na vremensku dostupnost ispitanika obje fokus grupe dogovorila sam i realizirala u skladu s njihovom raspoloživosti. Prvi sam grupni intervju provela 7. lipnja, a drugi 15. lipnja 2023. godine online putem pomoću Microsoft Teams platforme što je omogućilo lakše okupljanje svih sudionika budući da se u trenutku provođenja istraživanja nisu svi nalazili na istom mjestu. Na samom početku intervjua svaki je ispitanik dao odgovor na pitanje o svojoj stručnoj pozadini, odnosno o odgojno – obrazovnoj ustanovi unutar koje djeluje, a zatim su slijedila pitanja koja su za cilj imala dati odgovor na postavljena istraživačka pitanja koja se temelje na teorijskom dijelu rada. Ispitanici su na pitanja odgovarali iz svoje vlastite perspektive potaknuti vlastitom praksom i iskustvima odgojno – obrazovnog rada, a nerijetko su jedni druge poticali na dublja razmišljanja koja su dovela i do iznošenja nekih konkretnih primjera iz vlastite prakse. Obje su fokus grupe trajale otprilike 60 minuta, a prethodna suglasnost svih ispitanika omogućila je njihovo snimanje u audioformatu kako bih dobivene informacije mogla precizno analizirati prilikom transkripcije.

Za potrebe ovog istraživanja koristila sam unaprijed pripremljeni podsjetnik koji je sadržavao pitanja za sudionike (Prilog 2), a koji je smjer diskusije gradio od općeg prema posebnome. Drugim riječima, korištena pitanja za fokus grupe postavljala sam sudionicima na način kojim ću dobiti odgovore na unaprijed postavljena istraživačka pitanja. Pri tome sam 1. i 2. pitanjem nastojala dobiti uvid u to kako ispitanici definiraju

probleme u ponašanju djece i mladih općenito, 3. i 4. pitanjem sam spoznala koliko važnima smatraju preventivne programe koji se bave izučavanom problematikom, pitanjima pod rednim brojevima 5, 6 i 7 ispitala sam pedagoški potencijal medijacije iz perspektive samih stručnjaka odnosno načine na koje ju koriste u svom praktičnom radu, a posljednjim trima pitanjima dobila sam uvid u njihovu subjektivnu procjenu kvalitete postojeće suradnje među stručnjacima te zadovoljstva vlastitim znanjima i vještinama za rad s djecom i mladima koji iskazuju probleme u ponašanju.

6.6. Obrada podataka

Podaci koje sam prikupila od strane stručnjaka različitih profila koji u svom radu koriste metodu medijacije transkribirala sam i analizirala kvalitativnom analizom sadržaja. Ovom metodom obrade podataka omogućuje se sažimanje, strukturiranje i tumačenje dobivenih informacija. Osnova ove analize je postupak klasifikacije i oblikovanja pojmova iz audiozapisa (Jeđud i Lebedina-Manzoni, 2008). U ovom su istraživanju podatke sam obradila putem opisnog kodiranja prvog, drugog i trećeg reda po uzoru na Jeđud i Lebedina-Manzoni (2008). Prema tome, kodovi prvog reda čine ključne riječima kojima se objašnjava kontekst i smisao navoda. Kodovi drugog reda opisuju značenje kodova prvog reda, odnosno njima su određene dimenzije, a svaka od tih dimenzija pripada određenoj kategoriji koja čini kodove drugog reda. U Prilogu 3 dan je primjer kodiranja teksta. Tako uređen tekst interpretirala sam kroz svako pojedinačno istraživačko pitanje i potkrijepila konkretnim izjavama sudionika.

6.7. Analiza rezultata

Kvalitativnom analizom podataka identificirala sam 6 glavnih kategorija i njima pripadajuće dimenzije koje sam procijenila kao važne i značajne kada je riječ o ulozi medijacije u procesu resocijalizacije djece i mladih s problemima u ponašanju.

KATEGORIJE	DIMENZIJE
Poznavanje fenomena poremećaja u ponašanju	<ol style="list-style-type: none"> 1. Iz pozicije stručnjaka 2. Iz praktičnog iskustva
Važnost provođenja preventivnih programa	<ol style="list-style-type: none"> 1. Izraženi pedagoški potencijal 2. Potreban je ozbiljniji i obuhvatniji pristup 3. Problem dostupnosti 4. Samostalno kreiranje i provođenje 5. Provođenje znanstveno utemeljenih programa u suradnji s drugim ustanovama
Odgovor na potrebe djece i mladih s problemima u ponašanju	<ol style="list-style-type: none"> 1. Savjetodavni rad 2. Preventivne aktivnosti kao model restitucije 3. Suradnja s roditeljima i drugim ustanovama 4. Pedagoške mjere
Učinkovitost medijacije	<ol style="list-style-type: none"> 1. Neuspješna kada u interesu nije kvalitetan odnos 2. Jačanje interpersonalnih i intrapersonalnih vještina 3. Problem dosljednosti sudionika 4. Koristi se kao preventivni i interventni program
Postojeća znanja, vještine i kompetencije	<ol style="list-style-type: none"> 1. Manjak stručne literature i podrške 2. Nedostatak praktičnog iskustva 3. Nedostatak znanja iz područja socijalne pedagogije 4. Potrebna kontinuirana supervizija
Suradnja s drugim stručnjacima	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nedostatna međuresorna suradnja 2. Podrška unutar matične ustanove ovisi o motiviranosti pojedinaca 3. Potrebno razumijevanje, predanost radu i proaktivnost

6.8. Interpretacija rezultata

Kvalitativne metode, pa tako i fokus grupu, karakterizira induktivan pristup koji podrazumijeva promatranje, oblikovanje obrasca, postavljanje i oblikovanje hipoteze te donošenje dobivenih podataka u odnos s već postojećom teorijom (Skoko i Benković, 2009). Stoga sam u ovom istraživanju nakon pregleda relevantne literature postavila četiri

osnovna istraživačka pitanja koja odgovaraju postavljenom predmetu i cilju istraživanja, a unutar njih formulirala 6 značajnih kategorija sa svojim pripadajućim dimenzijama.

6.8.1. *Poznavanje fenomena problema u ponašanju*

Prvim sam istraživačkim pitanjem nastojala dobiti uvid u to proizlazi li poznavanje fenomena poremećaja u ponašanju iz permanentnog stručnog usavršavanja ispitanika. Dva su ispitanika na potpitanja koja sam postavila unutar glavnog istraživačkog pitanja dala odgovor iz svoje stručne perspektive navodeći pri tome da su problemi u ponašanju sva ona ponašanja koja izlaze iz okvira koja su u znanosti postavljeni kao okviri „normalnog i uobičajenog ponašanja“, pri tome jasno navodeći da postoji razlika između problema u ponašanju i poremećaja u ponašanju.

„Pa rekla bih da su općenito problemi u ponašanju sva neka ponašanja koja odstupaju od norme što mi pretpostavljamo kao uobičajeno ponašanje ili primjereno ponašanje i sva ona zapravo ponašanja koja proizlaze iz tih okvira. Ono što se u osnovnoj školi vrlo često susrećemo kada bismo gledali recimo kategorizaciju prema pravilniku o pedagoškim mjerama, onda bismo tu mogli govoriti o problemima u ponašanju ili prema sebi ili prema drugima prema, ne znam, imovini. Vrlo često je to onda nasilje u pitanju, oštećivanje recimo školske imovine, ne preuzimanje odgovornosti, ometanje nastave, nekakva možda i teža, nekakva ozbiljnija djela koja možda već ulaze u sferu i kriminala što su možda djeca starija, odnosno mladi ljudi... Ili ne znam nekakva rizična ponašanja, nepostavljanje granica. Evo, to bi od prilike bilo široki spektar.“ (I1)

„Ja sam sa svoje strane htjela reći da treba razlikovati probleme u ponašanju i poremećaje. Znači, o poremećaju govorimo kada to ponašanje traje duže vrijeme i po nekakvim smjernicama da li je usmjereno prema drugome, da li je prkosljivo ponašanje, da li je to agresivno. Znači, ponašanje koje je i prema stvarima i općenito (...) Znači nekontrolirano jedno ponašanje koje ugrožava i njega i drugu osobu kraj njega. kad duže traje, više od 6 mjeseci pogotovo, treba svakako dijete uključiti u tretman...“ (I2)

Teorijska perspektiva bilo kojeg izučavanog fenomena, u ovom slučaju problema u ponašanju djece i mladih, počiva na teorijama koje su proizašle iz uvjerenja, stavova i znanja stručnjaka određenog proučavanog područja (Koller-Trbović i Žižak, 2012). Upravo sam zbog toga na samom početku istraživanja nastojala spoznati kako je 52 navedeno utjecalo na shvaćanje i definiciju problema u ponašanju kod ispitanika. Iz navoda i jednog i drugog ispitanika vidljivo je da su se osobe prilikom definiranja vodile uspostavljenim klasifikacijskim sustavom prema kojem su problemi u ponašanju prisutni kada osoba pokazuje određenu vrstu simptoma zbog kojih se povređuju prava drugih osoba i krše društvene norme (Essau i Conradt, 2006). Kako bih bolje razumijela koja sve ponašanja stručnjaci podrazumijevaju pod krovnim pojmom poremećaja u ponašanju postavila sam potpitanje kojim sam dobila specifičnije odgovore koji su se odnosili na konkretne primjere s kojima se gotovo svakodnevno sureću u svom radu i djelovanju.

„Evo, kod mene u školi su djevojke tako da mi nemamo toliko možda poremećaja u ponašanju koji idu na fizičko. Više ide ona jedan psihički dio tzv. soft. Znači verbalna agresija, izazivanje nekakvih sukoba koji dugo traju s kojima se onda teško nosi zapravo cijeli razred jer jedna osoba to uzrokuje i želi privući pažnju na sebe.“ (I2)

„U samom tom našem centru za podršku imamo djecu koja su ono krenili picavat iz škole i to su ta neka, ajmo reć blagi problemi, mislim blagi pod navodnike problemi u ponašanju – picavanje iz škole, izostanak iz nastave i drskost prema roditeljima i ostale stvari. Dok onda imamo i ovo što smo ih mi nazvali ono „plus ekipa“ koja je ono pa čak i počinila neka kaznena djela i baš su ono žestoki žestoki šta bi mi rekli problemi u ponašanju krenili. Od konzumacija alkohola, droga, skitnje, bježanja.“ (I5)

Također, navodile su se i neke jasne razlike između djevojčica i dječaka, odnosno razdijelili su se problemi u ponašanju na one eksternalizirane i internalizirane. Dva su ispitanika istaknula i vidljivu razliku u ponašanju prije i nakon pandemije i potresa koji se dogodio.

„...što se tiče ovako nekih općih stvari u ponašanju mislim da je mentalno zdravlje generalno narušeno, poprilično narušeno. Posebno nakon pandemije, nakon potresa koji su se u Zagrebu dosta osjetili i moje mišljenje iz iskustva iz rada s njima da je taj virtualni svijet i tehnologija, da su zapravo djecu jako unazadili i doveli ih do ozbiljnijih poremećaja u

ponašanju. Na način da često ne vide onoga drugoga, onoga ispred sebe do sebe nego su...jedan narcizam se zapravo javio. Evo, to je moje zapažanje u domu za njih." (I4)

„Pa evo kod nas su u velikom porastu anksioznost i panični napadaji vrlo vrlo intenzivno recimo ove godine. Nedostatak samopouzdanja, ta jedna iskrivljena slika o sebi i ja primjećujem taj narcizam iz kojega proizlazi puno...narušena komunikacija s drugima, nepoštivanje granica, pomicanje granica, gubi se taj jedan odnos učenik-odgajatelj, ne poznaju tu figuru autoriteta (...) Onda bi sve pod neki zajednički nazivnik svela da su poremećaji u ponašanju te ovisnosti raznorazne. To je kod nas. Mislim, zdrava populacija djece ima i stabilne obitelji i sve to sasvim okej, ali različiti oblici ovisnosti. Evo, to je baš u porastu." (I4)

„Nekako nama, bar meni se čini, od kad je ovo Korona da ih je Korona totalno poremetila. Kako su bili skoro dvi godine zatvoreni online nama se u odnosu, na primjer kad sam ja počeo radit, anksioznost, depresivnost ono maksimalno povećala (...) Tako da ono nekako nešto šta je nama naprimjetnije baš kod ovih koji su ajmo reć ono najizraženiji poremećaji su nam znači droga, kocka – njih dosta kocka paralelno s tim, i ovo anksioznost i depresivnost. Curice su nekako više otišle na ovu stranu anksioznosti i depresivnosti, muški su ovo kockanje, kladionica i dilanje." (I5)

Prema shvaćanju problema u ponašanju od strane ispitanika koji čine skupinu stručnjaka iz različitih područja znanosti i disciplina, potvrđeno je da i dalje postoji velik broj definicija i klasifikacija problema u ponašanju, ali da i dalje ne postoji jedna univerzalna i sasvim općeprihvaćena definicija. Iz danih odgovora jasno je kako je nadređeni pojam problema u ponašanju shvaćen kao široki spektar ponašanja koji uključuje dimenzije prve kategorije, a riječ je o ponašanju kojim se ugrožava sebe i druge iz okoline, uništavanju imovine, činjenju kaznenih djela, konzumaciji droga i alkohola, kockanju, depresiji i anksioznosti, nepreuzimanju odgovornosti i nadekvatnog izražavanje emocija. Navođenjem različitih manifestacija problema u ponašanju potvrđeno je i da mnogi specifični problemi „nisu povezani samo s jednim uzročnikom/čimbenikom, nego s mnogim čimbenicima u okolini u kombinaciji s brojnim čimbenicima, karakteristikama i sposobnostima određene osobe" (Bašić, 2009, 37).

„Po meni je problem kada se manifestira u ponašanju nešto što tu mladu ili...sad većinom govorimo o osnovnoj i srednjoj školi...što tu osobu muči. Taj problem je često...nekada se može manifestirati ponašanjem kao okidač, a

zapravo je problem negdje puno dublji i uvijek je dobro zapravo napraviti jednu obradu da se vidi koliko ima možda fiziologije u tome." (12)

Nuđenjem različitih oblika problema u ponašanju djece i mladih može se uočiti progres od relativno manje ozbiljnih oblika nepoželjnog ponašanja poput neposlušnosti i bijesa preko ozbiljnog ponašanja poput prkosa i tučnjave pa sve do delikvencije i kriminala u adolescentskoj dobi. Osim iz svoje stručne pozadine, jedan je ispiranik ponudio zanimljiv komentar koji je proizašao iz konkretnog praktičnog iskustva, a koji potvrđuje da su problemi u ponašanju također i posljedica djelovanja okoline koja ne pruža mogućnost za pozitivnu identifikaciju, odnosno okoline koja ne pobuđuje one mehanizme koji određuju pravilan i poželjan odnos prema sebi, ali i prema društvu u cjelini (Lebedina Manzoni, 2007):

*„Mi na primjer imamo dosta samohranih roditelja i onda jednostavno roditelj ili nema vremena ili nema znanje pomoći tom djetetu i onda je dijete nažalost prepušteno samome sebi i onda se tu događa od... u *gradu je sad popularno tipa da kada dileri nanjuše nekoga da ima narušene odnose u obitelji, pogotovo gdje nema te očinske figure, onda se oni postavljaju kao nekakvi zaštitni čimbenici prema njima i automatski ih uvlače u taj svijet dilanja." (15)*

Iz odgovora ispitanika jasno je vidljivo shvaćanje da su problemi u ponašanju jedna jako široka lepeza koja obuhvaća različite manifestacije ponašanja, a koji mogu od vrlo blagih prijeći u vrlo ekstremne slučajeve. Navedeno potvrđuju i stručnjaci koji u svojim radovima ističu postupno razvijanje problema u ponašanju od onih manje ometajućih i obično manje primjetnih prema onim težim, vidljivim i opasnijim problemima (Koller-Trbović i sur., 2011; Mihić i Bašić, 2008). Prema tome, teorijsko razumijevanje problema u ponašanju i mogućnost njihovog pravovremenog prepoznavanja uvelike utječe na efikasnost u adekvatnom pristupu djeci i mladima koji iskazuju neke od takvih oblika u ponašanju. Jedan od takvih načina, nužno potrebnih i važnih su svakako i programi prevencije i/ili rane intervencije koji odgovaraju na potrebe djece i mladih promatrane skupine.

6.8.2. Važnost provođenja preventivnih programa

Da bih stekla uvid u to koliko i kako sami praktičari provode preventivne programe, postavila sam drugo istraživačko pitanje koje se odnosi na to koliko važnima smatraju preventivne programe koji su usmjereni na adresiranje problema u ponašanju kod djece i mladih. U ovom sam dijelu istraživanja ispitanicima postavila dva potpitanja koja su dala odgovor na njihovo shvaćanje važnosti i nužnosti preventivnih programa za djecu i mlade općenito, ali i poznavanju znanstveno utemeljenih i validiranih preventivne programa. Odgovori svih ispitanika na prvo potpitanje bili su usuglašeni pri čemu su svi istaknuli veliku snagu i pedagoški potencijal preventivnih programa, ali istovremeno izrazili isvoje nezadovoljstvo ozbiljnošću i kontinuiranošću njihovog provođenja.

„Pa evo po meni apsolutno jest potrebno provoditi preventivne programe i to od najniže zapravo razine odgoja (...)Tako da mislim da velika je snaga u preventivnim programima i da kako bismo iskoristili tu snagu da im trebamo pristupiti ozbiljnije i obuhvatnije.“ (I1)

„Po meni je zapravo i dužnost...ja govorim ono iz srednje škole...dužnost i zakonska obaveza zapravo svake škole je da provodi preventivni školski program. Zapravo više programa koji su učinkoviti. Treba razlikovati normalno one koji idu na cijelu generaciju i što zapravo želimo tim programima postići.“ (I2)

„Ja bi samo dodao da smatram da tu treba nekako sveobuhvatnije raditi i s nastavnicima i s edukacijom nastavnika vezanom za te programe.“ (I3)

„Pa izuzetno je važna (...) Učinkovito je samo opet mislim da je jedna školska godina premali period da bi se nešto moglo...tu tek mogu stvoriti nekakve temelje i malo se osnažiti. Da je sve bazirano na prevenciji onda bi se jedan veliki postotak spriječio. Mislim da su jako važni, izuzetno važni.“ (I4)

„Ali je problem šta ti nikad, ono ne znam, neće biti natječaj konstantno za medijaciju i onda svake godine radiš na prevenciji, ne znam, jedne godine ovisnosti pa jedne godine nasilje, a da bi ti programi trebali bit kontinuirani trebali bi.“ (I5)

Jednako kao i u provedenom istraživanju Koller-Trbović i Žižak (2012), ispitanici koji su obuhvaćeni ovim istraživanjem naveli su kako su potrebne neke promjene u pristupu i shvaćanju uloge preventivnih programa kako bi se moglo adekvatno odgovoriti na probleme u ponašanju djece i mladih. Široka lepeza uključuje promjene vezane za same stručnjake kao pojedince (*„Trebalo bi mi možda malo više, ajde recimo, predanosti... pa*

evo možda kao da nedostaje tog osjećaja proaktivnosti. To me najviše smeta."), suradnju među stručnjacima različitih sektora te načela rada u obliku konzistentnosti i sveobuhvatnosti. Ističe se da bi preventivni programi trebali biti dugoročni, prihvaćeni od strane svih korisnika te primjerene dobi i fazi razvoja samog djeteta (Koller-Trbović, 1998):

„Dakle, ne možemo kroz preventivne programe raditi samo primjerice sa djecom u OŠ. Preventivni programi bi trebali postojati od vrtića pa sve do odrasle dobi zapravo. Po meni isto tako nisu djeca jedina ciljana skupina s kojom bismo trebali raditi o preventivnim programima, čak štoviše mislim da izuzetno veliki naglasak bi se trebao staviti na to da se i sa roditeljima radi.“
(I1)

„Naravno tu bi se onda trebalo surađivati i sa nekim drugim institucijama. Ne bi škola trebala samostalno provoditi neki preventivni program, odnosno preventivne programe, već bi trebali biti i drugi dionici društva uključeni.“
(I1)

Unutar kategorije uloge preventivnih programa istaknute su dimenzije pedagoškog potencijala i učinkovitosti, potrebe za ozbiljnijim i obuhvatnijim pristupom pri čemu je nužna suradnja stručnjaka različitih stručnih pozadina te rad sa širom populacijom koja ne uključuje samo djecu i mlade već i njihove roditelje te druge institucije u kojima provode vrijeme. Kao što Cowen i Durlak (2000) navode, da bi politike prevencije i očuvanja mentalnog zdravlja bile uspostavljene i implementirane u odgojno – obrazovni sustav potrebno je da budu maksimalno dosljedne i sveobuhvatne. Iskazana je i velika stručna potreba za preventivnim programima jer, prema mišljenju autora, prevencija vodi prema zdravlju, cjelokupnoj dobrobiti pojedinca, povećanju njegove socijalne uključenosti i na posljetku redukciji rizika za pojavu problema u ponašanju.

Kada je riječ o zastupljenosti i poznavanju preventivnih programa koji su usmjereni na populaciju djece i mladih s problemima u ponašanju, a koji su znanstveno utemeljeni i potvrđeni, tri su ispitanika potvrdila njihovu provedbu i korištenje unutar svoje odgojno – obrazovne ustanove i to u suradnji s drugim ustanovama.

*„Pa evo osobno znam za programe koji su verificirani od strane Ministarstva znanosti i obrazovanja (...) Kod nas u školi jesno provodili određene. Prije smo imali suradnju isto sa *ime ustanove pa smo provodili i produženi stručni postupak u našoj školi. To je isto, ovoga, izuzetno kvalitetno osmišljeni*

program i izvedbeno kvalitetan. Tako da da. Ima programa i onih koji su dostupni objeručke ih prihvaćamo kada smo u mogućnosti naravno." (I1)

„Imamo recimo...suradivali smo kao Pogled u ogledalu. Znači jačanje samopouzdanja, prepoznavanje nekakvih ponašanja koja su zdrava." (I2)

*„Nama je zapravo ovaj preventivni program vršnjačke pomoći ubiti validirano i to je ja mislim, to je prije nego što sam ja mislim čak došao, da se pokazao kao vrhunski preventivni program i čak smo mi radili razmjenu programa s *ime udruge." (I5)*

Iako su navedena tri ispitanika dali konkretan primjer suradnje i provođenja znanstveno utemeljenih programa, najčešće od Ministarstva znanosti i obrazovanja, s druge strane unutar svoje mikrozaednice provode i neke preventivne programe koje sami oblikuju prema potrebama djece i mladih.

„Jer, velim, opet ovisi to i o potrebama škole o preferencijama pojedinca, kojim stvarima bi se trebalo staviti možda prioritet i naglasak. S tim da se i svake godine preventivni program mijenja ovisno o potrebama određene škole." (I1)

„Mi zapravo nemamo toliko slučajeva zato i nisam govorila o verificiranim programima. Imamo više ovo što sam rekla trening socioemocionalnih vještina kao životnih vještina." (I2)

„Mi sami kreiramo svoje preventivne programe u skladu s potrebama učenika koje imamo ispred sebe (...) Nekad čak to ljeto kada oni provedu praznike kući dogode se neke promjene koje utječu i izazovu neke potrebe nove. Tako da mi sami kreiramo program na temelju zapažanja i indikacija potreba njihovih." (I4)

„A sve ove druge preventivne programe ti isto nekakako kao prema vlastitom nahođenje i uvijek se ono kada pišeš projekt uvijek tražiš neke legislative, neke zakone koji se pozivaju na tu prevenciju i sve onda jednostavno po tome se nekako orijentiraš i to ubiti radiš." (I5)

Iz danih i priloženih odgovora ispitanika jasno je kako je većina njih upoznata s preventivnim programima koji su prethodno validirani i odobreni od nekog nadležnog tijela, ali su u većoj mjeri zastupljeni oni preventivni programi koje sami stručnjaci unutar svoje mikrozaednice osmišljavaju i provode obzirom na potrebe djece i mladih. Da bi se adekvatno odgovorilo na njihove potrebe od velike je važnosti i školska klima koja bi

trebala podupirati i učenje i pozitivan razvoj, a njezina važna pretpostavka je procjena rizičnih i zaštitnih čimbenika u specifičnom okruženju u kojemu se djeca i mladi nalaze (Kranželić Tavra, 2002), bilo da je riječ o ustanovama predškolskog razvoja, osnovnoj i srednjoj školi, domovima ili nekim drugim mjestima na kojima provode svoje vrijeme. Dobra procjena rizičnih i zaštitnih čimbenika zatim predstavlja temelj kreiranja preventivne prakse i programa koji su usmjereni na djecu i mlade u riziku ili one koji već manifestiraju neke probleme u ponašanju. Bašić (2009) navodi deset principa na kojima bi se trebali temeljiti napor svake odgojno – obrazovne ustanove, ali i zajednice u cjelini kako bi preventivni programi bili uspješni. Među njima se ističu potrebe za usmjeravanjem preventivnih programa i na mlade i na odrasle što je jedan ispitanik izričito istaknuo. Prevencija također zahtijeva suradnju različitih aktera. Ona bi trebala biti središte interesa svih onih koji dolaze u doticaj s djecom i mladima, bilo da je riječ o roditeljima, školi ili cjelovitoj društvenoj zajednici. Tu potrebu su istaknuli i sami ispitanici u nekoliko citiranih izjava. Također, za prevenciju je ključno učenje iz istraživanja i prakse koje je temeljeno na aktualnim strategijama, konceptima i informacijama te u konačnici Bašić (2009) zaključuje da uspješna prevencija nije moguća bez sveobuhvatne evaluacije koja predstavlja podlogu za planiranje i implementiranje, odnosno za procjenu kratkoročnih i dugoročnih rezultata preventivnih programa. Ispitanici istraživanja su stoga u sljedećoj fazi nudili odgovore na pitanje od koga i u kojem obliku dobivaju povratne informacije o provedbi preventivnih i/ili interventnih programa, specifično metode medijacije koja zauzima središnje mjesto istraživanja.

6.8.3. Odgovor na potrebe djece i mladih s problemima u ponašanju

Pitanje koje je prethodilo otvaranju trećeg istraživačkog pitanja odnosilo se na načine na koje odgojno – obrazovni stručnjaci odgovaraju na potrebe djece i mladih koji manifestiraju probleme u ponašanju. Njime sam nastojala dobiti uvid u to koriste li se u svom radu nekim pedagoškim mjerama poput opomena, kazni ili isključenja iz škole ili češće koriste metodu restitucije. Odgovori su se razlikovali obzirom na odgojnoobrazovnu ustanovu unutar koje stručnjaci djeluju budući da je njihov rad određen nešto drugačijim pravilima i zakonitostima.

„Naravno, ovisno o ponašanju nekada jest potrebno ići sa pedagoškim mjerama u onim situacijama gdje su to jasno propisane da prema protokolu moramo postupiti ukoliko je riječ naravno o nasilju. Tu onda nema, nemamo...nije da sad možemo tu diskutirati hoćemo ili nećemo. Vrlo je jasno propisano kada to moramo napraviti." (I1)

„Pa evo s obzirom da je učenički dom srednjoškolska ustanova koja je obavezna provoditi i zakon je li, odnosno pridržavati se zakona o odgoju i obrazovanju mi izričemo pedagoške mjere, međutim radimo jako puno s tim učenikom. Naglasak je da mjera nije svrha sama sebi da se sada dijete kazni, ali nekako ipak propisano je i mora se izreći pedagoška mjera (...) I jako se dobro pokazao individualni rad, tj. savjetodavni rad." (I4)

Iako je iz navedenih izjava ispitanika jasno vidljiva primjena pedagoških mjera u radu s djecom i mladima s problemima u ponašanju, isti su ispitanici jednako tako naveli i druge oblike rada koje koriste u situacijama u kojima nisu prema pravilniku primorani izricati strože pedagoške mjere. Jedan se ispitanik na ovo pitanje nije precizno izjasnio dok je preostalo dvoje istaknulo metodu restitucije kao način rada kojim se koriste u svojoj odgojno – obrazovnoj praksi.

„Ja sam imala par slučajeva unazad par godina restitucije. Restitucije i mislim da je to puno bolji...jest da je teži put, ali je bolji zato jer se onda baš radi sa tim osobama na, kako da kažem, ojača ih se da oni vide u čemu je bio problem i kasnije oni drže recimo radionice o nekakvim problemima drugoj djeci. Na taj način ih pokušavamo osnažiti da postoje i drugi načini da se nose s takvim problemom. Evo ga. Tako da mi smo koristili restituciju. Nismo išli u nekakva isključivanje iz škole, to ne. Bile su blaže pedagoške mjere, ali sa naglaskom na resituciju." (I2)

„To je ono razgovorom, razgovorom i razgovorom. Mi ono kako smo udruga tu nema ono nekog isključivanja. Eventualno ako se dogodi baš ono nekakvo fizičko nasilje onda udaljimo dijete, ali evo nismo stvarno nikad imali takvih situacija. Uglavnom to je uvijek razgovorom. Individualni razgovor." (I5)

„Dosta imamo djece s kojom radimo nekad po potrebi, nekad su nam kroz duži vremenski period uključeni u savjetovanje. Dakle, dosta radimo na prevenciji i individualnim savjetovanjima kroz, ne znam, radionice u pojedinim razrednim odjelima. Provodimo sociometriju pa onda promotrimo razredni odjel i gledamo gdje je kakva intervencija potrebna. Kod nekih je potrebno intenzivnije individualno raditi." (I1)

Sva tri ispitanika koja su istaknula metodu restitucije spominju je u kontekstu individualnog savjetovanja kojim se kod djece i mladih jačaju interpersonalne i intrapersonalne vještine. Kao i u provedenom istraživanju Livazović i Vranješ (2012) odgovori ispitanika ukazuju na potrebu preventivnog djelovanja s ciljem jačanja prosocijalnih vrijednosti kod djece i mladih. Stoga osnovnu značajku preventivnih programa za probleme u ponašanju predstavlja razvijanje adekvatnih socijalnih vještina i kompetencija te pružanje modela ponašanja koji će djeci i mladima omogućiti lakše suočavanje sa izazovima i odupiranje pritiscima koji su pred njih postavljeni. Pedagoška je prevencija temeljena na konceptu jačanja zaštitnih čimbenika i osnaživanja sposobnosti pojedinca kako bi se spriječio nastanak i razvoj problema u ponašanju (Meščić-Blažević, 2007).

6.8.4. Učinkovitost medijacije

Odgovori ispitanika na potpitanje kojim se metodama koriste u radu s djecom i mladima s problemima u ponašanju otvorili su treće istraživačko pitanje kojim sam stekla uvid u to koliko stručnjaci koji su upoznati s metodom i principima medijacije istu smatraju primjerenom i poželjnom u radu s djecom i mladima s problemima u ponašanju. Iako je postavljeno istraživačko pitanje za cilj imalo ispitati ulogu medijacije kao preventivnog programa, dio odgovora koji su ispitanici dali proizašli su i iz shvaćanja medijacije kao interventnog programa. Drugim riječima, ispitanici su davali odgovore iz dvije perspektive pri čemu se jedna odnosila na to koliko se uspješnom medijaciju smatra kao preventivnim programom, a druga se usmjerila na to kada i kako medijacija počinje biti učinkovita u trenutku kada je već uočeno neko ponašanje koje se može shvatiti kao problem u ponašanju, bilo da je riječ o blagom odstupanju ili nešto ozbiljnijim manifestacijama takvog ponašanja.

„Dakle, kod mene u školi medijaciju kao preventivni program imamo od prvog do osmog razreda (...) Nekako mi je, teško bi bilo spojiti medijaciju, odnosno teško bi bilo saživjeti medijaciju u školu samo kroz intervenciju (...) Jer samom medijacijom, da, to jeste intervencija kada je provodimo kao medijaciju, ali njoj prethode raznorazne aktivnosti s ciljem jačanja

interpersonalnih i intrapersonalnih vještina, socijalnih vještina, komunikacijskih vještina, što ne moramo mi nužno reći „e to je medijacija“, ali to su sve one vještine i sva ona znanja koja prenosimo način učenicima, kolegama ili s kime god radimo s ciljem osnaživanja njih kao pojedinca da bi prevenirali određene situacije i određene sukobe. " (I1)

„Mislim da većina njih brka neke pojmove i da bi trebalo biti zapravo u kulturi svake škole da imaju takve alate i da djeca steknu naviku intervenirati već u razredu takvim načinom baš kao preventivna aktivnost. Da znaju polako prepoznati kada nešto prelazi one granice koje ih ugrožavaju i kada to prelazi polako u sukob i da se to može možda nekakvim mirnijim načinom riješiti. Ali tu je onda cijeli set tih aktivnosti koje već su uvod u medijaciju" (I2)

„Pa ja je koristim na sve moguće načine kada god mi se za to ukaže prilika jer mi je to genijalna stvar. I kada radimo neke radionice, ne znam tipa ciklus nekih radionica na temu životnih vještina pa obrađujemo komunikaciju pa uzmemo elemente iz medijacije je li. Tako da je zastupljena. Zastupljena je vrlo. Ako ne samo...ako nije nužno kao proces posredovanja u rješavanju mirnog sukoba onda barem neke elemente u komunikaciji." (I4)

„...s djecom provodiš tu leteću medijaciju. Preventivno te vještine. Pogotovo te komunikacijske vještine nas stvarno spašavaju. Ovo asertivno zalaganje za sebe da jasno kažu to mi smeta to mi ne smeta, ja-ti poruke. Tako da to stvarno spašava. Znači, nama je stvarno to nekako više usmjereno u prevenciju, ta medijacija." (I5)

Medijacija se u literaturi najčešće spominje u okviru posredovanja treće neutralne strane između sukobljenih strana s ciljem mirnog rješavanja postojećeg sukoba. Definira se iz perspektive interventnog programa kao metoda kojom se djeci i mladima pomaže da se nastali konflikt riješe na neautoritativan način (Dabo i Lovrć, 2020) pri čemu im se ističu prednosti koje sama medijacija može imati za njih (Murphy i Rubinson, 2005). No, bez obzira na takvu primarnu funkciju, medijacija predstavlja i vrlo snažan alat kojim se djecu i mlade uči raznim interpersonalnim i intrapersonalnim vještinama koje ih osnažuju za svakodnevno djelovanje u zajednici. Ispitanici u fokus stavljaju komunikacijske vještine koje su iznimno važne u situacijama kada se učenici trebaju zauzeti za sebe, postaviti granice u odnosu na druge, jasno iskazati svoje mišljenje i osjećaje te zajedničkim snagama pronaći zadovoljavajuće rješenje za obje strane.

S druge strane, medijacija se prema iskustvima nekih ispitanika provodi i kao interventni program u onim situacijama kada dođe do određenog sukoba među učenicima. Njezina je učinkovitost vidljiva i značajna u većini takvih slučajeva., iako, ističu

ispitanici, ne daje uvijek one rezultate za koje se očekuje da hoće. O tome hoće li medijacijski proces u konačnici biti uspješan ili ne ovisi o brojnim faktorima.

„Medijacija polazi od toga da je fokus na odnosu. Dakle, ukoliko tu doista je riječ o onome tko se sukobio, a da mu je važan odnos, on će pristupiti medijaciji ozbiljno i s ciljem da postigne nekakvu suradnju. A naravno ima djece koji unatoč tome što znaju što je medijacija, objasni im se, naprosto im nije važan odnos s osobom tako da tu onda medijaciju nekad je potrebno i zaustaviti. Nekada ona ne može polučiti ono što mi zapravo očekujemo, one rezultate koje očekujemo, ali u onim situacijama gdje medijacija doista jest primjenjiva ona se meni u radu osobno pokazala kao vrlo dobro rješenje i sa pozitivnim iskustvima svih uključenih.” (I1)

„Uglavnom, ja bih sad tu bila jako oprezna. Znači, medijacija je dobrovoljna i ne ide se s njom u trenutku ako je jedna strana puno jača, agresivnija i ako manipulira. Znači, moraju biti oba dvije, ono što je rekla i kolegica, znači ide na dobrovoljnost, na rješavanje nekakvog sukoba gdje su strane ravnopravne. Čim je jedna strana duže vremena kao agresivna, treba raditi individualno s njom. Ona nije podobna za medijaciju.” (I2)

„Što se tiče samih ovih poremećaja u ponašanju mislim da je tu, posebno ako se radi već o nekoj dijagnozi kod djeteta, mislim da se znanjem medijacije mogu nekako koristiti i da mogu pomoći, ali nisu jedino rješenje. Osobito ako je nekakvo značajnije problematično dijete (...) Tako da mislim da može se medijacija koristiti, ali ako se radi o nekakvom značajnijem djetetu koji ima značajnije probleme u ponašanju tu treba uključiti i druge institucije, obradu psihološku i svašta drugo.” (I3)

„Bila je zanimljiva situacija recimo u medijaciji kada se nije postigao baš nekakav uspostava odnosa, ali smo postigli to da bude ono status quo, nema vrijeđanja, nema je li...prepoznali smo svoje potrebe svi, poštivamo tuđe, asertivno se zauzimamo za sebe, normalno komuniciramo, a ne moramo se družiti i piti kavu. Mislim, to su rijetki slučajevi, uglavnom postignemo nekakav, ovaj, bolje razumijevanje i normalan suživot, ali evo medijacija bude korisna čak i u tim situacijama da ne bi nešto eskaliralo.” (I4)

„Bilo je par pokušaja sa roditeljima, ali jednostavno nam je to nekako propalo zbog toga što jednostavno roditelj bi jedan put došao, drugi put bi rekao „ne mogu, nemam me” i onda se dogodi to nekakvo izbjegavanje i onda cijeli taj proces koji si započeo nemaš ga s kim nastaviti i onda taj problem jednostavno ostane visjeti u zraku.” (I5)

Medijacijski proces ne treba i ne može uvijek biti uspješan. Budući da je riječ o dobrovoljnom procesu za očekivati je da neće uvijek okupiti zainteresirane sudionike i da isti neće uvijek doći do sporazuma koji je za sve uključene zadovoljavajuć. Kao glavne

prepreke u ostvarivanju poželjnog ishoda medijacijskog procesa ispitanici navode problematiku u odnosima u kojima je jedna strana dominantnija od druge, nedosljednost u medijacijskom procesu koji traje neko duže vrijeme, izostanak interesa i potrebe sudionika da se uspostavi jedan skladan odnos s drugim, a istaknuto je i da medijacijski proces služi kao nadopuna drugoj metodi ili pristupu kod one djece i mladih koji iskazuju ozbiljnije probleme u ponašanju.

Ono što je bilo potrebno još razjasniti u okviru trećeg istraživačkog pitanja, a usko je vezano za evaluaciju provedbe medijacijskog procesa je to dobivaju li ispitanici i kakve povratne informacije o kvaliteti provedene medijacije. U ovom se potpitanju razlučilo nekoliko izvora iz kojih ispitanici dobivaju procjenu kvalitete svoga rada. S jedne strane je riječ o samim korisnicima medijacije, bilo da se radi o djeci i mladima ili njihovim roditeljima te praćenju i procjeni promjene koja se u njihovom ponašanju i odnošenju prema drugima dogodila.

„Evo recimo imala sam dvije učenice gdje je to trajalo...odrađena je medijacija, ali kasnije smo imali individualne razgovore i zajedno gdje se kroz godinu pokazao učinak te medijacije.“ (I2)

„...i prepoznajemo da li osobe s kojima smo provodili medijaciju, ako je par ili možda nekakva manja grupa, kako oni funkcioniraju. Zapravo onda se provodi praćenje da vidimo da li su oni uspostavili te kontakte i u konačnici stavljamo ih u neke situacije (...) Način na koji oni nama pristupe, evo, kada iskažu neku svoju potrebu ili ako požale se na primjer na svoje roditelje i onda koriste neke formulacije iz medijacije “ (I4)

„...ali onda jednostavno ti nekad stvarno vidiš da je dijete reklo „je je, kao sjećam se onoga što ste mi pričali, što smo radili kroz tu radionicu pa sam to primijenio pa sad imam bolji odnos s profesorom“ i ostale stvari (...) Tako da, ono, naučili su komunicirati. Mislim, treba to ono još puno vježbati, ali stvarno nekako komunikacija im je puno bolja. I međusobno. “ (I5)

S druge strane neki stručnjaci iznimno korisnu povratnu informaciju dobivaju od kolega i vanjskih stručnih suradnika koji su u ulozi supervizora i koji svojim stručnim znanjem mogu iznijeti konstruktivnu kritiku za njihov rad.

„Kolegica koja je bila zajedno samnom na naprednom tečaju medijacije, gdje smo nas dvije jedna drugoj intervizor. Znači i nekakav korektor. Jer nekada kolegica zna prisustvovati i povratno reći ono...znamo prokomentirati to, a isto tako pratiti tu djecu i ona sa svoje strane i ja sa svoje strane da vidimo kako se to razvija i da li je potrebno...tj. da li i sami učenici ili već te osobe ako je roditelj i dijete, da li imaju potrebu još jedan susret i je li ostalo nešto neriješeno.“ (I2)

„...i mislim da bi tu jedna supervizija, jedna podrška kontinuirana nekoga sa strane, osobe koja je...evo, imamo i trenericu znači medijacije tu, ali jedan supervizijski dio gdje imaš mogućnost jedne refleksije i samorefleksije da je to protočno, da bolje osjetiš što ti još treba.“ (I2)

Dva su ispitanika navela i samorefleksiju koja im se u radu i procjeni učinkovitosti medijacijskog procesa pokazala kao izvrsna metoda. („i treći je ovaj meni nekakva samorefleksija i možda spuštanje nekakvih očekivanja da će nešto biti jako brzo. Ta jedna neutralnost da čovjek bude, kako da kažem, raspoloživ i tu, ali da ništa ne ubrzava.“). Kao i kod svakog drugog preventivnog i/ili interventnog programa, moment promatranja i evaluacije je ključan kako bi se postigao njegov maksimalni učinak. Svi programi koji pokazuju značajne rezultate u svojoj provedbi trebaju biti podvrgnuti evaluacijskim procesima (Bašić, 2009; Đorđić i sur., 2016) kako bismo mogli govoriti o programima koji su zasnovani i utemeljeni na nekim dokazima iz prakse. Upravo sam zbog toga ovim potpitanjem nastojala prikazati kako i u kolikoj mjeri sami stručnjaci i praktičari provode takve programe, odnosno na koji način se brinu o evaluaciji programa koji su samostalno kreirali unutar odgojno – obrazovne ustanove u kojoj djeluju.

6.8.5. Postojeća znanja, vještine i kompetencije

Posljednjim sam istraživačkim pitanjem ispitala dva područja koja su važna ukoliko govorimo o resocijalizaciji djece i mladih s problemima u ponašanju. Riječ je o tome koliko se sami stručnjaci i praktičari osjećaju spremnima za rad s promatranom populacijom te koliko su zadovoljni suradnjom i podrškom koju dobivaju od strane drugih stručnjaka. Odgovori na potpitanja četvrtog istraživačkog pitanja formulirali su dvije zasebne kategorije. Prva se odnosi na postojeća znanja, vještine i kompetencije kojima ispitanici trenutno raspolažu, a koji su im potrebni za adekvatan rad s djecom i mladima s problemima u ponašanju. Svi su ispitanici u

nekoj mjeri izrazili nezadovoljstvo svojom trenutnom spremnošću ističući pri tome nedovoljnu stručnu literaturu i teorijsku pozadinu kao glavne uzročnike.

„Pa možda konkretnije možda neka znanja iz područja socijalne pedagogije. Tu bi svakako ta znanja baš o problemima, tj. poremećajima u ponašanju, baš konkretna znanja i više taj stručni dio da je pokriven definitivno bi bio od velike pomoći.“ (I1)

„Ja trenutno polazim i cijeli jedan tečaj baš alata za savjetodani rad gdje je medijacija jedan od malih kotačića. To je sad godinu dana i opet kada uđem dublje u to onda vidim još veću potrebu baš za, kako da kažem, za osnaživanjem nas kao osoba da smanjimo naša očekivanja, da nismo supermeni jer često nas se stavlja u situaciju da rješavamo probleme u vrlo kratkom vremenu.“ (I2)

„Zapravo, neko dijete koje ima neku poteškoću ili poremećaj u ponašanju vrlo je često iz moje neke perspektive da nastavnici gledaju samo iz jednog kuta ili ga gledaju samo iz svog predmeta ili vide samo njegovu poteškoću (...) I mislim da sa nekom širom lepezom znanja vezano uz te stvari možemo ipak mi malo lakše i bolje razumijeti tu djecu i na drugačiji način im pristupiti.“ (I3)

„Što se tiče učeničkog doma, dakle ne postoji fakultet koji obrazuje, s kojim se stječe zvanje odgajatelja u učeničkom domu. Tu može raditi i srednjoškolski profesor. Meni je u domu jako malo zapravo i stručne literature i stručne podrške (...) Vrijeme je u kojem živimo predinamično i prebrzo ide naprijed tako da imam osjećaj da stalno nekako kaskamo, da nas oni prestižu.“ (I4)

„Mislim stvarno ti na faksu dobiješ neka općenita znanja i jednostavno kada se sretnoš sa stvarnim životom i sa praksom to jednostavno, pa mogu reći, veliki dio toga pada u vodu. I onda jednostavno moraš krenit radit i učit sve ispočetka.“ (I5)

Osim izražene potrebe za stalnim usavršavanjem i cjeloživotnim obrazovanjem, dvoje ispitanika je istaknulo i nedostatak praktičnog iskustva, konkretno kod prakse provođenja medijacijskog procesa, zbog čega se ne osjećaju dovoljno sigurnima za njegovo provođenje. („Nekako sam sam skužio da meni fali ajmo reći one prave prakse što ne znam kakva je situacija u *grad, ali npr. u *grad o medijaciji se ne priča toliko.“). Analizom dobivenih odgovora na postavljena pitanja formulirale su se neke dimenzije ove zasebne kategorije, a riječ je o jasno ukazanom manjku stručne literature, potrebom za kontinuiranom supervizijom kako bi se stručnjaci osjećali sigurnima i osnaženima za

rad s djecom i mladima koji iskazuju probleme u ponašanju, nedostatku stručnog znanja o socijalnoj pedagogiji što upućuje na jasno razumijevanje ispitanika o sveobuhvatnom pristupu kako bi se što adekvatnije odgovorilo na potrebe djece i mladih te nedostatku praktičnog iskustva s naglaskom na sam medijacijski proces.

6.8.6. Suradnja s drugim stručnjacima

Posljednja kategorija istraživanja je doživljaj ispitanika o suradnji s drugim stručnjacima prilikom rada s djecom i mladima koji iskazuju neke od oblika problema u ponašanju. Kada je riječ o zadovoljstvu podrške od strane drugih stručnjaka bilo da oni djeluju zajedno u istoj mikrozajednici ili su u ulozi vanjskog suradnika, troje ispitanika je eksplicitno izrazilo potrebu za učestalijom i kvalitetnijom suradnjom radi postizanja što većeg uspjeha u radu s djecom i mladima s problemima u ponašanju.

„Smatram da je suradnja nedostatna, da treba strašno puno unaprijediti suradnju između različitih institucija (...) Da treba to puno puno više intenzivirati, biti češća i obuhvatnija.“ (I1)

„I ova međuresorna suradnja kao...imali smo mi međuresornih skupova i to bi trebalo što češće biti (...) Bilo je i sudac, pravnik i onda više stručnih suradnika na području škole i to je onda prava stvar i mnoge stvari se puno brže rješavaju.“ (I2)

*„...u *grad nema zapravo medijatora, nema prilike, nema svega toga, tako da naravno da izostaje onda i suradnja i podrška. Da, fali toga. Evo, meni fali i u ustanovi i izvan ustanove. Fali ljudi koji su stručni i koji su medijatori s kojima pričamo i s kojima radimo u istom smjeru.“ (I4)*

Troje ispitanika ističe kako kvaliteta suradnje i podrške od strane drugih stručnjaka i/ili institucija ovisi o samoj motiviranosti pojedinaca. Ukoliko osoba ne prepoznaje potencijal medijacije ili pak ozbiljnost pojavnosti problema u ponašanju, što je nažalost česti slučaj, motiviranim pojedincima je teško djelovati na tim područjima jer nemaju sustavnu i kontinuiranu podršku velikog dijela stručnjaka.

„Primjerice, primarno Centra za socijalnu skrb koji je prvi s kojim bismo mi trebali surađivati i vrlo često to ovisi od centra do centra kakvu suradnju imamo (...) Za sada tu vrlo često ovisimo o motivaciji pojedinca i angažmanu pojedinca." (I1)

„Pa ako pričamo o timu mislim da za ovakvu vrstu posla koju mi radimo tim je presudan. Sada kada bi trebala procijeniti i ocijeniti tu suradnju svih članova mislim da (...) Ako netko ne vidi vrijednost u toj medijaciji onda teško da možemo uspostaviti dobru suradnju i imati podršku." (I4)

„Tako da tu nas...jedini ključni faktor su nam još predstavnici lokalne samouprave. Oni su malo sami po sebi problem. Mi se nekako stvarno snađemo i sa drugim stručnim suradnicima surađuješ i tu stvarno nema problema, ali uvijek ono kada treba njih malo nekako motivirati i to, to ja mislim opet ovisi od osobe do osobe koja radi na toj poziciji." (I5)

Poražavajuća je činjenica da se u posljednjih 10 godina od kako su Koller-Trbović i Žižak (2012) proveli istraživanje koje je za cilj imalo ispitati mišljenja stručnjaka i praktičara o zadovoljstvu kvalitete hrvatskog odgojno – obrazovnog sustava, stavovi do danas nisu značajnije promijenili. I dalje postoji velika potreba za promjenama u suradnji među stručnjacima različitih sektora na kojima leži odgovornost za adekvatno pristupanje problemima u ponašanju te odgovaranje potrebama djeci i mladih koji ih manifestiraju. Pregledom zakonskih temelja socijalnopedagoških intervencija koje su ponudile Bouillet i Uzelac (2007) jasno je da sustav zaštite prava djece i mladih s problemima u ponašanju obuhvaća brojna društvena područja. Iz tog razloga i same autorice ističu nužnost suradnje brojnih društvenih institucija kako bi se iste mogle realizirati. Ipak, ovim je 67 istraživanjem uvideno da postoje neke razlike među organizacijama koje djeluju s ciljem prevencije problema u ponašanju što možemo uzeti kao primjer dobre prakse i poticaj drugima da djeca i mladi u društvu postanu prioritet.

„Ma to je ja mislim stvarno drugačije i u organizaciji iz koje se dolazi. Jer mi na primjer smo mala udruga (...) Ali kažem opet je drugačije jer nas je pet, mi smo mali tim, a tipa dom je ono mislim već drugi par cipela. Tako da tu potporu ekipe svoje na poslu stvarno ono ne mogu se žaliti." (I5)

7. Zaključak

Socioemocionalne poštekoće djece i adolescenata koji se zrcale, a moguće i razviju u neki od poremećaja ponašanja, fenomen su o kojem se sve više osvještava šira javnost, no i dalje bez postizanja većih rezultata u smislu njihove prevencije. Prvi, ključan faktor u postizanju maksimalne učinkovitosti preventivnih i/ili ranih interventnih programa za djecu i mlade koji manifestiraju neki od oblika problema u ponašanju jest njihova rana identifikacija. Potreba za takvim programima se uvidjela u Hrvatskoj 90.-ih godina prošlog stoljeća (Bašić, 2009). Budući da se dijete sve rjeđe promatra samo kao jedinka koja djeluje u nekoj sredini već se shvaća i kao jedinka koja je s tom sredinom u interakciji, zajedničkim radom svih grupa i pojedinaca koji se u njoj nalaze može se postići zajednički cilj prema kojemu su dobrobit i potrebe djece u fokusu. Međutim, sve dok se ne uspostave društveni prioriteti koji su usmjereni i osjetljivi na djecu i mlade u riziku i dalje će postojati velik broj onih kojima izostaje adekvatna podrška i pomoć. Dakle, ako se zaista želi pozitivno utjecati na njihov bihevioralni, ali i emocionalni razvoj, tada se moraju uspostaviti odgovarajući programi profesionalne pripreme odgojno – obrazovnih stručnjaka koji uključuju procjenu specifičnih kompetencija (Conroy i Brown, 2004).

Medijacija kao oblik rada kojim se nastoji osnažiti djecu i mlade općenito, a posebice one koji iskazuju probleme u ponašanju, predstavlja izvrstan alat u poučavanju i usvajanju životnih vještina, ali i jačanju osobnih kompetencija koje su djeci i mladima potrebne za uspješno rješavanje kriznih ili iznimno izazovnih situacija koje se pred njih svakodnevno postavljaju. Njezino provođenje i korištenje u radu u svrhu preveniranja odnosnih problema koje se zrcale u ponašanju također podrazumijeva permanentno stručno usavršavanje stručnjaka o medijacijskom procesu koji time postaju stručnjaci za nenasilnu komunikaciju i rješavanje sukoba (Munivrana i sur., 2017). Rezultati empirijskog istraživanja za potrebe diplomskog rada ukazali su na stvarni i konkretan pedagoški potencijal medijacije u smislu razvoja socioemocionalnih vještina, jačanja komunikacijskih vještina i adekvatnu reakciju na neugodne situacije. Pri tome se istaknula i važnost izgradnje visokog samopoštovanja i pozitivne slike o sebi. Istraživanja pokazuju da se osobe s visokim samopoštovanjem i većim zadovoljstvom samim sobom lakše suočavaju sa stresnim situacijama i lakše pronalaze konstruktivna rješenja dok oni

69 koji ih izbjegavaju ili se teško nose s njima imaju veću tendenciju za destruktivno ponašanje prema sebi i drugima što ih može dovesti do visoko rizičnih problema u ponašanju (Klarin i sur., 2017). U stručnoj se literaturi navode specifični tretmani odnosno intervencije za koje se dokazalo da učinkovito djeluju na smanjenje pojavnosti problema u ponašanju. Autori Essau i Conradt (2006) pri tome posebno ističu programe učenja socijalnih kompetencija koji su za potrebe ovoga rada od iznimnog značaja jer sadrže postupke u čijem su središtu djeca, a cilj im je unapređenje prikladne međuosobne komunikacije, razvoj socioemocionalnih vještina i asertivnog ponašanja.

Kvalitativnim istraživanjem utvrdila sam specifične stavove, mišljenja i iskustva odgojno – obrazovnih stručnjaka o ulozi koju medijacija ima u procesu unapređenja socijalnog razvoja djece i mladih s problemima u ponašanju. Stoga provedeno istraživanje može poslužiti kao podloga i poticaj budućim istraživanjima kako u pogledu obuhvatnijeg i kontinuiranijeg provođenja preventivnih i interventnih programa tako i u pogledu širenja svijesti o učinkovitosti ove alternativne metode rada. Budući da je riječ o relativno novoj i nedovoljno prihvaćenoj metodi rada u Hrvatskoj, a posebice u odgojno – obrazovnom sustavu, rezultati koji su dobiveni ovim istraživanjem mogu poslužiti na razini pedagoške prakse dubljem razumijevanju pedagoškog potencijala medijacije, kao i biti od koristi u resocijalizaciji djece i mladih s problemima u ponašanju.

8. Literatura

- Ajdković, M., Petrčević, S., Ernečić, M. (2017) Izazovi obiteljske medijacije u slučajevima nasilja u partnerskim odnosima. *Ljetopis socijalnog rada* 2016., 23 (3), str. 381-411. Dostupno na: <https://doi.org/10.3935/ljsr.v23i3.156>
- Bašić, J. (2009) *Teorije prevencije: Prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bašić, J., Žižak, A., Koller-Trbović, N. (2004) Prijedlog pristupa rizičnim ponašanjima i poremećajima u ponašanju djece i mladih. U: Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S., ur., *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja*. Zagreb: Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 147-154.
- Beardsley, K. C., Quinn, D. M., Biswas, B., Wilkenfeld, J. (2006) Mediation style and crisis outcomes. *Journal of conflict resolution*, 50(1), str. 58-86. Dostupno na: <https://doi.org/10.1177/0022002705282862>
- Begić, D. (2021) *Psihopatologija*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Begovac, I. (2021) Poremećaj ponašanja, delikvencija. U: Begovac, I. Ur., *Dječja i adolescentna psihijatrija*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu Medicinski fakultet, str. 879-893. Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:105:694914>
- Begovac, I. (2021b) Dijagnostički proces u novorođenčeta, dojenčeta, u dobi „trčkarala“ i u predškolskoj dobi. U: Begovac, I. Ur., *Dječja i adolescentna psihijatrija*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu Medicinski fakultet, str. 239-261. Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:105:694914>
- Bickmore, K. (2001) Student conflict resolution, power “sharing” in schools, and citizenship education. *Curriculum inquiry*, 31(2), str. 137-162.
- Bouillet, D., Uzelac, S. (2007) *Osnove socijalne pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Buljubašić-Kuzmanović, V. (2010). Socijalne kompetencije i vršnjački odnosi u školi. *Pedagoška istraživanja*, 7(2), 191-201.

Burt, K. B., Obradović, J., Long, J. D., Masten, A. S. (2008) The interplay of social competence and psychopathology over 20 years: Testing transactional and cascade models. *Child development*, 79(2), str. 359-374. Dostupno na: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01130.x>

Conroy, M. A., Brown, W. H. (2004) Early identification, prevention, and early intervention with young children at risk for emotional or behavioral disorders: Issues, trends, and a call for action. *Behavioral Disorders*, 29(3), str. 224-236. Dostupno na: <https://doi.org/10.1177/019874290402900303>

Cowen, E. L., Durlak, J. A. (2000) Social policy and prevention in mental health. *Development and Psychopathology*, 12(4), str. 815-834. Dostupno na: <https://doi.org/10.1017/S0954579400004132>

Cuellar, A. (2015) Preventing and Treating Child Mental Health Problems. *The Future of Children*, 25(1), str. 111–134. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/43267765>

Dabo, K., Lovrić, R. (2020) Rješavanje konflikata kao poduzetnička kompetencija: osvrt na srednjoškolsku populaciju i ulogu stručnih suradnika. *Obrazovanje za poduzetništvo-E4E: znanstveno stručni časopis o obrazovanju za poduzetništvo*, 10(2), str. 7-20. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/clanak/361166>

Đorđić, D., Damjanović, R., Mandić, I. (2016) Efektivni programi prevencije aktivnih poremećaja u ponašanju. U: Potić, S., Golubović, Š., Šćepanović, M., ur., *Inkluzivna teorija i praksa: tematski zbornik radova međunarodnog značaja*. Novi Sad: Društvo defektologa Vojvodine, str. 126-134.

Essau, C., Conradt, J. (2006) *Agresivnost u djece i mladeži*. Zagreb: Naklada Slap.

Ferić, M. (2002). Obitelj kao čimbenik rizika i zaštite za razvoj poremećaja u ponašanju djece i mladih. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 38(1), 13-24.

Glasser, W. (2000) *Teorija izbora – nova psihologija osobne slobode*. Zagreb: Alinea.

Halmi, A. (1996) *Kvalitativna metodologija u društvenim znanostima*. Samobor: A.G. Matoš.

Hofstra, M. B., Van Der Ende, J. A. N., Verhulst, F. C. (2002) Child and adolescent problems predict DSM-IV disorders in adulthood: a 14-year follow-up of a Dutch epidemiological sample. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 41(2), str. 182-189. Dostupno na: <https://doi.org/10.1097/00004583-200202000-00012>

Jeđud, I., Lebedina-Manzoni, M. (2008) Doživljaj školskog (ne) uspjeha kod djece i mladih s poremećajima u ponašanju. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 149(4), str. 404-425. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/clanak/123214>

Kahveci, M. (2018) Pedagogical mediation: Media as communication concept. *Univerzitetska misao-časopis za nauku, kulturu i umjetnost, Novi Pazar*, (17), str. 125-135.

Klarin, M., Đerđa, V. (2014) Roditeljsko ponašanje i problemi u ponašanju kod adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 21 (2), str. 243-262. Dostupno na: <https://doi.org/10.3935/ljsr.v21i2.17>

Klarin, M., Šimić Šašić, S., Klarin, N. (2017) Life satisfaction, self-esteem as predictors in behaviour problems in adolescence. U: Burić, I., ur., *Book of selected proceedings of the 20th Psychology Days in Zadar*. Zadar: University of Zadar, str. 83-91.

Klarin, M., Miletić, M., Šimić Šašić, S. (2018) Problemi ponašanja kod djece i mladih-doprinos sociodemografskih obilježja, zadovoljstva obitelji i socijalne podrške. *Magistra Iadertina*, 13(1), str. 70-90. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/clanak/317949>

Koller-Trbović, N. (1998) Pravovremeno otkrivanje poremećaja u ponašanju djece i mladeži i rano interveniranje. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 6(1), str. 51-59. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/138674>

Koller-Trbović, N. (2004) Poremećaji u ponašanju djece i mladih. U: Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S., ur., *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, str. 83-97.

Koller-Trbović, N., Žižak, A., Jeđud Borić, I. (2011): *Standardi za terminologiju, definiciju, kriterije i način praćenja pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.

Koller-Trbović, N., Žižak, A. (2012) Problemi u ponašanju djece i mladih i odgovori društva: višestruke perspektive. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 20(1), str. 49-62. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/85002>

Kranželić Tavra, V. (2002) Rizični i zaštitni čimbenici u školskom okruženju kao temelji uspješnije prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 38(1), str. 1-12. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/27293>

Lane, P. S., McWhirter, J. J. (1992) A peer mediation model: Conflict resolution for elementary and middle school children. *Elementary School Guidance & Counseling*, 27(1), str. 15-23. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/42869039>

Lebedina Manzoni, M. (2007) *Psihološke osnove poremećaja u ponašanju*. Zagreb: Naklada Slap.

Livazović, G., Vranješ, A. (2012) Pedagoška prevencija nasilničkog ponašanja osnovnoškolaca. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 58(27), str. 55-75.

Macanović, N., Petrović, J. (2015) *Prevencija vršnjačkog nasilja u osnovnim školama „Vratimo drugarstvo u razrede“*. Banja Luka: Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banjoj Luci

Macuka, I. (2016) Emocionalni i ponašajni problemi mlađih adolescenata – zastupljenost i rodne razlike. *Ljetopis socijalnog rada*, 23 (1), str. 65-86. Dostupno na: <https://doi.org/10.3935/ljsr.v23i1.97>

Maksimović, D., Mančić, D. (2013) Akcijska istraživanja u funkciji prevencije vršnjačkog. *Metodički obzori*, 8(2013)1 (17), str. 59-70. Dostupno na: <https://doi.org/10.32728/mo.08.1.2013.04>

Masten, A. S., Roisman, G. I., Long, J. D., Burt, K. B., Obradović, J., Riley, J. R., Boelcke-Stennes, K., Tellegen, A. (2005) Developmental cascades: linking academic achievement and externalizing and internalizing symptoms over 20 years. *Developmental psychology*, 41(5), str. 733-746.

Meščić-Blažević, L.. (2007) Pedagoška prevencija poremećaja u ponašanju adolescenata. *Pedagogijska istraživanja*, 4(2), str. 301-308.

Mihić, J., Bašić, J. (2008) Preventivne strategije - eksternalizirani poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja djece i mladih. *Ljetopis socijalnog rada*, 15 (3), str. 445-471. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/31381>

Munivrana, A., Pijaca Plavšić, E., Pavlović, V., Perak, J. (2017) *Možemo to riješiti! – razumijevanje i upravljanje sukobima. Osnovni priručnih medijacije*. Zagreb: Forum za slobodu odgoja.

Murphy, J. C., Rubinson, R. (2005) Domestic violence and mediation: Responding to the challenges of crafting effective screens. *Family Law Quarterly*, 39(1), 53-85. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/25758277>

Novak, M., Bašić, J. (2008) Internalizirani problemi kod djece i adolescenata: obilježja i mogućnosti prevencije. *Ljetopis socijalnog rada*, 15 (3), str. 473-498. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/31382>

Odobašić, T. (2007) Mladi i poremećaji u ponašanju. *Kateheza*, 29 (2), str. 126-157. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/113750>

Onwuegbuzie, A. J., Leech, N. L. (2006) Linking research questions to mixed methods data analysis procedures. *The qualitative report*, 11(3), str. 474-498.

Previšić, V. (2005). Kurikulum suvremenog odgoja i škole: metodologija i struktura. *Pedagogijska istraživanja*, 2(2), 165-173.

Romstein, K., Velki, T. (2017) Pomoćnici u nastavi: problemi u praksi i percepcija vlastite uloge u nastavnom procesu. *Život i škola*, LXIII (1), str. 151-158. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/193889>

- Schellenberg, R. C., Parks-Savage, A., Rehfuss, M. (2007) Reducing levels of elementary school violence with peer mediation. *Professional school counseling*, 10(5), str. 475-481. Dostupno na: <https://doi.org/10.1177/2156759X0701000504>
- Sever, A. (2023) Školska i vršnjačka medijacija. *Varaždinski učitelj*, 6 (11), str. 293-299. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/286842>
- Skoko, B., Benković, V. (2009) Znanstvena metoda fokus grupa–mogućnosti i načini primjene. *Politička misao: časopis za politologiju*, 46(3), str. 217-236. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/78151>
- Sladović Franz, B. (2005) Obilježja obiteljske medijacije. *Ljetopis socijalnog rada*, 12 (2), str. 301-320. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/2018>
- Stojković, I., Dimoski, S., Eminović, F. (2013) Problemi u ponašanju i njihovi korelati u adolescenciji: Longitudinalna studija. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 12(4), str. 455-479.
- Theberge, S. K., Karan, O. C. (2004) Six Factors Inhibiting the Use of Peer Mediation in a Junior High School. *Professional School Counseling*, 7(4), str. 283–290. Dostupno na: <http://www.jstor.org/stable/42732593>
- Uzelac, S., (1995) *Socijalna edukologija – osnove socijalne edukologije mladih s poremećajima u socijalnom ponašanju*. Zagreb: Sagena.
- Uzelac, M. (2008). *Za Svemire: priručnik miroljubivog rješavanja sukoba u osnovnoj i srednjoj školi*. Zagreb: MALI KORAK – Centar za kulturu mira i nenasilja
- Žižak, A., Bouillet, D. (2003) *Standardi programa prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Wall Jr, J. A., Stark, J. B., Standifer, R. L. (2001) Mediation: A current review and theory development. *Journal of conflict resolution*, 45(3), str. 370-391.

9. Prilozi

Prilog 1. Obrazac suglasnosti za sudjelovanje u istraživanju

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za pedagogiju

Ivana Lučića 3

10 000 Zagreb

Naziv istraživanja: Uloga medijacije u procesu resocijalizacije djece i mladih s problemima u ponašanju

Istraživačica: Ana Šestanović

SUGLASNOST ZA SUDJELOVANJE U ISTRAŽIVANJU

Svojim potpisom izražavam svoj pristanak za sudjelovanje u istraživanju i potvrđujem da sam informiran/a:

- O svrsi, cilju i postupcima istraživanja
- Da je moje sudjelovanje u potpunosti dobrovoljno te da imam pravo odustati u bilo kojem trenutku
- O načinima pohranjivanja i čuvanja podataka u svrhu zaštite njihove tajnosti
- O kontakt osobi kojoj se mogu obratiti s pitanjima vezanim za istraživanje, njegovo provođenje i rezultate

Mjesto: _____

Datum: _____

Ime i prezime: _____

Potpis: _____

Prilog 2. Pitanja korištena prilikom fokus grupa

1. Kako biste definirali probleme u ponašanju i možete li mi nabrojati neke njihove najučestalije manifestacije?
2. Koje sve sinonime koristite za nadređeni pojam problema u ponašanju?
3. Koliko važnom smatrate ulogu preventivnih programa za probleme u ponašanju?
4. Zna li za postojanje nekih znanstveno validiranih preventivnih programa za probleme u ponašanju i koristite li se njima u svom radu?
5. Na koji način odgovarate na potrebe djece i mladih s problemima u ponašanju?
6. Kako koristite medijaciju u radu s učenicima koji iskazuju različite oblike agresivnog ponašanja?
7. Dobivate li i kakve povratne informacije nakon provedbe programa medijacije?
8. Kakvom procjenjujete svoju trenutnu spremnost za rad s djecom i mladima s problemima u ponašanju?
9. Držite li potrebnim još neka znanja, vještine i kvalitete koje trebate razviti, a da budete sigurni u svoje djelovanje?
10. Kako doživljavate suradnju s drugim stručnjacima koji ulažu napore u preventivne programe problema u ponašanju i koje su Vaše potrebe i očekivanja u odnosu na njihove profile?

Prilog 3. Primjer kodiranja teksta

Izvorni tekst	Kodovi prvog reda (ključne riječi)	Kodovi drugog reda (dimenzije)	Kodovi trećeg reda (kategorije)
<p>Pa, evo, s obzirom da je učenički dom srednješćolska ustanova koja je obavezna provoditi i zakon, odnosno pridržavati se Zakona o odgoju i obrazovanju, <u>mi izrićemo pedagoške mjere.</u></p> <p>Naravno, ovisno o ponašanju <u>nekada je potrebno ići sa pedagošćim mjerama</u> u onim situacijama gdje su to jasno propisane da prema protokolu moramo postupiti ukoliko je rijeć naravno o nasilju. Tu onda nema...<u>nije da sad možemo tu diskutirati hoćemo li ili nećemo.</u></p>	<p>Reakcija na probleme u ponašanju koja ućenici iskazuju</p> <p>Nepostojanje drugog rješenja za problematiku</p>	<p>Pedagoške mjere</p> <p>Pedagoške mjere</p>	<p>Odgovor na potrebe djece i mladih s problemima u ponašanju</p>
<p>I ova mećuresorna suradnja kao...imali smo mi mećuresornih skupova i <u>to bi trebalo što češće biti.</u></p> <p>Ćesto se dogodi u toj suradnji kada se obratim jednoj stručnoj osobi da iznesem neki problem s djetetom, onda dobijem odgovor „okej, pa on ako će htjeti on će doći"</p>	<p>Potreba za kontinuiranom suradnjom drugih stručnjaka</p> <p>Opuštenost i neozbiljno shvaćanje problema</p>	<p>Nedostatna mećuresorna suradnja</p> <p>Potrebno razumijevanje, predanost radu i proaktivnost</p>	<p>Suradnja s drugim stručnjacima</p>